

”Ei se tuu kellekään yllätyksenä. Ei me voida sanoa ettei me tiedetty.”

Väestön ikääntymisen vaikutukset kansainvälisessä ja paikallisessa keskustelussa

Anna Puustelli

Pro gradu – tutkielma

Sosiologia, sosiaaligerontologian linja

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

elokuu 2010

TIIVISTELMÄ

”Ei se tuu kellekään yllätyksenä. Ei me voida sanoa ettei me tiedetty.”

Väestön ikääntymisen vaikutukset kansainvälisessä ja paikallisessa keskustelussa

Tekijä: Anna Puustelli

Työn ohjaaja: Jyrki Jyrkämä

Pääaine: Sosiologia, sosiaaligerontologian linja

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto

Elokuu 2010

103 sivua, 3 liitettä

Tutkimuksessa tarkasteltiin väestön ikääntymisen vaikutuksia sosiaaligerontologisen artikkelikatsauksen perusteella sekä Jyväskylän kaupunginvaltuutettuja haastatteleamalla. Artikkelikatsauksen tutkimuskysymykset kohdistuivat väestön ikääntymisen varautumiseen ja haasteisiin. Jyväskylään kohdistuvassa osiossa kysyttiin, miten kaupunginvaltuutetut kokevat väestön ikääntymisen ja millaisia tulevaisuusvisioita on ikääntyvässä Jyväskylässä.

Artikkelikatsausta varten käytiin läpi alan tunnetuimmat lehdet vuosilta 2004–2008, joista demografista muutosta käsitteli 58 artikkelia. Tässä tutkimuksessa käytettiin osaa näistä artikkeleista. Teoriakatsauksen ja artikkeleiden pohjalta syntyi tematiikka, jonka avulla muodostui teemahaastattelurunko. Ryhmähaastatteluihin osallistui 10 Jyväskylän kaupunginvaltuutettua. Haastatteluaineisto analysoitiin sisällönanalyysin menetelmin ja tuloksista muodostui neljä kategoriaa; epäkohdat, haasteet, ratkaisut ja tulevaisuus.

Väestön ikääntyminen koetaan uhkana, etenkin taloudellisen kestävyuden osalta. Ratkaisuja haetaan työmarkkinoihin kohdistuvista muutoksista, kuten joustavista eläkeratkaisuista ja työperäisestä maahanmuutosta. Vakavin haaste on sosiaali- ja terveyspalveluiden paine, johon liittyy tuleva työvoimapula. Keskeisessä asemassa on sukupolvien väliset suhteet horjuessaan solidaarisuuden ja konfliktin välimaastossa. Jyväskylän kaupunginvaltuutettujen huolenaiheena ovat erityisesti syrjäytyneet ikäihmiset sekä laitospaikkojen riittävyys. Tämä tutkimus ehdottaa kypsää yhteiskuntamallia, jossa ikääntyneet nähdään integroituneina yhteiskuntaan ja väestömuutos on haasteistaan huolimatta mahdollisuus yhdistää sukupolvia ja vähentää ikäsyrjintää.

Avainsanat: Väestön ikääntyminen, sukupolvien väliset suhteet, eläköityminen, työvoimapula, maahanmuutto

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	4
1.1 Tutkimustehtävät	5
1.2 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen eteneminen	6
2 IKÄÄNTYVÄ SUOMI	8
2.1 Muutokset syntyvydessä.....	9
2.2 Alueellinen väestökehitys.....	11
2.3 Taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen kestävyys	13
3 TYÖELÄMÄN MUUTOKSET	17
3.1 Palvelutarpeen kasvu ja resurssit.....	17
3.2 Työmarkkinat ja työvoimapula.....	19
3.3 Eläköityminen.....	21
3.4 Ikäjohtaminen	23
3.5 Maahanmuuttokysymykset.....	24
3.6 Geronteologiasta ratkaisuja?.....	27
4 SUOMEN REAGOINTI IKÄÄNTYMISKEHITYKSEEN	30
4.1 Ikääntymisselvityksiä	30
4.2 Poliittinen ikäselvitys	33
5 KANSAINVÄLISTÄ IKÄÄNTYMISKESKUSTELUA	39
5.1 Uhkakuvia ja haasteita.....	39
5.2 Eläkekeskustelua	43
5.3 Sukupolvisopimus vai -konflikti?.....	45
5.4 Muutoksia kulttuurissa	48
5.5 Eriarvoistuminen	50
5.6 Tulevaisuuteen varautuminen.....	51
6 HAASTATTELUAINEISTON KERUU JA ANALYYSI	53
6.1 Ryhmähaastattelut	53
6.2 Sisällönanalyysi	55
7 CASE JYVÄSKYLÄ	57
7.1 Epäkohdat	58

7.2 Haasteet	62
7.3 Ratkaisut	65
7.4 Tulevaisuus.....	68
8 POHDINTA.....	76
LÄHTEET	85
LIITTEET	99

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Jyväskylän kaupungin ikäihmiset 2000–2030.....	57
--	----

KUVIOT

KUVIO 1. Katgoria epäkohdat.....	58
KUVIO 2. Katgoria haasteet.....	62
KUVIO 3. Katgoria ratkaisut.....	65
KUVIO 4. Katgoria tulevaisuus.....	68

1 JOHDANTO

Ikääntyminen vaikuttaa meihin kaikkiin yksilöinä. Se on myös maailmanlaajuinen ilmiö, jonka seurauksiin haetaan ratkaisuja kaikkialla. Suomi kohtaa muutoksen ensimmäisten joukossa aikaisemmin syntyneistä suurista ikäluokista johtuen, mutta väestö ikääntyy samalla tavalla kaikissa teollisuusmaissa ja aiheuttaa haasteita etenkin kehitysmaiden terveydenhuollossa. Tämä tutkimus käsittelee väestön ikääntymisen vaikutuksia kansainvälisen/kansallisen artikkelikatsauksen pohjalta sekä paikallisen, Jyväskylään kohdistuvan, väestömuutoksen haasteita ja visioita.

Väestön ikärakenteen muutoksen kohdalla keskustelu on painottunut suurilta osin taloudelliseen kestävyyskysymykseen. Ikääntyminen nähdään ageistisesti tulevaisuuden uhkana eikä esimerkiksi mahdollisena voimavarana kohti kypsää ja hyvinvoivaa yhteiskuntaa. Väestön ikääntymisen aiheuttamia muutoksia ei voida täysin luotettavasti ennustaa, mutta vielä on mahdollisuus suunnitella, arvioida, vaikuttaa ja valmistautua. Ikääntyminen tulee muuttamaan jokaisen maan taloutta, demografiaa ja politiikkaa seuraavien vuosikymmenien aikana (esim. Galasso 2006). Yleinen mielikuva väestön ikääntymisestä on negatiivinen ja pelkoa aiheuttaa ajatus vanhemmista ikäryhmistä taakkana. Yhteiskunnan näkökulmasta riskit kohdistuvat toisaalta talouteen, toisaalta ikääntyvien hoidon tarpeen turvaamiseen. Voidaan puhua kestävydestä, miten tulemme kestävämmän tulevat haasteet ja mitkä osat kaipaavat vahvistusta. Kestävien suunnitelmien tulisi vastata tuleviin tarpeisiin tämän hetken hyvinvointia vaarantamatta.

Kunnat ovat vaativan haasteen edessä palvelujärjestelmän kestävyyskysymyksen ja etenkin sosiaali- ja terveysalan työvoimapulan suhteen. Myös sukupolvien väliset suhteet ovat koetuksella, vaikka juuri niiden tulisi olla huolenpidon ja turvallisuuden työssijojä. Sitä vastoin konfliktia aiheuttavat eri sukupolviin kohdistuvat vaatimukset. Muun muassa Alan Walker (1996) puhuu sukupolvien välisestä sopimuksesta, jonka onnistuminen edellyttää yhteistyötä yksilön ja yhteiskunnan välillä. Tällä sosiaalipoliittisella sopimuksella tarkoitetaan resurssien siirtoa sukupolvien välillä verotuksen ja sosiaalimenojen kautta (Walker 1996, 2). Vaikka

sukupolvisopimus on periaatteiltaan ikivanha, kohtaa se nyt uusia haasteita pidempien hoitosuhteiden, eläkkeiden sekä nousevien sosiaali- ja terveystalustusten myötä.

Väestön ikääntymistä voi lähestyä myös erilaisten vanhenemisenäkemyksen kautta. Erja Väyrynen julkaisi Kauppa- ja teollisuusministeriön toimeksiannosta VIHMA -tutkimuksen (2003, 23), jossa kartoitettiin väestön ikääntymisen aiheuttamia haasteita ja mahdollisuuksia teknologian ennakoinnille ja innovaatioille. Tutkimuksessa selvitettiin väestön ikääntymisen piirteitä ja yksi kiinnostava näkemys on gerontologisen ja demografisen vanhenemisenäkemyksen erottaminen toisistaan. Gerontologinen näkemys on biologisen, henkisen ja sosiaalisen vanhenemisen tarkastelua, demografinen käsitys tarkastelee vanhenemistä kansojen ja ihmiskunnan kannalta. Myös Pertti Linkola (2002, 2) käsittelee työministeriön julkaisussa vanhenemisenäkemyksiä ikäjohtamisen kautta. Gerontologiseen vanhenemisenäkemykseen liittyy teknologinen kehitysjärjestelmä, jolloin mahdollisesti korostuu ikääntyvän yksilön fyysinen heikkeneminen ja kuviteltu kulttuurillinen jälkeen jääminen. Tällöin ei luoteta ikääntyvien selviytymiseen esimerkiksi uusien tietokoneiden tai toimintatapojen kanssa. Demografinen näkemys sitä vastoin pohtii koko ihmiskunnan ikääntymistä ja muutoksessa pärjäämistä, jolloin skeptisyyden sijaan analysoidaan strategisia puitteita ja etsitään mahdollisuuksia.

1.1 Tutkimustehtävät

Lähestyin pro gradu – tutkielmani aihetta suhtautumalla väestön ikääntymiseen haasteena ja mahdollisuutena. Tutkielman tekeminen on sijoittunut mielenkiintoiseen aikaan. Yhteiskunnassa on tapahtunut paljon muutoksia ja väestön ikääntyminen on noussut yhä merkittävämmäksi keskustelunaiheeksi. Maailmantalouden epävakaus on vaikuttanut makrotason ohella myös jokaisen suomalaisen elämään jollain tavalla. Keskustelu vanhuuseläkkeen alaikärajan nostamisesta on kuohuttanut poliitikkojen ohella myös kansalaisia. Aikaa kuvailee epävarmuus ja yhteiskuntajärjestelmän luottamuksen heikkeneminen. Tutkimuskysymykset kohdistuvat näiden haasteiden ja mahdollisuuksien ilmenemiseen yhteiskunnallisesti ja paikallisesti.

Tutkimuskysymykset:

1. Millaisena väestön ikääntyminen nähdään sosiaaligerontologisessa keskustelussa? Miten väestön ikääntymiseen varaudutaan ja mitkä ovat suurimmat haasteet tulevaisuudessa?
2. Miten Jyväskylän kaupunginvaltuutetut kokevat väestön ikääntymisen? Millaisia haasteita ja tulevaisuusvisioita on ikääntyvässä Jyväskylässä?

Tutkimuksen tarkoituksena on avata monimuotoista ja maailmanlaajuista ilmiötä ikääntyvästä väestöstä. Artikkelikatsauksen tehtävä on selkeyttää kansainvälistä ja kansallista reagointia, jonka jälkeen haastatteluaineisto jyvaskyläläisten kaupunginvaltuutettujen näkemyksistä kertoo tarkemmin paikallisesta tilanteesta. Olen käynyt läpi sosiaaligerontologiseen keskusteluun osallistuvia lehtiä vuosilta 2004–2008 ja poiminut niistä väestön ikääntymistä käsittelevät artikkelit. Näitä artikkeleita sekä alan kirjallisuutta lukiessa ikääntymiskeskustelun tematiikka on tutkimuksen aikana rajautunut aiheiksi, jotka esiintyvät kokonaisuuksina läpi tutkimusraportin. Artikkelikatsaus on toiminut siis ohjaavana teoriana, jonka pohjalta olen muodostanut haastatteluaiheet.

1.2 Tutkimusmenetelmät ja tutkimuksen eteneminen

Tutkimusmenetelmäni kohdalla voidaan puhua aineistotriangulaatiosta, koska tutkimuksessa yhdistellään kahdenlaista aineistoa keskenään. Tutkimuksen runko muodostuu artikkelikatsauksesta, jonka avulla hain yleistä kuvausta tutkittavasta ilmiöstä. Sen jälkeen syvensin saatua kuvaa laadullisesti haastattelemalla. (ks. esim. Eskola & Suoranta 2005.) Tutkimuksen empiirinen osuus jakautuu kahteen osaan, joista ensimmäinen on väestön ikääntymisen tarkastelu Suomea koskevan ja kansainvälisen keskustelun valossa. Olen perehtynyt alan lehtikirjoittelun lisäksi sosiaaligerontologiseen kirjallisuuteen ja katsauksessa kartoitan, miten ilmiötä käsitellään ja millaista ikääntymistematiikkaa aiheesta esiintyy. Artikkelikatsausta on hyödynnetty Valtioneuvoston kanslian ikäraportissa (3/2009), mikä selittää aikajakson päättymisen vuoteen 2008. Artikkelikatsaus on tehty systemaattisen

kirjallisuuskatsauksen menetelmällä, joka sopii informaation etsimiseen laajasta aihealueesta. Systemaattisen katsauksen avulla identifioidaan, arvioidaan ja yhdistellään kaikki relevantit tutkimukset tarkoituksena vastata tiettyihin kysymyksiin. Systemaattista katsausta voidaan käyttää poliittisten päätösten yhteydessä sekä käytännön työssä, koska katsaukset ovat yhteenvetoja luotettavista lähteistä. (Petticrew & Roberts 2006, 2-12, 266.) Toisessa osiossa siirryn paikalliselle tasolle Jyväskylään tarkastelemaan yhden ikääntyvän kaupungin haasteita väestömuutoksen edessä. Olen haastatellut kymmentä Jyväskylän kaupunginvaltuutettua ryhmissä ja sisällönanalyysin menetelmin järjestänyt aineiston neljään kategoriaan. Haastatteluista ja analyysistä kerron tarkemmin luvussa kuusi.

Lähestyn ikääntymiskysymyksiä perehtymällä ensin väestökehitykseen ja Suomessa tapahtuviin muutoksiin. Samassa yhteydessä esittelen kestävyiden muotoja, joita ikääntymiskeskustelun kohdalla ovat taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen. Kolmannessa luvussa esittelen muutoksia työelämässä, jonka jälkeen keskustelu kohdistuu Suomen reagointiin ikääntymiskysymyksissä. Luvussa viisi kartoitan kansainvälistä artikkelikatsausta, jonka teemoja ovat uhkakuvien ja haasteiden lisäksi eläköityminen, sukupolvien väliset suhteet, kulttuurimuutokset, eriarvoistuminen ja tulevaisuuteen varautuminen. Kuudennessa luvussa kerron haastatteluaineistosta ja seuraava luku keskittyy Case Jyväskylä - aineistoon. Kahdeksannessa luvussa pohdin artikkeliaineiston ja haastatteluaineiston yhteyksiä. Viimeinen luku käsittelee myös tulevaisuutta; miten olemme kovaa vauhtia matkalla kohti kypsää yhteiskuntaa.

2 IKÄÄNTYVÄ SUOMI

Vuonna 2030 suomalaisia on vielä hieman enemmän kuin tällä hetkellä, joista joka neljännes on täyttänyt 65 vuotta. Alueellinen väestökehitys on monimuotoista ja palvelutarpeen kysyntä kasvaa huomasti. Suomi ja Japani kohtaavat ikääntymiskysymykset ensimmäisten joukossa (esim. Parkkinen 2001, 16). Tämä edellyttää omia kestäviä ja laaja-alaisia ratkaisumalleja. Ikääntymisen koskettaessa koko maailmaa, markkinat ovat potentiaaliset Suomenkin mittakaavassa. Täällä on mahdollista luoda bisnesideoita ja hyödyntää eri alojen vientiä globaalisti (Väyrynen 2003, 73–74). Suomessa käynnistyy jatkuvasti uusia projekteja, esimerkiksi teknologian hyödyntämistä kotihoidossa kehitellään monitieteisin työryhmin (Esim. Kätevä-hanke, Mobiilihoiva-hanke, Käkäte-projekti).

Tilastokeskuksen tuorein väestöennuste (2009–2060) on julkaistu 30.9.2009. Ennusteen mukaan maamme väkiluku ylittää 6 miljoonan asukkaan rajan vuonna 2042. Vuonna 2034 kuolleiden määrä ylittää syntyneiden määrän, mutta nettomaahanmuutto pitää ennusteen mukaan väestönkasvua yllä vielä sen jälkeen. Yli 65-vuotiaiden osuuden arvioidaan nousevan nykyisestä 17 prosentista 27 prosenttiin vuoteen 2040 ja 29 prosenttiin vuoteen 2060 mennessä. Alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä pienenee puolestaan nykyisestä 17 prosentista 15,5 prosenttiin vuoteen 2040 mennessä. Samassa ajassa työikäisten osuus väestöstä pienenee nykyisestä 66,5 prosentista 57,5 prosenttiin. Työikäisten määrä alkaa vähentyä vuonna 2010, jolloin sotien jälkeiset suuret ikäluokat siirtyvät eläkeikään. Väestöllinen huoltosuhde eli lasten ja vanhusten määrä sataa työikäistä kohden nousee nykyisestä 50:stä 70,5 vuoteen 2026 mennessä ja vuonna 2060 väestöllinen huoltosuhde olisi 79,1. Yli 85-vuotiaiden osuuden väestöstä ennustetaan nousevan vuoden 2009 kahdesta prosentista vuoteen 2060 mennessä seitsemään prosenttiin. Siten heidän määränsä nousee nykyisestä 108 000:sta 463 000:een.

Tässä luvussa esittelen syntyvyyteen ja alueelliseen väestökehitykseen liittyviä näkökulmia. Luvussa 2.3 siirrytään määritelmiin kestäväyydestä, jotka tulevat väistämättä esiin ikääntymiskeskustelussa.

2.1 Muutokset syntyvyudessa

Anthony Giddensin (2006, 27) mielestä väestön ikääntyminen pitäisi nähdä mahdollisuutena, ei vain yhtenä lisäongelmana yhteiskunnassa. Vaikeudet, joita monissa maissa väestömuutoksen myötä kohdataan, ovat usein riippuvaisia poliittisesta tahdosta tehdä muutoksia. Ihmisten elinajan pidentyminen ei ole väestömuutoksen pääsyy vaan alhainen syntyvyys. Giddensin mukaan kannustimia tarvitaan lasten hankkimiseen, ja valtion tulisi varmistaa oikeanlaiset hyvinvoinnin määritelmät. Tämä on kuitenkin vaikeaa, koska kuten Sarah Harper (2006, 172–173) lasten hankkimisen myöhentymistä pohtiessaan esittää; horisontaalinen vapaus löyhentää perinteisiä perherakenteita. Eli mitä myöhemmin lapsia hankitaan, sitä vähemmän niitä todennäköisesti syntyy. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että vanhemmat ja isovanhemmat eivät saa vaikuttaa rooleissaan kovin pitkää aikaa, jolloin siteiden luominen on hankalaa. Näkyvissä on kuitenkin toisenlainen suuntaus, jonka mukaan isovanhemmat saavat nauttia lastenlapsistaan terveinä pidempään.

Myös Jane Jenson (2006) näkee demografiamuutoksen suurena maailmanlaajuisena ilmiönä laskevat syntyvyysluvut. Kaikkien EU-maiden syntyvyysaste on alle 2.1 lasta jokaista naista kohden, mikä on välttämätön aste väestön lisääntymiselle. Syntyvyyden aleneminen merkitsee ennen niin merkittävän sosiaalisen riskin heikentymistä, kun ei-toivottujen raskauksien määrä ja kykenemättömyys huolehtia kaikista lapsista on vähentynyt. Tämä muutos osoittaa suurta edistystä naisten elämässä ja merkittävää autonomian lisääntymistä. Se mahdollistaa vanhemmille päätöksen siitä, onko heillä tarvittavat keinot lapsen tuomiseen maailmaan. Tilanteeseen sisältyy kuitenkin Jensonin mukaan dilemma. Euroopan Unionin tulevaisuus taloudellisena ja poliittisena voimana sekä maiden elämänlaatu ovat uhattuina. Alhaiset syntyvyysluvut voivat horjuttaa taloudellista kasvua, hallitusten budjetit venytetään maksamaan eläkkeitä ja terveystalouksia, työkäisiä aikuisia on liian vähän tuottamaan hoitoa ja tukea vanhemmille ihmisille. Toisaalta taas yksilöllisten naisten ja pariskuntien oikeus ja pystyvyys kontrolloida hedelmällisyyttään eivät ole pelkästään laajasti kannatettu vaan myös henkilökohtainen asia, johon hallituksilla on hyvin vähän oikeuksia puuttua. Se on myös hyväksytty edellytys naisten tasa-arvoistumiselle sekä yksi eurooppalaisen sivilisaation

perusominaisuuksista. Tutkimusten mukaan naiset hankkisivat enemmän lapsia, jos olisi tarjolla palveluja työn ja perheen yhteensovittamiseksi. Lisäksi Jenson esittelee Eurobarometrin tuloksia, joiden mukaan terveys on luokiteltu pääsyyksi syntyvyysaukon olemassaoloon. Sen jälkeen huolestuttavat taloudelliset syyt, joko yleensä tai lasten kalleudesta johtuen. Asianmukaisen asunnon löytäminen nähtiin ongelmallisena, kuten myös työn ja perhe-elämän yhdistäminen. Hallituksilta odotetaan taistelua työttömyyttä vastaan, joustavia työaikoja ja parempaa lastenhoitoa. (emt., 157–160.)

Huoli suomalaisten lisääntymisestä on myös aiheellinen. EVA-raportissa (Wallenius 2003) esitellään Väestöliiton kyselyn tuloksia aiheesta. Yleisin vastaajien perustelu alhaisille syntyvyysluvuille on yhteiskunnan riittämätön tuki. Kannatusta saavat pienten lasten vanhempien joustavat työajat, kotihoidon tuen lisäykset, vanhempien osa-aikatyömahdollisuuksien lisääminen sekä pienistä lapsista huolehtiville vanhemmille kohdennettavat tuloveroalennukset. Selkeä selitys on naisten aseman muutos; korkeasti koulutetut hankkivat lapsia vähän ja myöhemmässä iässä. Lisäksi lasten syntymän aiheuttama tulonmenetykset on sitä suurempi mitä paremmin nainen ansaitsee. Kuitenkin naiset synnyttävät huomattavasti enemmän kuin Etelä-Euroopassa, jota on selitetty muun muassa paremmilla päivähoitojärjestelyillä. Suomessa varsinkin akateemiset opinnot kestävät pitkään ja lapset halutaan hankkia valmistumisen jälkeen. Opintojen kesto on olennaisempi syy on pätkätyömaailmassa vallitseva sietämätön epävarmuus, jolloin on vaikea suunnitella perheen perustamista. (emt., 17–27.)

Ratkaisuja pohdittaessa vaikeuksia aiheuttaa yksilöllistyvä kohdejoukko, koska nykyään ei ole selkeää yhdellä tavalla käyttäytyvää hedelmällisyysikäistä naista ja hänen kumppaniaan. Voidaan puhua naisten jakautumisesta työelämän tuottajiin ja synnyttäjiin. Edellisten elämää määrää työn mielekkyys ja haasteellisuus, kunnianhimo ja itsensä toteuttamisen halu. Synnyttäjille tuet merkitsevät paljon eikä heillä ole työmarkkinoilla kovin vahvaa kilpailuasemaa. Myös perheiden monimuotoistuminen tuo haasteita syntyvyyteen vaikuttavien tekijöiden paikantamiseen ja niihin puuttumiseen. (Wallenius 2003, 31–32.) Syntyvyyden lisääntyminen muuttoliikkeen pysähtymisen ohella voisivat estää väestörakenteen

heikkenemisen ja alueiden välisten väestöerojen kasvun. Tällä hetkellä kuitenkin huoltosuhde jatkaa heikkenemistään eikä muutoksesta ole merkkejä näkyvissä. (Nivalainen & Volk 2002, 24.)

Syntyvyyden edistämiseen tähtäävässä politiikassa on vaikeutena se, että asettamalla tavoitteita yritetään muuttaa käyttäytymistä ja nykyisiä trendejä. Tehokkuus näkyy ainoastaan silloin, kun ihmiset valitsevat hankkia enemmän tai vähemmän lapsia. Huolestuttavaa on se, että ihmisiä pyydetään laittamaan syrjään omat henkilökohtaiset näkemyksensä auttaakseen kollektiiviseen tavoitteeseen pääsemisessä – vaikkakin kyseessä on tulevien sukupolvien hyöty. (Howse 2007, 1-6.)

2.2 Alueellinen väestökehitys

Suomen suuret alueelliset erot väestön ikärakenteessa tulevat muuttoliikkeen ja syntyvyyserojen vuoksi kasvamaan. Alueiden välisiä muuttovirtoja on mahdotonta ennustaa tarkasti. Esimerkiksi ikääntyvien muuttoliike voi tulevaisuudessa huomattavasti lisääntyä. Selviä muuttovoittoalueita ovat kuitenkin olleet Helsingin seutu lähialueineen, Turun, Tampereen, Oulun ja Jyväskylän seutukunnat sekä Salon alue. Kasvukeskusten seutukunnat eli työssäkäyntialueet ovat Suomessa jo pitkään keskittäneet väestöä. Näillä alueilla väkiluku kasvaa ja tuottavuus on korkea. Väestön määrä tulee vähenemään Lapissa, Satakunnassa, Pohjois-Savossa, Kainuussa ja Etelä-Savossa. Harvaan asutuilla alueilla työttömyys kasvaa ja tuottavuus on alhainen. Tulevaisuuden näkymät heikkenevät näillä alueilla, mikä aiheuttaa edelleen poismuuttoa. Pienissä maatalousvaltaisissa kunnissa vanhusväestön osuus kasvaa ja nuoret muuttavat pois. (Kerola, Mäkitalo & Putkonen 2002, 7-8; Luoma, Rätty, Moisio, Parkkinen, Vaarama & Mäkinen 2003, 30-33; Mella 2001, 29.)

Maassamuutto on siis myös iän mukaan valikoivaa nuorten ollessa muuttoalttiimpia opiskelujen tai työnhaun vuoksi. Ikärakenteen vanheneminen hidastuu muuttovoittoalueella ja

syntyvyyden lisääntyessä nuorimman ikäluokan väestöpohja kasvaa. Tällöin muuttotappioalueella väestörakenne vanhenee nopeammin työikäisten ja lasten määrän pientyessä. Alueellinen ikärakenne vaikuttaa erityisesti sosiaali- ja terveystalouteen väestön keskittyessä ja alueiden ikärakenne-erojen kasvaessa. Tämä vaikeuttaa palvelujen rahoitusta ja organisointia. (Nivalainen & Volk 2002, 12–16, 153.) Palvelutarpeen kasvua käsittelemme tarkemmin luvussa 3.1.

Syrjäseutujen ja muuttotappioalueiden huoltosuhde, joka mittaa työelämän ulkopuolella olevien huollettavien lukumäärää suhteessa aktiivi-ikäisiin huoltajiin, heikkenee tulevaisuudessa edelleen (Nivalainen & Volk 2002, 21). Uudellamaalla eläkeläisten määrä lisääntyy eniten eli siellä ikääntymisestä aiheutuvat menot tulevat olemaan suurinta. Väestöä menettävät maakunnat eivät koe menoissa suuria muutoksia, koska lasten määrän väheneminen vaikuttaa vanhusten määrän kasvun aiheuttamiin kustannuksiin. Muuttotappioalueiden haaste tulee olemaan työvoiman säilyttäminen omalla alueellaan. Tähän voidaan vastata tarjoamalla riittäviä mahdollisuuksia teollisuuteen ja yksityiseen palvelutoimintaan. Myös muuttoalueiden työvoiman saatavuusongelmat kohdistuvat sosiaali- ja terveystalouteen. Uudellamaalla lastenkin määrä on kasvussa, joten henkilöstöä tarvitaan myös päivähoidon. (Luoma ym. 2003, 3-33.)

Santtu von Bruun (2005) pohtii Kuntaliiton keskusteluasiakirjassa kuntien tulevaisuutta, jossa alueellinen erilaistuminen on merkittävässä roolissa. Kunnat jakautuvat elinvoimaisiin menestyjiin ja taantuviin häviäjiin. Merkittävä menestyvä kuntaluokka syntyy maaseudun ja kaupungin väliselle vuorovaikutusalueelle, joka tarjoaa väljää ja edullista asumista lähellä keskuksen palveluita ja työpaikkoja. Eteläinen Suomi tulee muodostamaan laajan urbaanin alueen, jolla asuu nykyistä suurempi osa väestöstä. (emt., 5-6.)

2.3 Taloudellinen, poliittinen ja sosiaalinen kestävyys

Ikääntymiskeskustelussa mainitaan usein käsite kestävyys. Avaan tässä luvussa lyhyesti kolme keskeisintä kestävyiden muotoa, joiden merkitys väestömuutoksen vaikutuksissa on ilmeistä. Kestävyudet nivoutuvat oleellisesti ikääntymiskeskusteluun, koska tulevaisuuden haasteiden kohtaaminen edellyttää yhteiskunnalta kestäviä ratkaisuja. Myös sukupolvien väliset suhteet tarvitsevat kestävä pohjan säilyäkseen solidaarisina. Kestävyysiin palataan myöhemmin luvussa 4.2, jossa käsitellään Valtioneuvoston kanslian raportteja väestön ikääntymisestä.

Taloudellinen kestävyys

Demografisen transition yhteydessä esiin tulee väistämättä taloudellinen kestävyys. Tarkastelen aihetta Bloomin, Canningin ja Sevillan (2003) demografisen osinko (The demographic dividend) – perspektiivin kautta, koska kyseiset teoreetikot ovat ajankohtaisuudellaan tuoneet esille useita taloudellisen kestävyiden teorioita monipuolisempia näkökulmia. Bloom et al. esittelevät väestönkasvun vaikutuksia taloudelliseen kasvuun pessimistisen, optimistisen ja neutralistisen teorian näkökulmista. Pessimistinen teoria, joka oli voimassa 1980-luvulle asti, väittää väestönkasvun rajoittavan taloudellista kasvua. Kansalaisten pääomat vähentyvät ja elintaso laskee. Empiirinen tutkimus on kuitenkin heikentänyt pessimististä teoriaa, ja aineellisen pääoman keräämistä tärkeämmäksi on noussut inhimillinen pääoma, sekä lyhyen aikavälin vaikutusten tarkkailun tilalle nousseet pitkän aikavälin seuraukset. Optimistinen teoria näkee väestönkasvun mahdollisuutena kiihdyttää taloudellista kasvua. Suuremmat yhteiskunnat ovat paremmassa asemassa kehittyä, tutkia ja välittää tietoa. Neutralistinen teoria ei tunnusta väestönkasvulla olevan merkittävää vaikutusta taloudelliseen kasvuun. Nopean väestönkasvun yhteiskunnat kohtaavat hieman hitaampaa talouden kasvua, mutta mukaan luettaessa maan koko, avoimuus markkinoille, väestön koulutukselliset saavutukset sekä poliittisten ja yhteiskunnallisten instituutioiden laatu, tämä negatiivinen korrelaatio häviää. (Bloom et al. 2003, 21–36.)

Demografinen osinko – näkemys jakautuu useisiin mekanismeihin. Tärkeimpiä ovat työvoiman riittävyys, säästöt ja inhimillinen pääoma. (Bloom et al. 2003, 39–61.) Alan Walker (1996, 7) muistuttaa, että näiden taloudellisen kestävyys haasteiden kohdalla sukupolvien välinen solidaarisuus ja sosiaalinen integraatio ovat välttämättömiä. Nuoret kuluttavat yleensä enemmän kuin tuottavat, vanhemmat useimmiten säästävät. Väestön tulee suunnitella tulevaisuuttaan etukäteen, jos se haluaa säilyttää elintason hyvänä myös eläkkeellä. Yhteiskunta, joka ottaa täyden hyödyn demografisesta osingosta, tulee kokemaan muutoksia kulttuurissaan, koska ihmiset tulevat arvokkaaksi varallisuudeksi.

Jorma Tuukkasen (2004, 281–292) mukaan ainoat kestävä tavat rahoittaa väestön ikääntymisestä aiheutuva menojen kasvu ovat julkisen menojen kasvuvauhdin hidastaminen muun muassa julkista palvelutuotantoa tehostamalla, sekä huolehtimalla työllisyydestä ja talouskasvusta eli julkisen talouden rahoituspohjasta. Hän muistuttaa hyvin hoidetun talouspolitiikan olevan parasta sosiaalipolitiikkaa. Lisäksi on tärkeää huolehtia, että työeläkevaroille saadaan hyvä tuotto. Vähimmäistuottovaatimuksen tulee Tuukkasen mukaan olla korkeampi kuin valtion velan keskikorko. Helvi Kinnusen ja Juha Kostiaisen (2010) mielestä talouden taantumien ansiosta julkisen talouden kestävyttä joudutaan arvioimaan uudelleen. Menopaineet julkisessa palvelutuotannossa ovat kovat, vaikkakin väestön terveydentilan paraneminen voi niitä vähentää. Verojen kiristäminen veisi Kinnusen ja Kostiaisen mukaan taloutta entistä kauemmas työurien pidentämisestä, joten sitä ei voida pitää ratkaisuna.

Poliittinen kestävyys

Poliittiseen kestävyteen kuuluvat lähes kaikki tämänkin tutkielman teemat, eli väestön ikääntyminen on laaja poliittisen kestävyys kysymys. Poliittinen kestävyys linkittyy usein äänestyskäyttäytymiseen ja päätöksentekoon. Muun muassa Galasso (2006) on tutkinut väestön ikääntymiseen liittyviä poliittisia riskejä laajemmalla tarkastelulla kuin monet noidankehät aiheesta sisältävät. Galasson lähtökohta on seuraava:

1. Poliittisesti valitut päättäjät tekevät talouspolitiikkaa lisätäkseen mahdollisuuksiaan tulla valituksi uudelleen.
2. Väestön ikääntyminen muuttaa äänestäjäkuntaa.
3. Poliitikot reagoivat äänestäjäkunnan muutokseen.

Galasson mukaan politiikka ikääntyvän äänestäjäkunnan oloissa on seuraavanlaista.

1. Työuran jatkamisen kannustimia on parannettu ja parannetaan.
2. Hyödykemarkkinoiden sääntelyä on vähennetty, mikä voi myös jatkua (vanhojen edun mukaista).
3. Työmarkkinoiden sääntelyn purkamisesta ei ole merkkejä, eikä helposti tulekaan.

Poliittisen kestävyuden yksi tärkeimmistä teemoista liittyy siis ikääntyvään työvoimaan, josta enemmän luvussa kolme. Poliittinen kestävyys vaatii järkevää ikäpolitiikkaa, jonka avulla turvataan myös tämän kestävyuden tärkeää osa-aluetta eli sukupolvien välistä solidaarisuutta. Pitkän aikavälin ratkaisujen tekeminen on poliittisen kestävyuden lähtökohta, joihin kuuluu muun muassa oikeudenmukaisten eläkeratkaisujen tekeminen.

Sosiaalinen kestävyys

Sosiaalisen kestävyuden esiin nostaminen on väestön ikääntymisilmiössä väistämätöntä, mutta sen tarkka kuvaaminen on käsitteen laajuuden takia vaikeaa. Käsitteeseen kuuluvat eettiset periaatteet kuten oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja vaikutusmahdollisuus. Sosiaalinen kestävyys linkittyy usein taloudelliseen kestävyuteen kuten eläketurvaan. Mikko Kautto ja Laura Metso (2008) kuvailevat vaikeasti mitattavaa sosiaalista kestävyyttä yhtenä kestävä kehityksen ulottuvuutena. Heidän mukaansa käsitteeseen liittyvät yksilöiden elämänhallintaa mahdollistavat resurssit ja yhteisön sosiaalinen koheesio. Nämä aiheet linkittyvät merkittävästi ikääntyviin kansalaisiin, joilla elämänhallinta on yksi tärkeimmistä hyvinvoinnin ulottuvuuksista.

Kestävyys on yksi Maailman Pankin neljästä lähtökohdasta, jota on käytetty sosiaalisten indikaattoreiden eurooppalaisessa systeemissä (European System of Social Indicators) käsitteellisenä viitekehystenä. Siihen sisältyy neljä päädimensiota: sosiaalisen, inhimillisen, tuottavan ja luonnollisen pääoman parantaminen. Kaikkien pääomien kohdalla on huomioitava kaksi aspektia: nykyisten sukupolvien sosiaalisen pääoman suojeleminen tai parantaminen sekä tulevien tarpeisiin varautuminen. Ensimmäinen viittaa nykyisen sukupolven elinolosuhteiden edistämiseen, jälkimmäinen kohdistuu sosiaalisen pääoman tuleville sukupolville säilyttämisen keinoihin. Jälkimmäinen näkökulma oikeastaan esittelee ensisijaisen kestävyysidean, joka tulee huomioida yleisenä periaatteena sosiaalisessa kehittämisessä. Elämänlaadun indikaattoreiksi on ehdotettu seuraavia: toimeentulo, elämänstandardit ja kulutus, terveys ja terveydenhuolto, tuki ja verkostokontaktit, sosiaalinen osallisuus ja integraatio, yksilöllinen liikkuvuus ja kuljetus, helppopääsyisyys ja palveluiden laatu, yleinen turvallisuus, uskonto ja henkisyys sekä koko elämäntilanne. (Noll 2007, 334–454.)

3 TYÖELÄMÄN MUUTOKSET

Vanhuspainotteisempi väestö aiheuttaa yhteiskunnallisia paineita, kuten huolta työvoiman riittämättömyydestä ja talouden kantokyvystä (Nivalainen & Volk 2002, 30–31). Tässä luvussa käyn läpi näitä oleellisia työelämän muutoksiin liittyviä skenaarioita. Lähestyn aihetta ensin palveluiden tarpeen ja resurssien näkökulmista, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan työvoiman haasteita ja eläkekysymyksiä. Ikäjohtaminen kuuluu oleellisesti keskusteluun vanhenevasta työvoimasta, joten siihen keskityn luvussa 3.4. Työmarkkinoihin liittyy ajankohtaisesti myös maahanmuuton esittäminen ratkaisuna ikärakennemuutokseen, joten sitä ei voi tässä tutkimuksessa jättää huomiotta. Lopuksi käsittelen geronteknologian merkitystä ja roolia vanhenevan väestön haasteisiin.

3.1 Palvelutarpeen kasvu ja resurssit

Väestön ikääntyminen tulee lisäämään sosiaali- terveys- ja hoivapalvelujen kysyntää ja julkisia menoja. Tähän vaikuttaa yli 75-vuotiaiden palvelujen tarpeen nousu, yhden hengen kotitalouksien lisääntyminen, palvelujen järjestämistapa sekä muuttoliike. Kasvukeskuksissa kasvaa asuntojen, päivähoidon, koulutuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen kysyntä. Vanhuspalvelujen kysyntä kasvaa kasvukeskusten lisäksi myös muuttotappioalueilla. (Kerola ym. 2002, 6-9.) Sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö lisääntyy vuoteen 2030 mennessä yli 30 prosentilla, mikäli palveluja käytetään tulevaisuudessa yhtä paljon eivätkä ikääntyneiden terveydentila ja toimintakyky parane elinajanodotteen pidetessä (Luoma ym. 2003, 34).

Luoman ym. (2003) mukaan palvelutarpeen kasvuun vaikuttaa ikääntymisen ohella myös muut tekijät. Normaali ikääntyminen ei yksinään aiheuta palvelujen tarvetta ennen korkeaa ikää, jolloin usein selvittää pitkään omaisten ja ystävien tuella. Huomattavin kotona selviytymistä estävistä tekijöistä on dementia, ja tulevaisuudessa ennustetaan erityisesti

dementoituneiden miesten osuuden kasvavan. Sairaalahoitoon käyttöön ja kustannuksiin vaikuttavat teknologinen kehitys, uudet hoitomahdollisuudet ja uudet lääkkeet. Teknologisen kehityksen kustannukset terveydenhuollossa saattavat lisätä menoja enemmän kuin väestön ikääntyminen. Tulevaisuudessa kehitys lisää terveystenonja, mutta parantaa samalla hoidon laatua. (emt., 24–29.) Esimerkkinä voisi mainita nykyiset pallolaajennukset sydäninfarktin hoidossa, mutta kustannuksia lisää aikaisemmin hoitamattomien sairauksien tehokkaat hoitomenetelmät. Dementiaa hidastavien lääkkeiden kehittäminen on erittäin tärkeää, mutta halpaa se ei ole. Suomessa on kansainvälisesti vertailtuna matala terveydenhuollon palkkataso, joka aiheuttaa suomalaisten liikkuvuutta yhä enemmän ulkomaille töihin. Työvoiman tarjonnan supistuessa palkkatasoa on täälläkin nostettava.

Kuntaliiton keskusteluasiakirjassa kehityskuluksi arvioidaan palvelujen tarjonnan priorisointia ja karsimista tai maksuperusteiden oleellista muutosta sekä ihmisten omavastuun kasvamista. Karsimista ennustetaan tapahtuvan ”ei-lakisääteisistä” palveluista ja kunnat keskittyvät pakollisiin ydintehtäviinsä. Palvelujen järjestämisvastuissa ja tuotantotavoissa tulee todennäköisesti tapahtumaan paljon muutoksia. Kansalaiset ostavat tarvitsemansa palvelut valitsemaltaan yksityiseltä taholta ja kunta vastaa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä koulutuksen vähimmäistasosta. (Bruun 2005, 15.)

Palvelutarpeeseen vaikuttaa myös niin sanotun informaalin hoivan saatavuus. Omaishoito riippuu elinkumppanin tai lasten mahdollisuuksista osallistua hoitoon. Miesten ja naisten elinajanodotteen eron supistuminen vähentää osaltaan yksinasuvien vanhusten määrää ja lisää epävirallisen hoivan tarjontaa (Luoma ym. 2003, 30). Juuri asumiseen liittyvät tekijät vaikuttavat huomattavasti palvelujen tarpeeseen ja käyttöön. Puutteellista asumista on yleisemmin maaseudulla, missä saattaa puuttua sähkö, vesijohto tai keskuslämmitys. Tämä nopeuttaa tuettuun asumiseen siirtymistä. Yksinasumista onkin enemmän kaupungeissa ja eteläisessä Suomessa. (Nivalainen & Volk 2002, 166.)

Ikäihmisten määrän nopea lisääntyminen tulevaisuudessa edellyttää, että palvelutarpeiden tyydyttämiseksi on suunnattava lisää resursseja unohtamatta tehokkuutta ja kohdentamista. Toiminnan tuottavuuteen vaikutetaan parantamalla panosten, prosessien sekä johtamisen laatua. Teknologiaa on hyödynnettävä omaishoidossa, itsehoidossa sekä kotipalveluissa. Resurssien kehityssuunnusteisiin vaikuttavat tuleva väestökehitys, ikääntyvän väestön toimintakyky ja siinä tapahtuvat muutokset, siirtymisikä laitospalvelujen piiriin, palvelujen resurssimitoitus ja hoidon ja hoivan priorisointi. Sosiaali- ja terveystieteiden palvelujen kustannukset kasvavat merkittävästi, mikäli väestökehitys on ennustetun mukaista, jos palveluja käytetään saman verran eri ikäryhmissä kuin nykyisin eikä hoito- ja hoivapalvelujen tuottavuus parane. Menojen ennustettu kehitys riippuu palvelujen reaalihintojen kehittymisestä. Eläkkeelle siirtyvien huomattava määrä voi johtaa työvoiman niukkuuteen. Tarjonnan supistumisen ohella palkkojen nousupainetta aiheuttaa hoitajien ja lääkäreiden houkuttelevat työmahdollisuudet ulkomailla. Laitoshoidon kustannuksiin voidaan vaikuttaa ikääntyvien toimintakykyä, terveydentilaa ja elinoloja parantamalla. Tämä ei kuitenkaan väestörakenteen muutoksen takia vaikuta avohoidon vähentämisen mahdollisuuteen. (Luoma ym. 2003, 69, 80–82.)

3.2 Työmarkkinat ja työvoimapula

Ikääntymisen ja työn yhteensovittamisen perusongelma on ihmisen voimavarojen ja työn vaatimusten muuttuminen eri suuntiin. Työ ei sinänsä muutu, vaikka ihmiset muuttuvat vanhenemisen seurauksena. Ratkaisu on vähentää työn fyysisiä vaatimuksia ja vahvistaa ihmisen voimavaroja. Esimerkiksi liikunnalla ehkäistään toimintakyvyn liiallinen ja liian varhain alkava heikkeneminen. Jos työn fyysistä kuormaa ei voida vähentää, ikääntyvien toimenkuviin voisi sisällyttää muita kuin fyysisiä työtehtäviä. (Ilmarinen 1999, 232–233.)

Ikääntyminen myös vähentää tuottavuutta käyttäytymismuutosten tai piirteiden myötä. Taloudellisiin ja teknologisiin muutoksiin sopeutuminen heikkenee ja alueellinen liikkuvuus vähenee. Uuden oppiminen ei välttämättä houkuttele enää niin paljon kuin aiemmin, ja

erilaisille varhaiseläkkeille siirtyminen on kasvanut koko ajan. Työelämässä jatkamisen taloudellisia kannustimia on parannettava, ja huomion kiinnittäminen työoloihin ja johtamiseen on siksi tärkeää. Jotta väestön ikääntyminen ei vaikuta talouskasvua heikentävästi, työllisyysastetta on nostettava ja elinaikaista työaika pidennettävä. Lähivuosien varhaiseläkeikää lähestyvät ovat aiempia sukupolvia terveempiä, koulutetumpia ja vauraampia. Tästä syystä eläkkeen tuoma vapaa-aika on nautinnollisempaa ja varsinkin raskas työ houkuttelee siirtymistä pois työelämästä. Näin ollen taloudellisia kannustimia olisi muutettava radikaalisti, jotta varhaiseläkkeelle siirtyminen vähentyisi. (Luoma ym. 2003, 12–14.) Lähivuosina eläkkeelle jää noin 40 % nykyisestä työvoimasta, joka näkyy mahdollisena työvoimapulana. Parempi tuottavuus teknologiaa hyödyntämällä ja tehostamisella voidaan saavuttaa pienemmällä työvoimalla, mutta esimerkiksi terveydenhuoltoon työvoimapula voi konkretisoitua. (Ilmarinen 2006, 17, 70.)

Työvoimapula uhkaa aloja, joissa työvoiman nykyinen ikärakenne on suhteellisen vanha, osaamisvaatimukset korkeat tai imago heikko. Ikärakenne sekä hoitotyön kysynnän kasvu tulevat lisäämään hoitoalan tarvetta työvoimasta. Kilpailua on tällöin mm. kaupan, teollisuuden, it-alan ja opetussektorin kanssa. Ikääntyvillä työntekijöillä on ns. hiljaista tietoa, jonka arvostus nousee tulevaisuudessa, jolloin kilpailua on myös ikääntyvästä työvoimasta. Ikärakenteen kehitys tulee olemaan myös haaste yritysten henkilöstöpolitiikalle työskentelyilmapiirin laadun korostumisen myötä. Tämä edellyttää eri ikäryhmien yhteistyön edistämistä, johon auttaa ikäjohtamisen soveltaminen oikein. (Väyrynen 2003, 75–77.)

Terveyden- ja vanhustenhuollon työvoimapula tulee lisäämään kuntien vaikeuksia merkittäväällä tavalla. Viime vuosina kunnallisesta sosiaali- ja terveydenhuollosta on jäänyt eläkkeelle 49 000 – 55 000 työntekijää. Jopa pääkaupunkiseudulla on kunnallisella terveydenhoito-organisaatiolla vaikeuksia rekrytoida esimerkiksi lääkäreitä. Todelliset ongelmat henkilöstön saantiin esiintyvät kuitenkin kasvukeskusten ulkopuolella, mikä vaikuttaa myös henkilöstön palkkakustannuksiin. (Kerola ym. 2002, 9.) Mikäli työn tuottavuus sosiaali- ja terveystaloudessa pysyy ennallaan, henkilökunnan määrä lisääntyisi vuoteen 2030 mennessä 100 000 hengellä. Tähän vaikuttaa kuitenkin mahdollinen terveydentilan ja

toimintakyvyn koheneminen, mikä myöhentäisi vanhusten sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttöä. Palvelujen osuus kaikista työllisistä voi puolessa vuosisadassa kohota jopa neljännekseen, elleivät ikäryhmittäiset työllisyysasteet Suomessa enää kohoa. Työvoimantarpeen tyydyttäminen riippuu koko kansantalouden työvoiman tarjonnan kehityksestä. (Luoma ym. 2003, 38–40.)

Kuntaliiton keskusteluasiakirjan mukaan eläköityminen ja sitä seuraava työvoimapula tarjoaa mahdollisuuden toimintojen uudelleen organisointiin. Kuntasektorilla pitäisi hahmotella pitkän aikavälin henkilöstöstrategiaa, eli parantaa vetovoimaa ja pitää kiinni nyt työssä olevasta työvoimasta. Ongelmia tulee olemaan korkeasti koulutetun työvoiman saamisesta Itä- ja Pohjois-Suomen pieniin maaseutumaisiin kuntiin. Samaan aikaan suurissa kaupunkikunnissa on pulaa matalapalkkaisten alojen työntekijöistä. (Bruun 2005, 10.)

Ian Dayn (2006) mukaan työvoiman vähentyminen vaikuttaa huomattavasti taloudelliseen tuottavuuteen ja kasvuun. Maat, jotka pystyvät säilyttämään työvoimansa seuraavien vuosikymmenien ajan, voivat osoittautua kilpailukykyisemmiksi kuin ne, jotka menettävät työvoimaansa. Day huomioi, että tulevaisuudessa tullaan mahdollisesti nojaamaan enemmän maahanmuuttajiin ja laajoihin lisäyksiin nuorten aikuisten työmarkkinoille osallistumiseen.

3.3 Eläköityminen

Iäkkään väestön määrä ja eläkkeellä vietettävän ajan pidentyminen ovat asettaneet huomattavaa painetta julkisten eläkkeiden kestävyteen. Seurauksena Euroopan maat ovat hiljattain tai tulevat lähitulevaisuudessa uudistamaan eläkejärjestelmäänsä. Eläkesysteemin kapasiteetti turvata eläkeläisille riittävät resurssit ja pitää köyhyyden riski matalalla tasolla määrittävät sen sosiaalisen kestävyden. Jos eläkesysteemit epäonnistuvat tässä päätavoitteessa, niitä ei pidetä sosiaalisesti kestävinä. Tämä näkökulma tulee olemaan erittäin olennainen monessa Euroopan maassa. Jotta uudistuksilla olisi kestävä vaikutus, ja jotta

taataan sekä taloudellinen että sosiaalinen kestävyys, niiden lisäksi on tapahduttava muutoksia säästämässä ja työkäyttämässä. Tuskin Euroopan yhteiskunnat ovat valmiita sietämään huomattavaa heikentymistä ikäihmisten elinolosuhteissa sekä merkittävää kasvua toimeentulon epätasa-arvoisuudessa eläkkeellä. (Marin & Zaidi 2007, 70–74.)

Työllisyysasteen kohottamiseen voidaan vaikuttaa eläkeikää lähestyvien sekä nuorten kohdalla. Esimerkiksi uusin eläkepaketti kannustaa eläkkeelle siirtymisen myöhentämistä, ja hyväkuntoiset iäkkäät harkitsevatkin jossain vaiheessa työelämään palaamista. Osa-aikaisen ja vähäisenkin työnteon jatkamista vanhuuseläkkeellä olisi hyvä kannustaa, niin talouden kuin työntekijän hyvinvoinnin kannalta. (Väyrynen 2003, 33–35.) Työikäisistä suuri osa tulee eläkeikään 2010-luvun puolivälin jälkeen. Varhaisen työelämästä poistumisen lisäksi työllisyyden heikkenemiseen vaikuttaa suuri pitkäaikaistyöttömyys erityisesti yli 55-vuotiaiden ikäluokassa. Vanhempien ikäluokkien työttömyys jäi laman jälkeen korkealle tasolle. (Kinnunen 2002, 9.)

Työssä jaksamisen tärkeimpiä voimavaroja ovat työn sisältö, fyysinen työympäristö sekä työyhteisö. Yksilön kohdalla tuottavuutta ja laatua parantavat terveyden ja voimavarojen vahvistaminen sekä ammattitaidon ja osaamisen kehittäminen. Vaikka työkyky ikääntyessä heikentyy, ei se selitä pyrkimistä varhaiselle eläkkeelle. Merkittävämpää on aktiivinen vapaa-ajan käyttö, joka usein tarkoittaa harrastusten sijaan vapaaehtoistyötä tai omaishoitajuutta. Ellei ole mahdollisuuksia päästä esimerkiksi osa-aikaeläkkeelle, seurauksena voi olla täydellinen poistuminen työmarkkinoilta. (Väyrynen 2003, 61–62.)

Todennäköisesti tulevat sukupolvet haluavat pysyä työelämässä aikaisempia pidempään, ja tätä tulisi myös tukea oikein menetelmin. Tämä edellyttää työn ja vapaa-ajan uudenlaista yhteensovittamista, joka on hyödyllinen niin työntekijälle kuin työnantajallekin. (Väyrynen 2003, 62.) Ikääntyvän yhteiskunnan laaja sosiaalinen päämäärä on käyttää hyväksi ihmisten luovuutta ja suorituskykyä koko heidän elämänsä ajan. Eläkkeellä olon määritelmän tulisi vähitellen muuttua ja kehityksen tarjota uusia innovatiivisia vaihtoehtoja. (Karjalainen 1993,

116.) Kuten Antti Romppanen tutkimuksessaan (2000, 38) toteaa, työelämän rakennemuutoksia ja ikääntyvien työttömyyttä ei voida kokonaan estää, mutta ikääntyvien työhön paluuta on mahdollista tehostaa.

Teivo Pentikäinen (1995, 13–15) on selvittänyt Eläketurvakeskuksen raportissa syitä varhaiseen eläköitymiseen. Ikääntyviä työntekijöitä on siirretty varhain eläkkeelle mm. ratkaisuna työttömyyteen. Lisäksi ratkaisuihin vaikuttavat työnantajien motiivit, arvot ja asenteet, eläkkeiden taso, verotus, työtoverit ja solidaarisuus sekä myöntämiskäytännöt. Anthony Giddens (2005, 27) korostaa ikääntyvien ihmisten motivoimista pidempään työssäoloon. Uudet säästämiskeinot eivät ole ratkaisuja nouseviin eläkemenoihin. Työajan pidentäminen ei voi olla pelkästään negatiivista, meidän tulee taistella ageismia vastaan niin työelämän sisä- kuin ulkopuolellakin.

Vanhuuseläkkeen alaikärajan nostaminen on Suomessa ollut keskustelun alla jo pitkään. Hallitus ei ole vakuuttanut palkansaajia eläkeikärajojen nostamisesta, ja joutui maaliskuussa 2010 perumaan aikaisemmin esittämänsä kahden vuoden noston. Ikääntymisen aiheuttamat julkiset kustannukset kohoavat kuitenkin Suomessa huimaa vauhtia, mikä nostaa paineita jatkaa työssä nykyistä pidempään (Ilmarinen 2006, 19). Työurien pidentämisessä keskiöön nousee työhyvinvointi, joka syntyy koko organisaation periaatteista. Tärkeässä asemassa on oikeudenmukainen hallinto ja tähän liittyy oleellisesti seuraavassa luvussa käsiteltävä ikäjohtaminen.

3.4 Ikäjohtaminen

Pertti Linkolan (2002) mukaan ikäjohtamisen keskeisin idea on kolmannen ”järjestelmäkokonaisuuden” kehittäminen, jonka omaksuminen organisaatiossa vaikuttaa järjestelmän hyvään toimintaan. Yhteisvastuu ikäjohtamisesta edellyttää, että työnantaja mahdollistaa työntekijöille olosuhteet hallita uraansa ja ikääntymistään, ja työntekijöiden tulee käyttää tarjoutuvat mahdollisuudet sekä tilaisuudet hyväkseen. Keskeisessä roolissa on

yhteiskunta, joka tukee työnantajaa ja työntekijää muun muassa koulutuksen, työsuojelun, työterveyden ja kehittämishankkeiden avulla. (emt., 13–15.)

Työpaikkatason ikäjohtamisjärjestelmää rakennettaessa voidaan lähteä liikkeelle Kansallisen Ikäohjelman pohjalta määritellyillä tulosalueilla. Linkola esittelee nämä kymmenen tulosaluetta, joista ensimmäisen tavoitteena on eri tasojen päätöksentekijöiden tietoisuus työvoiman nopean ikääntymisen aiheuttamista kestävästä menestymisestä haasteista. Toimivan ikästrategian lisäksi koko henkilöstön ja johdon on tiedostettava ihmisen eri ikäkausien vaikutus työkykyyn ja jaksamiseen. Jotta ikääntyvät ovat halukkaita jatkamaan eläkeikään saakka, on neljännen tulosalueen tehtävänä heidän työkykynsä, motivaationsa ja jaksamisensa parantaminen. Osaamista tuetaan ja hyödynnetään, sekä töiden järjestelyssä ja työympäristössä yksilölliset vaatimukset huomioidaan. Seitsemäntenä alueena on mainittu erikseen johtamisen ja esimiestyön vastuu, jonka jälkeen tavoitellaan parantunutta elämänlaatua ja arvokasta vanhuuseläkkeelle siirtymistä. Kaksi viimeistä tulosaluetta kohdistuvat hyvämaineiseen työpaikkakuvaan näkemällä kaikki työyhteisön jäsenet voimavaroina, joka johtaa arvostettuun työnantajakuvaan ja markkinointiin. (emt.)

Työterveyslaitoksen katsauksessa (Ilmarinen 1999, 249–250) korostetaan hyvän esimiestyön lähtevän omasta ikäasenteesta. Työkyvyn paranemista selittää katsauksen mukaan merkittävimmin hyvä esimiestyö, johon kuuluu ei-stereotyyppinen ikäasenne, valmius osallistua yhteistyöhön, kyky suunnitella töitä yksilöllisesti sekä kommunikointitaito. Omaan ikääntymiseen liittyvä realistinen asenne merkitsee myönteisten ja kielteisten muutosten tunnistamista, ymmärtämistä ja hyväksymistä. Hyvä esimies muuttaa töitä voimavarojen mukaan ja johtaa erilaista osaamista tiimeissä.

3.5 Maahanmuuttokysymykset

Väestömuutoksen yhteydessä on keskusteltu myös maahanmuuton vaikutuksista. On ristiriitaisia käsityksiä siitä, tuleeko maahanmuuttopolitiikkaan panostaa vai onko sen merkitys

työvoimapulaan lähes hyödytöntä. Esittelen tässä yhteydessä molempia kantoja puoltavia näkemyksiä. Bernd Marin & Asghar Zaidi (2007) ovat tutkineet demografisen muutoksen konteksteja ja poliittisia haasteita. Heidän mukaansa korkeammat maahanmuuttajaluvut tai korkeampiin syntyvyyslukuihin palaaminen eivät ole ratkaisuja väestön ikääntymiseen. Maahanmuutto on helppo aloittaa, mutta sitä on jälkeinpäin vaikea hillitä. Marin ja Zaidi vetoavat myös Maailman Pankin laskelmaan, jonka mukaan nettomaahanmuuton pitäisi olla kaksinkertaista nykyiseen verrattuna, jotta se takaisi työllisyyden vuoteen 2050. (emt., 65.)

EVA:n raportissa (Wallenius 2003, 11–12) tarkastellaan ratkaisuja Suomen väestökehitykseen, jonka mukaan maahanmuutolta ei voi vielä odottaa liikoja. Sopeutumisen viedessä aikaa ensimmäiseltä sukupolvelta, vasta seuraavan sukupolven mahdollisuudet auttaa väestömuutoksen ongelmissa ovat merkittäviä. Tämän tapahtuessa pahimmat vaikeudet ovat luultavasti jo ohitettuja.

Ulkomaista työvoimaa ei lähivuosina vielä suuresti tarvita, mutta on jo aloja, joihin ei kotimaasta löydy riittävästi työvoimaa. Väyrysen (2003, 78) mukaan työvoiman vähentyessä maahanmuuttoa tulee nopeasti ja huomattavasti lisätä. Samantyyppinen työvoimatilanne on monissa teollisuusmaissa, joten Suomen kannattaisi kehittää työperusteista maahanmuuttopolitiikkaa sekä maan houkuttelevuutta maahanmuuttajien kannalta. Kuusi (2001, 30) muistuttaa, että vaikka eduskunta ei ole tehnyt mitään erityisiä siirtolaisten määrään vaikuttavia päätöksiä, on maahanmuuttajien määrä lisääntynyt. Pääasiassa he ovat nuoria kokemuksen hakijoita, ja tulevat lähinnä Virosta ja Venäjältä. Hiljalleen myös iäkkäämmät ja perheelliset uskaltavat mukaan. Koulutustaso on yleensä alhaisempi kuin Suomessa, ja he sijoittuvat muun muassa yksityisiin palveluihin väsyneiden ja ikääntyvien työntekijöiden tilalle.

Jaakko Numminen (1990) on esittänyt tulevaisuusvisiointiin pohjautuvassa Väestöliiton julkaisussa kuusi suuntaa, jonne työvoimapulasta kärsivä yhteiskunta saattaa kääntää katseensa. Suomalaisen nuorten ikäluokkien saaminen työelämään on ensisijainen tavoite.

Koulutuksen tehostaminen ja ennen kaikkea koulutusaikojen lyhentäminen vaikuttaisi nopeuttavasti työelämään siirtymiseen. Hyödyllistä olisi aikuiskoulutuksen suuntaaminen kotona olevaan työvoimareserviin, jotta siirtyminen uusiin tehtäviin tai työelämän pariin helpottuisi. Selkeä suuntaus on myös kotimaisen työvoiman pitäminen työelämän piirissä pitempään, etenkin varhaiseläkettä ja sairauseläkettä hillitsemällä. Neljäs tavoite on ulkomailla nyt työskentelevien suomalaisten vetäminen takaisin kotimaan työmarkkinoille. Myös ulkomaalaisen työvoiman tulisi voida sopeutua helposti suomalaiseen työelämään ja yhteiskuntaan, ja lisäksi oleellista on vierastyövoiman sosiaalisten, koulutuksellisten ja sivistyksellisten tarpeiden hoitaminen riittävän ajoissa. Numminen sijoittaa kuudenneksi suuntaukseksi muualta maailmasta saapuvan työvoiman. Kielelliset ja sivistykselliset vaikeudet ovat usein suuria, mutta on työelämän alueita, joille kauempaa saapuva työvoima saattaa hyvinkin sopeutua. Sopeutumisen helpottamisen lisäksi vähintään yhtä tärkeää on suomalaisten asennekasvatukseen puuttuminen, jotta vierastyövoima koetaan yhteiskuntaa tukevaksi voimavaraksi tervetulleena apuna. (Emt., 66–69.)

Numminen arvioi tarkemmin terveydenhoidon ja sosiaalihuollon työvoimakysymyksiä. Hänen mukaansa sosiaali- ja terveyshallinto on tehnyt kehittämissuunnitelmia vain omista tarpeistaan ja lähtökohdistaan käsin. Laajentamista voidaan toteuttaa vasta, kun henkilökuntaa alalle on todella saatavissa. Palveluiden kysyntää voidaan vähentää ennalta ehkäisevillä toimenpiteillä, esimerkiksi sydän- ja verisuonisairauksien ehkäisemisellä ja rintarauhassyövän varhaistoteamisella. Uudelleen organisointia kaivataan kotihoidossa, vapaaehtoistyön hyödyntämisessä sekä itsehoidossa. Numminen ehdottaa kotioloissa hoivaamisen tueksi harkittavan yleistä kansalaispalkkaa. Myös sosiaali- ja terveydenhuollon työolojen sisäisiin järjestelyihin olisi kiinnitettävä huomiota. Osa-aikatyön määrällinen lisääminen ja joustava käyttö on tehtävä joustavaksi ja mahdollisuudet lisätyön tekemiseen houkuttelevaksi. Koko alalla tarvitaan entistä järkevämpää henkilöstö- ja koulutuspolitiikkaa, jotta työvoiman tarjonta lisääntyy. Opiskelumenetelmistä on saatava monimuotoisia, jotta esimerkiksi kynnys opiskella työn ohella mataloituu. (Emt., 71–74.)

3.6 Geronteknologiasta ratkaisuja?

Geronteknologia on ikääntymisen tuntemiseen pohjautuvaa teknologian tutkimusta, jonka rooleja ovat ongelmien ennalta ehkäiseminen, vahvuuksien korostaminen ja hyödyntäminen, heikkenevien kykyjen kompensoiminen, hoivatyön tukeminen sekä tutkimuksen edistäminen. Esittelen tässä luvussa geronteknologian merkitystä vanhenevan väestön haasteisiin. Ratkaisuilla pyritään hidastamaan toimintakyvyn heikkenemistä ja ennaltaehkäisemään tapaturmia, kehittämään menetelmiä ja laitteita tukemaan ikääntyneiden omia vahvuuksia ja voimavaroja sekä vastaamaan ikääntymisen haasteisiin. Geronteknologia pyrkii yhdistämään eri alojen osaamista ikääntyneille soveltuvan teknologian kehittämisessä perustana se, että vanhemmat ihmiset haluavat toimia itsenäisinä ja integroituneina yhteiskuntaan. (Kaakinen & Törmä 1999, 4-5, 17.) Helvi Kinnunen (2002, 19) on selvittänyt Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen arvioita, joiden mukaan yksistään hoitoteknologian kehittyminen voisi vähentää pitkällä aikavälillä kuntien sosiaali- ja terveystieteiden henkilöstön määrää noin 25 tuhannella.

Sosiaalikehitys Oy (1999) teki esiselvityksen geronteknologiasta eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan toimeksiannosta. Siinä arvioitiin geronteknologiaa sekä yhteiskunnallisella että yksilötasolla. Asiantuntijatyöryhmä esitti huolensa ikääntyneisiin työntekijöihin syvään juurtuneista käsityksistä, jotka vaikeuttavat heidän työnsaantiaan. Ikäyrjintää ovat stereotyyppiset käsitykset vanhempien heikoista edellytyksistä oppia uutta teknologiaa. Todellisuudessa teknologiaa ei pitäisi nähdä ongelmana ikääntyneiden työhön osallistumisessa vaan osana ongelman ratkaisua. Geronteknologian keskeinen tavoite on ikääntyneen itsenäinen suoriutuminen omassa kodissaan mahdollisimman pitkään. Loputtomiin ei kotona selviytymistä voi kuitenkaan ihannoida, vaan ratkaisujen on perustuttava yksilöllisiin tarpeisiin, toimintakykyyn ja toiveisiin. (Emt., 13, 26)

Suomessa on mahdollisuudet korkeatasoiseen ja kansainvälisesti tunnustettuun asiantuntemukseen niin teknologian kuin tutkimuksenkin alalla. Edellytyksiä löytyy merkittävään geronteknologiseen tutkimukseen, tuotekehittelyyn ja valmistamiseen.

Tuotteistukseen, markkinointiin ja viennin edistämiseen tulisi panostaa yhä enemmän. Vaikka eri tieteenalojen asiantuntijoiden osaamisen yhdistäminen on parantunut, kehittäminen vaatii enemmän monitieteisiä työryhmiä sekä käyttäjälähtöistä otetta. Hyvät ratkaisut yhdistävät tekniikan ja inhimillisen panoksen, joka on varhaista laitossijoitusta parempi palvelun ja teknologian yhdistelmä. (Emt., 55–57.)

Geronteknologia -arvioinnin loppuraportissa (Kuusi, 2001, 30) painotetaan itsenäistä selviytymistä tukevia teknologisia ratkaisuja julkisen sektorin hoivapalveluissa. Näin vähennetään omaisten hoivavastuuta, sekä hoivahenkilökunnan niukkuudesta ja väsymyksestä johtuvia ongelmia. Raportissa esitellään viisi tulevaisuuden vaihtoehtoista kehityspolkua eli skenaariota. Viimeiset skenaariot esitellään epätodennäköisinä, mutta kuitenkin mahdollisina uhkatulevaisuuksina. Visiointi on tehty noin kahdeksan vuotta sitten ja koemme parhaillaan juuri niiden toteutumista. Hoivatyön tarve lisääntyy radikaalisti dementiaa sairastavien lisääntymisen vuoksi. Paine lisätä vanhusten palveluja voimistuu, mutta hoitajat haluavat yhä väsyneempinä aikaisemmin eläkkeelle. Työvoimaa ja hoivapalveluja haetaan mahdollisesti laajassa mitassa ulkomailta. Halukkuus vapaaehtoistyöhön on vähäistä, mutta välttämätöntä vaihtoehdon ollessa ikääntyneiden heitteille jättäminen. Tällaisessa tilanteessa uutta selviytymistä tukevaa teknologiaa ei oteta välittömästi käyttöön. Lama iskee jälleen – skenaariossa Suomella ei ole mahdollisuuksia hankkia työvoimaa tai laadukkaita hoivapalveluja ulkomailta. Ikääntyneiden varakkuus suhteessa työikäisiin kuitenkin lisääntyy, ja näin ollen heillä on mahdollisuuksia hankkia edullisesti palveluja kotimaasta. Julkistalouden tasapainottaminen aiheuttaa supistuksia ja säästöjä palveluissa, johon voi liittyä tiukkaa kilpailuttamista. Varhaista eläkkeelle siirtymistä ehkäistään lainsäädännöllä ja vahvoilla taloudellisilla eduilla työssäkäyville. (Emt., 3-39.)

Selvityksessä tarkasteltiin kuntoutusta geronteknologisena haasteena, miten se mahdollisesti tukisi työssä jaksamista iäkkäänä ja eläköitymistä hyväkuntoisena kansalaisena. Merkittävää on kuntoutuksen alkaminen riittävän ajoissa. Selvityksessä pohdittiin ratkaisuja, joilla kuntoutuslaitokset voisivat parhaiten edistää hyvinvointia, löytäisivät uusia asiakkaita ja toimisivat taloudellisesti. Vaihtoehtoja ovat pienten ja keskisuurten kuntoutuslaitosten

keskittäminen isommiksi yksiköiksi, asiakkaiden saanti ulkomailta, itse maksavien asiakkaiden saanti kotimaasta, luontokuntoutus kuntoutuslaitosten työmuotona, ikääntyneiden pitkäaikaishoitoon keskittyminen sekä eri tautien tai erityisongelmien hoitoon ja kuntoutukseen keskittyminen. Yksi tuore innovaatio on seniorikuntosali, joka on suunniteltu miellyttäväksi ympäristöksi iäkkäille. Kuntosali on monelle sosiaalisten suhteiden paikka, jossa vertaistuki samassa elämäntilanteessa ja kunnossa olevien kanssa on tärkeää. (Kuusi 2001, 57–64.)

Geronteknologialla on kuitenkin kohdattavaan huimasti eettisiä kysymyksiä, kuten teknologialla yleensä. Teknologiset ratkaisut ovat helpottaneet ikäihmisten itsenäisyyden ylläpitämistä, ja tuovat monenlaista apua arkeen. Ihmistyön väheneminen ei kuitenkaan ole ratkaisu yhä lisääntyvään yksinäisyyteen ikäihmisten kohdalla. Omassa kodissa selviytyminen mahdollisimman pitkään on inhimillinen tavoite, mutta teknologian liiallisella puuttumisella itsenäisyyteen voi olla epäinhimillisiä seurauksia. Laitokseen joutumisen lykkääminen voi aiheuttaa yksityisyyden menetystä. Turvatoimet eivät aina välttämättä ole ratkaisu huonokuntoisen ihmisen turvattuuteen eikä tarkkaan valvottu koti tunnu enää omalta kodilta.

4 SUOMEN REAGOINTI IKÄÄNTYMISKEHITYKSEEN

Tässä luvussa katsastetaan muutamia eri hallinnonalojen ikääntymisselvityksiä, keskittyen erityisesti 2009 julkaistuun valtioneuvoston kanslian ikäpoliittiseen selvitykseen. Ikäpolitiikka kuuluisi kaikkiin politiikan lohkoihin luonnollisena osana, jolloin siihen panostettaisiin pitkäjänteisesti ja tavoitteellisesti.

4.1 Ikääntymisselvityksiä

VIHMA -tutkimuksessa (Väyrynen 2003, 42–53) selvitettiin eri hallinnonalueiden reagointia ikääntymiskehityksen haasteisiin. Valtionhallinnon puolella esimerkiksi valtiovarainministeriössä ja Suomen Pankissa on laadittu selvityksiä julkiseen talouteen liittyvistä vaikutuksista, sekä sosiaali- ja terveysministeriö kartoittaa mm. ikääntyvän väestön terveyden ja toimintakyvyn ylläpitämistä. Stakes on painottanut yhtenä terveydenhuollon hyödyntäjänä teknologian mahdollisuuksia, ympäristöministeriön linjaukset korostavat esteettömyyttä ja ympäristön turvallisuutta sekä maa- ja metsätalousministeriö pyrkii ohjelmillaan seuraamaan maaseutualueiden väestön ikääntymistä ja vähenemistä. Kunnat huolehtivat suurimmaksi osaksi ikääntyvän väestön palveluista ja hyvinvoinnista. Kuntien suunnittelun tueksi laaditaan vanhuspoliittisia strategioita, joissa on mm. esimerkkejä hyvistä käytännöistä ja työvälineistä.

Kerola ym. (2002, 11) esittävät valtiovarainministeriön raportissa poliittisen tason kysymyksiä hyvinvointiyhteiskunnan tulevaisuudesta. Sosiaaliturvan kestävyuden keskeinen edellytys on työllisyysasteen nostaminen. Palvelujärjestelmän ongelmakenttään kuuluu huoltosuhteen muutokset, alueittain eriytyvät palvelutarpeet, palvelusektorin työvoiman kustannukset, saatavuuteen ja osaamiseen liittyvät ongelmat, palvelujen kustannustason nousu sekä laatuun kohdistuvat asiakkaiden odotukset. Uhkakuvat kohdistuvat raportin mukaan syrjäseutuihin, mutta myös kasvukeskusten julkisrahoitteiset palvelut tulevat huononemaan. Hyvinvointierot

kasvavat julkisten ja yksityisten palvelumarkkinoiden välimaastossa. Tavoitteiden ristiriidoissa kohtaavat asiakkaan palveluodotukset, tuottajan tavoitteet, valtion tavoitteet sekä kunnan tavoitteet. Asiakas odottaa nopeaa, joustavaa ja edullista, tuottaja tavoittelee kannattavuutta ja tyytyväisiä asiakkaita. Valtion on huolehdittava kestävydestä ja kysyntää vastaavista palveluista, kunnat tavoittelevat hyvinvointia ja kilpailukykyä vahvistavaa palvelutuotantoa. Näiden tavoitteiden ongelmat tulevat esiin kasvavien meno- ja veropaineiden sekä pirstaloituneen ja arvaamattoman ohjauksen ja valvonnan paineessa. Alueellinen eriytymiskehitys ja määrittelemätön laatu- ja hintataso lisäävät riskejä hyvinvointipalvelujärjestelmän heikkenemiseen.

Suomi maailmantaloudessa -selvityksen loppuraportissa (Valtioneuvoston kanslia 19/2004) väestön ikääntymiseen tarjotaan enimmäkseen uhkakuvia ja aiheesta käytetään käsitettä ”ikäntymisongelma”. Väestön ikääntyminen asettaa meidät muita EU-maita huonompaan asemaan, koska työikäinen väestö painottuu täällä ikääntyneisiin, jotka eivät nuorten tavoin sopeudu tuotannon muutoksiin. Selvityksen mukaan työperäistä maahanmuuttoa tulee lisätä ja työuria pidentää. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä (2004) eri hallinnonalojen tulevaisuudennäkymistä ikärakenteen muutoksen vaikutuksista painotetaan erityisesti kansalaisten omaa aktiivisuutta ja terveyden edistämistä. Ikäpolitiikalla halutaan korostaa elämänkaarinäkökulmaa, jolloin otetaan huomioon erilaisten ihmisten osaamiseen sekä terveyteen ja toimintaan vaikuttavat tekijät. Yhteiskunnan ikääntyessä globalisaatioon tukeutuminen on tärkeää, jottei eristäydytä kansainvälisestä kehityksestä. Muiden maiden käytännöistä olisi hyvä ottaa enemmän mallia, kuten Japanin vuotuisesta ikääntymispolitiikan budjetista. Selvityksessä kritisoidaan hallinnonalojen haasteisiin vastaamista, merkitystä ei täysin ymmärretä ja reagointi on pintapuolista.

Valtioneuvoston tulevaisuusselonteon (27/2004) mukaan väestökehitykseen varautuminen on tulevaisuuden avainkysymys, jonka tärkeänä arvona on sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus. Suomella on selvityksen mukaan hyvät mahdollisuudet selvittää ikärakenteen muutoksesta, lisäksi se voi vaikuttaa vallitseviin arvoihin ja nostaa kulttuurin merkitystä. Maahanmuutto ja syntyvyyden lisääminen eivät ratkaise väestökehityksen

haasteita, vaikka niihin tuleekin panostaa. Johtopäätöksissä korostetaan terveyteen ja toimintakykyyn panostamista, työllisyyden lisäämistä sekä ikääntyneiden voimavarojen hyödyntämistä. Vakavimpana uhkana pidetään talouskasvun heikkenemistä ja työvoiman vähenemistä. Tulevaisuusselontekoon pohjautuvassa tulevaisuusfoorumien raportissa (2006) väestön ikärakenteen muutos linkitetään vahvasti talouden globalisaatioon. Raportissa on muun muassa osio yhteiskunnan ja yksilön vastuunjaosta, jossa ennaltaehkäisevä hoito, arjen turvallisuus ja hyvinvoinnin lisääminen ovat molempien osapuolten tehtävinä. Tulevaisuuden rakennusaineeksi määriteltiin yhteisöllisyys, mutta sen kehityksestä asiantuntijat olivat eri linjoilla. Perhearvot joko korostuvat tai individualismi vahvistuu entisestään.

Case Kymenlaakso (2007) on tehnyt vision Suomen tulevaisuuden palvelujärjestelmästä. Teknillisen korkeakoulun projektissa selvitettiin, miltä iäkkäiden palvelut tulevat Kymenlaaksossa näyttämään, mikäli järjestelmä säilyy entisellään, sekä mitä muutoksia tarvitaan ongelmakohtien korjaamiseksi. Taseanalyysin mukaan kunnilla ei tule olemaan varaa nykyiseen järjestelmään, vaan on tilaus perusteelliselle hoitojärjestelmämuutokselle. Ehdotuksena on mm. uudentyyppiset keskitetyt palvelukeskukset, joiden toiminnassa korostetaan vanhusten omaa vastuullisuutta. Terveystieteiden järjestelmät tasapainoilevat terveydenhuollon kustannusten ja palvelujärjestelmiin kohdistuvien toiveiden välillä. Taloudelliset realiteetit eivät aina kohtaa käyttäjien sekä henkilökunnan odotuksien kanssa. Terveystieteiden ongelmien ratkaisijaksi odotetaan ennaltaehkäisyä. On kuitenkin muistettava, että nyt 60-vuotias suuri ikäluokka tulee sairastamaan samoja tauteja kuin edelliset, eli heidän palvelujen tarpeensa ei tule merkittävästi poikkeamaan nykyisestä terveyspalvelujen käytöstä. (Eklund, Vauramo, Autio & Kjisik 2007, 11–13.) Suomessa edelleen voimissaan olevat vuodeosastot ovat jo pitkään olleet aikansa eläneitä, esimerkiksi Ruotsissa niistä luovuttiin jo 1980-luvulla. Vanhusten oikeilla sijoituspäätöksillä tuettaisiin kuntoutumista tehokkaasti, eikä jo parissa viikossa jalattomaksi tekevä vuodehoito pitäisi olla edes vaihtoehto. Tämä olisi inhimillisyyden lisäksi myös kustannuksiltaan edullisempää.

4.2 Poliittinen ikäselvitys

Keväällä 2009 talousneuvosto julkaisi ikäpoliittisen selvityksen, jonka osaraportteja esittelen seuraavaksi. Raporteissa tarkastellaan väestön ikääntymiskehitystä, ikääntymisen vaikutuksia ja ikääntymispolitiikkaa. Näkökulmat ovat julkisen talouden kestävyuden ohella sosiaalinen ja poliittinen kestävyys. Näitä kestävyuden näkökulmia esittelinkin jo luvussa 2.2. Tutustuin selvitykseen etsien muun muassa vanhuskäsitystä, näkyykö se inhimillisenä vai korostuuko siinäkin suurimmaksi osaksi taloudellinen problematiikka. Talousneuvoston sihteeristö sai pääministeriltä tehtäväksi laatia kyseisen selvityksen, jossa tavoitteena oli päivittää kuva väestökehityksestä sekä muodostaa kokonaiskuva varautumispolitiikasta. Selvitys on seurantahanke vuoden 2004 tulevaisuusselonteolle väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikääntymiseen varautumisesta. Tulevaisuusselonteon johtopäätöksiä avasin luvussa 4.1.

Sosiaalista kestävyyttä käsittelevän osaraportin ensimmäisessä osassa Mikko Kautto, Janne Salonen, Helka Hytti, Jukka Lassila, Jukka Pirttilä, Juha Rantala, Ismo Risku, Ipo Suoniemi ja Reijo Vanne tarkastelevat eläketurvan sosiaalista kestävyyttä (Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009). Eläketurvan sosiaaliset tavoitteet liittyvät toimeentulon turvaamiseen, köyhyyden torjumiseen ja totutun kulutustason säilyttämiseen. Näiden tavoitteiden lisäksi sosiaaliseen kestävyyteen liittyy myös luottamus eläkejärjestelmään. Eläkerahoituksen sukupolvinäkökulma vaihtelee etuus- tai rahoitusjärjestelmästä ja aikavälistä riippuen. Eroista huolimatta kaikki kohortit saavat järjestelmältä enemmän kuin mitä ovat sitä rahoittaneet. (Emt. 29.) Suomalaisten luottavaisuus eläketurvaan on melko korkealla ja TELAN tutkimusten mukaan yli puolet pitää nykyistä eläkejärjestelmää oikeudenmukaisena. Raportissa hämmästeltiin kansalaisten realistista käsitystä tulevasta eläketasostaan. (Emt., 13–14, 33.)

Toisessa osassa Anne Birgitta Pessi keskittyy altruismiin ja sosiaaliseen kestävyyteen lähteenään RAY:lle kerätty aineisto TNS-Gallupin ja MTV3:n suorittamana sekä SAAT (Suomalaisten auttamisen asenteet ja teot). Tulokset antavat suomalaisista auttavaisen kuvan.

Kansalaiset luottavat lähipiiriinsä, mutta eivät niinkään valtioon tai kansalaisjärjestöihin. Hyvinvointivastuun kasvua odotetaan ennen kaikkea jokaiselta yksilöltä itseltään, ja vasta sitten muilta tahoilta kuten valtiolta. Ristiriitaista tuloksissa on se, että suomalaiset luottavat eniten omaan apuun ja vähiten valtioon, mutta peräänkuuluttavat valtion ja kuntien vastuunottoa. (Emt., 41–51.) Kolmannessa osassa Robert Hagfors ja Jouko Kajanoja käsittelevät hyvinvointivaltiota ja sosiaalista pääomaa esittelemällä teorian, joka kokoaa hyvinvointivaltion ja hyvinvoinnin keskinäisiä suhteita. He esittävän hypoteesin, hyvän kehän, jonka mukaan sosiaalinen panostus vähentää eriarvoisuutta, eriarvoisuuden väheneminen vahvistaa sosiaalista pääomaa ja sosiaalinen pääoma lisää yleistä hyvinvointia. Tämän seurauksena kansalaiset antavat tukensa sosiaalipoliittisille panostuksille. (Emt., 61, 86)

Kolmannessa raportissa (Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009) pohditaan **poliittista kestävyyttä** uhkien ja mahdollisuuksien näkökulmista. Vaarama (emt., 14–15) avaa poliittisen kestävyuden käsitettä korostamalla muun muassa sukupolvien välistä ja sisäistä oikeudenmukaisuutta sekä riskien jakoa. Sen lisäksi alaryhmä nosti esille ikääntyvän yhteiskunnan poliittisen kestävyuden ulottuvuuksiksi elämäntilanteiden, koheesion tavoittelun, pitkäjänteisyyden, poliittisen läpinäkyvyyden ja luottamuksen, ikäjohtamisen sekä syrjäytymisen ehkäisemisen. Vanne (emt., 30–47) käsittelee ikäryhmien ja sukupolvien taloudellisia suhteita väestön ikääntyessä ja pohtii tuloksien perusteella monimutkaista kysymystä työuran pituudesta. Työurien pidentämiseen pyrkivän politiikan kestävyys edellyttää kuhunkin tilanteeseen sovittavien ohjelmien jatkamista. Koulutustaso kohoaa sukupolvi sukupolvelta, kuten myös työmarkkinoiden vaatimustaso. Vanne korostaa politiikan sisällön selventämistä ja hahmottamista, koska epätarkka viestintä luo epätasa-arvoa kansalaisten keskuuteen. Lassilan (emt., 48–54) osuus väestön ikääntymiseen liittyvistä poliittisista riskeistä tuo esille melko synkkiä visioita noidankehästä. Ikääntyneet äänestäjät kuvataan uudistusten estäjinä, koska he karttavat riskejä nuoria enemmän. Uudistusten tarve kuitenkin kasvaa, ja se taas lisää ikääntymisskenaarioiden epävarmuutta. Lassila ehdottaa johtopäätöksissään ehdollisia politiikkasääntöjä, kuten elinaikakerrointa.

Ilmarisen (emt., 54–96) artikkelissa työmarkkinoiden haasteista ollaan huolissaan senioreiden matalasta työllisyysasteesta ja nuorten myöhäisestä työelämään kiinnittymisestä. Ilmarinen nostaa sukupolvien välisen kokemuksen siirron tärkeäksi strategiseksi kysymykseksi eikä pidä tulevaisuuden työvoimapulaa lainkaan mahdottomana. Yritysten kilpaillessa työvoimasta voivat ikääntyneet olla arvokasta rekrytointipotentiaalia. Yksilön haasteita ovat työmarkkina-arvon ylläpitäminen, joustavuus epätyypillisissä työajoissa ja työsuhteissa, muutosten hallinta, vuorovaikutuksen ja yhteistyön vaatimukset sekä työn ja muun elämän yhteensovittaminen. Yhteiskunnan haasteista Ilmarinen mainitsee hyvinvointiyhteiskunnan ylläpitämisen, pitkän ja hyvän työuran tukemisen, elinikäisen oppimisen järjestelmät ja tukimuodot sekä erilaisuuden kohtaamisen. Yritysten haasteena on edellä mainittu työvoiman saatavuus, osaamispääoman ylläpitäminen, joustavuusvaatimukset, jatkuvan muutoksen hallinta, yhteisen ymmärryksen ja vuorovaikutuksen luominen johtajuudessa, ihmisten johtaminen, tietotyö, tuottavuus ja hyvinvointi yhteen liitettynä sekä työn ja muun elämän yhteensovittaminen. Ilmarinen antaa raporttinsa päätteeksi kaksi politiikkasuositusta, joista ensimmäinen ajaa ikääntyvien irtisanomiskynnyksen nostamista ja irtisanomissuojan parantamista. Toinen suositus on, että työmarkkinajärjestöt sopisivat Työhyvinvointifoorumissa ja Tuottavuuden Pyöreässä Pöydässä uusista toimenpiteistä ikääntyvien työntekijöiden aseman parantamiseksi työmarkkinoilla.

Kianderin (emt., 96–117) poliittiseen kestäväyyteen kohdistuva raportti käsittelee julkisen talouden menopaineita ja hyvinvointivaltiota. Kianderin mielestä Suomessa on vahvasti liioiteltu väestökehityksen haasteet. Maa on kohdannut historiassa pahempiakin kriisejä. Verojen korottaminen ja menojen leikkaaminen ovat ratkaisuihin mahdollisia, ja jo tapahtuvaa sosiaaliturvan heikentymistä ja palvelutarjonnan rajoittamista voidaan lisätä. Tämä kaikki on kuitenkin uhka hyvinvointivaltion legitimitetille, ja lisää tarvetta ongelmien avoimelle keskustelulle. Vaaraman (emt., 118–146) osuus ikääntyneiden elämänlaadusta ja hoivasta antaa perusviestinä ikäpolitiikalle riittävän toimeentulon takaavan eläketurvan olevan tuloksekasta hyvinvointipolitiikkaa. Kotihoitoon panostaminen riittäväällä avulla ja asuntojen esteettömyydellä ovat välttämättömyyksiä. Terveysten edistäminen pitäisi aloittaa riittävän ajoissa, jotta toimintakyvyn liian nopea aleneminen ehkäistäisiin ja esimerkiksi kuntoutukseen

panostettaisiin. Vaarama peräänkuuluttaa julkisen hoivalupauksen täyttämistä, jonka tulevaisuudesta keskustelisivat sukupolvet yhdessä pitkällä aikavälillä arvioiden.

Jyrkämä, Puustelli ja Ylilahti (emt., 147–170) esittelevät sosiaaligerontologian näkemyksiä ikääntyvään yhteiskuntaan. Keskustelusta jää yleensä pois esimerkiksi erilaisten erityisryhmien suureneminen, kuten ikääntyneet kehitysvammaiset tai näkövammaiset. Myös sukupolvimuutos tulee muokkaamaan yhteiskuntaa eikä eri ikäkausien edustajia voi kohdella homogeenisena ryhmänä. Ikääntyvän yhteiskunnan peruslähtökohtana tulee artikkelin mukaan olla gerontologinen realismi, jossa korostetaan vanhenemisen monimuotoisuutta ja päätymistä mahdolliseen hoivan tarpeeseen. Tällöin ihmisille tulee taata hyvä ja turvallinen kuolema. Eettinen sensitiivisyys on erittäin tärkeää väestömuutoksen ilmiöihin reagoidessa.

Neljännessä osaraportissa (Valtioneuvoston kanslian raportteja 4/2009) Volk ja Nivalainen pohtivat **alueellista näkökulmaa** hyvinvointipalvelujen kysyntään ja saatavuuteen vaikuttavien tekijöiden kautta. Väestömäärää muovaavat kuolleisuus, syntyvyys ja muuttoliike, ja näissä on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tilastokeskuksen vuoden 2007 väestöennusteessa nettosiirtolaisuus on 10 000 henkeä vuodessa, kun se vuonna 2004 oli vain 6 000 henkeä. Maahanmuuton vilkastumisen vaikutus alkaisi ennusteen mukaan näkyä koko maan tasolla vasta vuoden 2030 jälkeen. Elinajanodotteessa on suuria alueellisia eroja. Molemmilla sukupuolilla on pisin odotettu elinikä Ahvenanmaalla ja Pohjanmaalla, ja lyhin Kainuussa, Pohjois-Karjalassa ja Kymenlaaksossa. Suurissa kaupungeissa on isoja sisäisiä eroja hyväosaisuudessa. Uuden väestöennusteen mukaan väestö kasvaa yhdeksän prosenttia vuoteen 2040 mennessä ja jatkaisi kasvuaan vielä vuoden 2040 jälkeen.

Volkin ja Nivalaisen mukaan väestörikkailta alueilla tulee olemaan suurin lisätarve henkilöstöstä, koska sosiaali- ja terveysalan työpaikat ovat jo nyt vaikeasti täytettäviä. Maahanmuuttajien kouluttaminen ja rekrytoiminen on yksi helpotus työvoimapulaan. Lisääntyvän palvelutarpeen ratkaisuksi artikkelissa ehdotetaan yhtäläistä palvelutarpeen määrittelyä kaikkialla. Kunnalla olisi rahoitus- ja järjestämisvastuu, ja palvelutarpeet

vaikuttaisivat kunnan saamaan rahoitusosuuteen. Asiakkaan valinnanvapautta lisäisi esimerkiksi monipuolisemmat mahdollisuudet palvelusetelin käyttämiseen. Radikaalimpi vaihtoehto olisi asiakkaan vapautta korostava malli, jolloin jokainen järjestäisi hoidon haluamallaan tavalla ostamalla palveluja yksityiseltä sektorilta tai kunnalta.

Viides osaraportti (Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 5/2009) keskittyy Vanhasen I ja II hallituksen ikääntymispolitiikan **toimenpiteiden tavoitteiden ja toimeenpanon** kuvaamiseen. Väestöpolitiikan lähtökohtana voidaan raportin mukaan pitää syntyvyyden turvaamista. Hallitusohjelman tavoitteena on ollut työperäisen maahanmuuton edistäminen, mikä on väestön ikääntymisen lisäksi tärkeää myös kansainvälisen kilpailukyvyn säilyttämisen takia. Terveiden ja toimintakyvyn edistäminen on luonnollisesti yksi oleellisista tavoitteista, jota on tuettu erilaisin politiikkaohjelmin. Lapsista ja nuorista huolehtiminen on nostettu raportissa omaksi luvuksi, samoin talouden kasvupotentiaalin vahvistaminen. Työllisyysasteiden nostaminen kaikissa ikäryhmissä on avainasemassa talouden kestävyuden kannalta. Esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen on jo myöhentynyt arvioiden mukaisesti.

Koko selvityshankkeen loppuraportissa (Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009) on hyödynnetty kaikkien raporttien tuloksia. Selvityksessä tiivistetään väestön ikääntymisen vaikutukset yleisellä tasolla, määritellään politiikkahaasteita ja arvioidaan niiden suuruutta sekä pohditaan politiikan kehittämistarpeita ja – mahdollisuuksia. Näitä mahdollisia muutoksia ja todennäköisiä seurauksia esitellään erityisesti kappaleessa 6.5 (188–198). Visiossa vanhentuneesta äänestäjäkunnasta eläkeläiset lisäisivät poliittisella voimallaan eläke-etujaan ja eläkkeiden rahoittaminen tulisi näin vaikeammaksi. Sosiaaliseen kestävyteen liittyvän sosiaaliturvan huononeminen voi osaltaan johtaa etujen muutoksiin poliittisen prosessin kautta. Kappaleessa esitellään myös noidankehän mahdollisuutta, jota tässä tutkimuksessa on käsitelty alhaisen syntyvyyden ja varhaisen eläköitymisen yhteyksissä. Eli julkisen menojen ollessa korkeita, työnteko ei ole taloudellisesti kannustavaa ja varhainen eläköityminen yleistyy. Lyhyt työura ei anna aikaa lastenteolle ja näin ikärakenne pahenee entisestään.

Politiikkavalintoja käsittelevässä luvussa 7 (199–246) esitellään näköpiirissä olevan kehityksen ongelmia. Julkisen talouden kestävyysvaje edellyttää verojen kiristämistä tai menojen leikkaamista. Sosiaaliseen kestävyysvajeeseen liittyvät pienet eläkkeet, mikä uhkaa lähinnä niitä, joiden ainoa tai lähes ainoa eläketulo on kansaneläke, niitä jotka joutuvat nuorena työkyvyttömyyseläkkeelle ja pientä eläkettä saavia pitkäikäisiä henkilöitä. Toinen sosiaalisen kestävyysvajeen uhka on hoiva- ja hoitopalveluiden ulkopuolelle jäävät, etenkin vähävaraiset, vanhuksat. Poliittinen kestävyys ei ole selvityksen mukaan välittömästi uhattu, mutta haasteita siltäkin sektorilta löytyy. Sukupolvikonfliktia ei Suomessa ole näköpiirissä, mutta erilaisia uhkakuvia tästäkin on esillä. Kuten selvityksen tiivistelmässä todetaan; tuotannon kasvu hidastuu, mutta hyvinvoinnin jakautuminen on suurempi ongelma.

Selvityksen monipuolinen sisältö on jäänyt eläkeiän nostamiskohun takia varjoon, johon selvityksen ratkaisuehdotuksissa kehoitetaan. Työurien pidentämiseen myös työurien alkupäästä on Suomessa hyvät mahdollisuudet. Hankkeessa on identifioitu moniammatillisesti ikääntyvän yhteiskunnan haasteita, joiden hyödyntäminen on päätöksenteossa välttämätöntä. Selvityksen tulosten mukaan poliittisen ja sosiaalisen kestävyysvajeen kohtaamat haasteet eivät ole niin uhkaavia kuin taloudellisen kestävyysvajeen. Tästä syystä kehittämistarpeissa keskityttiin pääasiassa julkisen talouden vahvistamisen vaihtoehtoihin. Toisaalta voi ajatella, että kestävyysvajeet linkittyvät niin vahvasti toisiinsa, että taloudellisen kestävyysvajeen ollessa vahvaa, tukee se myös poliittista ja sosiaalista kestävyysvajeita. Kaikissa raporteissa peräänkuulutetaan erityisesti politiikan näkyvyyttä, sitä että kansalaisilla olisi yhtäläiset edellytykset arvioida politiikan suuntaa. Terveystieteen edistämisen pyritään olevan osa kaikkea politiikkaa, ja siihen sosiaali- ja terveydenhuollon voimavaroja kannattaa enenevässä määrin kohdentaa.

Eläkeläisväestön osuus äänestäjäkunnassa tuli esille monessa raportissa. Uhkakuva vallankaappauksesta on luultavasti liioittelua, koska ainakin vielä eläkeläisten päätöksiin vaikuttaminen on heikkoa. Näyttää pikemminkin siltä, että puolueita nuorennetaan syyllistymällä avoimeen ikäsyrrintään. Selvityksen mukaan visio hyvästä yhteiskunnasta kaikenikäisille olisi kuitenkin mahdollinen, jos poliittista tahtoa siihen on riittävästi.

5 KANSAINVÄLISTÄ IKÄÄNTYMISKESKUSTELUA

Tässä luvussa esittelen artikkelikatsauksen, joka muodostui luettuani alan lehtiä vuosilta 2003–2008 (ks. liite 1). Luvussa on käytetty myös muuta lähdekirjallisuutta, joka ei sijoitu kyseiselle aikavälille. Kävin lehdet systemaattisesti läpi etsien kaikki väestön ikääntymiseen liittyvät artikkelit, joita löytyi yhteensä 58. Kirjoitin näistä artikkeleista lyhennelmät ja yhdistin samaa aihetta käsittelevät tekstit yhteenvedoiksi. Tähän tutkimukseen valitsin tutkimuskysymyksiini sopivia artikkeleita, joista liitteenä olevat taulukot (liite 2) toimivat yhteenvetona. Jätin tutkimuksesta pois artikkelit, jotka eivät väestön ikääntymiskeskustelusta huolimatta kohdistuneet suoraan tämän tutkimuksen kysymyksiin. Tämä osio on siis ohjannut laadullista aineistonkeruutani eli artikkelikatsaus on operationalisoinut haastatteluissa käytetyt teemat (Eskola & Suoranta 2005). Luku alkaa yleisistä käsityksistä väestön ikääntymisen seurauksista, jonka jälkeen siirrytään eläkekeskusteluun. Sukupolvien välisiin suhteisiin ja kulttuurimuutoksiin keskityn luvuissa 5.3 ja 5.4. Lopuksi käsittelen eriarvoistumisen mahdollista lisääntymistä ja tulevaisuuteen varautumista. Kahdeksannessa luvussa pohdin artikkelikatsauksen ja haastatteluaineiston yhtäläisyyksiä.

5.1 Uhkakuvia ja haasteita

”Globaalin ikääntymisen haaste hämöttää suurimpien ja vaikuttavimpien talouksien tulevaisuudessa kuin massiivinen jäävuori. Ikääntyvien kasvava määrä ja nuorten vähenevä määrä näkyvät vedenpinnan yläpuolella. Aaltojen alla vaanimassa, ei vielä riittävän ymmärretysti, riuhtovat talous ja sosiaalikulutukset, jotka tekevät seuraa demografiselle muutokselle – kustannukset jotka uhkaavat tuhota jopa suurimmat vallat ellei toimita riittävän ajoissa. Ne, jotka ovat eniten tietoisia erikoislaatuisten demografisen siirtymän vaikutuksista, tulevat parhaiten varautumaan ja jopa hyötymään sen herättämistä mahdollisuuksista.” (Peterson 2000, 3-4.) Tämä vapaa käänös on yhdenlainen esimerkki väestön ikääntymisen tuomista uhkakuvista ja haasteista.

Väestön ikääntymisen tuomia uhkakuvia on käsitelty moninaisesti. Yleinen mielikuva yhteiskunnan ikääntymisestä on negatiivinen trendi, jotain mikä uhkaa tuoda sosiaalisia ja taloudellisia vastoinkäymisiä. Pelkoa aiheuttava tulkinta lähtee oletuksesta, että ikäihmiset nähdään nuorempien sukupolvien taakkana. Huoltosuhte kuormittaa työikäisiä eläkkeiden, sairaanhoidon palveluiden, sosiaaliturvan ym. myötä. Väestökehitystä tutkivissa artikkeleissa tämä uhkakuvien ja mahdollisuuksien ristiriita oli ilmeinen (ks. esim. Künemund 2006; Lonfiino 2005) ja käsitteistö esimerkiksi suurista ikäluokista värikäs (Sandwich generation, Baby boomers, the Silver society).

Fernando Torres-Gil (2007) on huolissaan ikääntyvän yhteiskunnan poliittisesta kehityksestä, jotta rakenteelliset uudistukset eivät tapahdu nuorempien sukupolvien, maahanmuuttajien, vähemmistöjen tai etnisten ryhmien kustannuksella. Ellemme ole saavuttaneet yhteistä ymmärrystä ja konsensusta suurten ikäluokkien eläköitymiseen mennessä, voimme Torres-Gilin mukaan kohdata kansakunnan kriisissä ja täynnä sosiaalista ja poliittista jakautumista iän perusteella. Amerikan ”harmaantumisen” suhteen puhutaan myös yleisestä kriisin pelosta, joka kohdistuu terveydenhuollon kestävyYTEEN (Collins, Estes & Bradsher 2001, 141).

Kuten Charles Lonfiino (2005) ikäsyryntää käsittelevässä artikkelissaan toteaa, uhkakuvia käytetään erilaisten ikäihmisten terveyttä koskevien ohjelmien tukemiseksi. Esimerkiksi dementian lisääntyminen on velvoittanut meidät löytämään parannuskeinon sitä vastaan ennen kuin hukumme hoitoa tarvitsevien ihmisten alle. Positiivinen näkemys tuo esille koulutustason ja tulojen nousun. Ihmisillä on esillä enemmän vaihtoehtoja ja eläköitymisen jälkeen vähemmän riippuvuutta toisista. Eläkkeelle jäämisen siirtäminen myöhemmäksi voi tulevaisuudessa tulla hyväksyttäväksi niille, joiden työ on osoittautunut haasteelliseksi ja merkitykselliseksi. Toinen ikäihmisiä kuvaava muutos on halu asua omassa kodissa, itsenäisenä perheestä ja sukulaisista. Itsenäiset vanhukset ovat todennäköisiä käyttämään vähemmän epävirallisia hoitajia, ja mitä todennäköisimmin hankkivat tuotteita ja palveluja saadakseen haluamansa. Liiketoiminta tulee seuraamaan suuria ikäluokkia heidän myöhäisimpiin vuosiinsa asti, tuottaen uusia tuotteita ja palveluja, jotka pidentävät heidän itsenäisyyttään heidän ikääntyessään. Ikäluokan suuri määrä, korkea koulutustaso ja parempi

yleinen terveydentila edesauttavat iäkkäiden tulvimista vapaaehtoistyöhön, seikkailuhalukkuuteen, omaishoitajuuteen ja muuttamaan eläkevuosina ulkomaille. Nämä mielikuvat tukevat Lonfiinon mukaan gerontologista käsitystä ”onnistuneesta ikääntymisestä”. Tämä luultavasti vähentäisi ikäsyryntää, mutta voi myös tarkoittaa köyhien ja heikkojen iäkkäiden huonojen aikojen jatkumista edelleen.

Kallein terveys- ja sosiaalipalvelujen kohtaama haaste on dementian lisääntyminen. Myös integroitujen palvelujen tarve on erittäin suuri (Editorials 2007, ks. myös Seshamani & Gray 2004). Tämä näkyy myös Suomessa dementiatyön koordinoinnin tarpeena, koska dementoituneiden sijoitukset ja lääkkeetön hoito ovat kaikesta tiedosta ja julkisuudesta huolimatta edelleen huonolla mallilla. Toinen suuri ongelma, ikäihmisten sosiaalinen eristäytyminen, tulee esiin muun muassa Robyn Findlayn (2003) ja Alan Walkerin (2005) artikkeleissa. Walker väittää köyhyyden ja sosiaalisen eksluusion olevan suurimpia uhkia hyvinvoinnille ja itsenäisyydelle vanhuudessa. Ikäihmiset syrjäytetään kehityksestä, koska heitä ei yleensä huomioida aktiivisina vaikuttajina vaan esteinä. Findlayn mukaan eristämisen mahdollisuutta lisäävät huono fyysinen terveys, mielenterveysongelmat, omaishoitajana toimiminen, alueellinen sijainti, kommunikaatio ja kuljetusvaikeudet. Eksklusio yhdistetään kuolleisuuteen, dementian lisääntymiseen, masennukseen ja itsemurhiin.

Hoitopaikkojen tarve ylittää jo nyt saatavuuden eikä laitoshoidon tilalle ehdotettuja vaihtoehtoja ole riittävästi pantu täytäntöön. Näitä ovat mm. kotihoidon lisääminen, asumispalveluiden tukeminen, jaettu asuminen ja ryhmäkodit. Folts, Rosenberg, Muir ja Baumhover (2005) korostavat ratkaisuna hoitopaikkojen mahdollistamisen niitä tarvitseville vähentämällä paikkoja tarvitsemattomien asukkaiden määrää. Laitoshoidon tilalle ehdotetut vaihtoehdot eivät toimi riittävän tehokkaasti ja ovat jossain määrin osoittautuneet kalliimmiksi kuin laitoshoido.

Yksi ikääntyvän väestön monista ilmiöistä on siirtolaisuuden lisääntyminen. Puhutaan muun muassa kosmopoliittieläkeläisistä, joita houkutellaan muuttamaan eri lomakohteisiin. Etelä-Eurooppaan muuttavat eläkeläiset luovat maihin lisää työpaikkoja kuten kotiapulaisia, sekä tukevat hoitokoteja. Hardill, Spradbery, Arnold-Boaks ja Marrugat (2005) ovat tutkineet Espanjaan muuttaneiden Iso-Britannian eläkeläisten terveys – ja sosiaalihuollon näkökulmia. Sairauksien lisääntyessä iäkkäät eivät välttämättä halua palata enää kotimaahansa, mutta paikallisten hoitokotien taso on hieman kyseenalainen. Siirtolaiset kohtaavat usein sosiaalista ja alueellista eristäytymistä, jolloin viehättävä ja rauhallinen alue voi muuttua vakavia haittoja aiheuttavaksi yksinäisyydeksi, varsinkin jos he eivät osaa paikallista kieltä.

Kotimaisissa sosiaalialan lehdissä ikääntymisestä puhutaan monessa yhteydessä ongelmana. Silva Tedre (2003) kirjoittaa ikääntymisen merkitsevän sosiaalipolitiikalle eläkkeiden rahoitusta sekä vanhusten terveydenhuollon rahoitusta ja järjestämistä. Kolmanneksi ikäongelmaksi mainitaan ikääntyvät työntekijät. Tedren mukaan kyse on kustannusten jakamisen lisäksi paljon laajemmista seurauksista kuten sukupolvien välisen solidaarisuuden horjumisesta. Omavastuun korostus muuttaa sukupolvien välisiä suhteita. Taloudellisen haasteen ohella ikääntyminen koskettaa asuntopolitiikkaa, ympäristöpolitiikkaa, aluepolitiikkaa, palvelupolitiikkaa, työvoimapolitiikkaa sekä eläkeläisiä hyvinvointivaltion kansalaisina. Tällöin kyse on rahan ohella myös siitä, tiedämmekö miten ihmiset elävät ja miten he haluaisivat elää.

Puhakka ja Viren (2003) taas kysyvät, miten hyvästä asiasta tuli ongelma. Eläkkeelle siirtymisen ajankohdan lisäksi myös työtuntien määrää pitäisi voida kasvattaa esimerkiksi silloin kun yksilön tuottavuus on suurimmillaan. Myös vapaaehtoisen eläkesäästämisen kannustimia olisi lisättävä ja samalla luottamusta siihen, ettei yksilöiden säästöihin kajota. Puhakka (2004) kyseenalaistaa myös toisessa artikkelissaan tiukan institutionaalisen kurin, joka tekee ikääntymisen seurauksista ongelman. Eläkeikää ei saisi lainsäädännöllä ja muulla suomalaiseen yhteiskuntaan kuuluvalla ”korporatistisella sopimisella” liikaa kahlita. Liiallinen verottaminen ei kannusta työntekoon vaan halventaa vapaa-ajan suhteellista hintaa ja siten sen kysyntää. Seuraavassa luvussa keskitytään eläkekysymyksiin hieman tarkemmin.

5.2 Eläkekeskustelua

Eläköitymiseen liittyvien artikkeleiden sanoma oli suurimmaksi osaksi samansuuntainen; työstä siirrytään eläkkeelle liian aikaisin. Esimerkiksi David Wise (2005) korostaa, että tavoitteena ei voi olla ihmisten pakottaminen työntekoon vaan työnteosta rankaisemisen lopettaminen. Samaa asiaa peräänkuuluttavat Karl Hinrichs and Paula Aleksandrowicz (2006), joiden tuloksissa vanhemmille työntekijöille pitää luoda mahdollisuudet työskennellä pidempään. Artikkelin mukaan uudistuksiin tulisi liittää mukaan aktiivinen ikääntyminen yleisenä terminä. Sarah Vickerstaff (2006) väittää monien ikääntyvien työntekijöiden olevan halukkaita jäämään työhönsä, mutta työnantajilta puuttuu yhä halu työllistää heitä. Robin Blackburn (2002) muistuttaa lääketieteellisen edistymisen elinikää pidentävän vaikutuksen mahdollistavan myös työnteon jatkamisen standardieläkeiän jälkeen. Hänen mukaansa työvoimapulan voi ratkaista siirtolaisuudella, vaikka Blackburn ei myönnäkään ongelmien keskittyvän työvoimapulaan. Jos näin olisi, työttömyysluvut ja aikainen eläköityminen eivät olisi Euroopassa niin korkealla tasolla, vaan jokaisella maalla olisi muun muassa ilmaiset lastenhoitoedut kasvattamassa naisten työhön osallistumista. Blackburn ehdottaa mahdollisten ikäesteiden korvaamista pätevyystesteillä ja työnantajien ennakkoluulot iäkkäitä kohtaan tulisi haastaa (emt., 16–18, 51–53).

Taloudellisesti kestävään eläkesysteemiin kannustaa myös Olivier Bontout (2007, 287–288), jotta edut pysyvät riittävinä myös tulevaisuudessa. Taloudellinen kestävyys tarkoittaa eläkesysteemin suunnitelmien ja parametrien taakse katsomista. Kestävästä sosiaaliturvasta kirjoittava Agnieszka Chlon-Dominczak (2007, 535–536) tarkastelee eläkejärjestelmää sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden perspektiiveistä. Sosiaalinen kestävyys määrittelee; tarjoavatko eläkejärjestelmät etuja, jotka ovat riittäviä ja onko sukupolvien sisäinen ja välinen tasa-paino säilytetty. Taloudellinen kestävyys puolestaan tarkastelee, rasittavatko eläkejärjestelmät julkista taloutta, mikä on erittäin tärkeää ikääntyvän väestön näkökulmasta. Nämä perspektiivit voidaan nähdä sekä mikro- että makroekonomiselta tasolta.

Elinkeinoelämän tutkimuslaitos on tutkinut varhaiseläkkeelle siirtymistä (Huovinen & Piekkola 2002, 13–14) ja johtopäätöksissä esitellään toimenpiteitä pidempään työssä viihtymiseen. Korkeammat palkkatulot vaikuttavat työelämässä pysymiseen, mikä saattaa johtua esimerkiksi paremmista työolosuhteista. Suuret ikäluokat vaativat paremman hyvinvointinsa ja korkeampien vaatimustensa myötä aikaista eläköitymistä. Tutkimuksen mukaan miesten ja naisten vapaa-ajan aktiviteetit eroavat toisistaan esimerkiksi liikunnan suhteen. Naisille liikkuminen on useimmiten työstä riippumatonta, miehet vaikuttavat olevan fyysisesti aktiivisempia vasta eläköitymisen jälkeen. ETLA:n raportissa korostetaan, että on tarvetta lisätä vapaaehtoistyön elintärkeiden valvontamateriaalien valvontamateriaalia. Vapaaehtoisuutta tulisi tukea kaikissa ikäryhmissä.

Eläketurvakeskuksen raportissa Juha Rantala ja Antti Romppanen (2004, 51–55) kartoittavat syitä pidempään työssä jatkamiseen. Eräs selittävä tekijä on yrittäjänä toimiminen, vaikka sekin on pitemmällä aikavälillä alentunut perinteisten perheyrittäjävaltaisten alojen taantumisen myötä. Yrittäjien lisäksi yli 61-vuotiaana työntekoa jatkavat julkisen sektorin palkansaajat palvelujen laajentumisen ansiosta. Merkittävä tekijä on myös osa-aikaeläke, joka on viime vuosina kohottanut oleellisesti ikääntyvien työllisyysastetta. Työuraa voi pidentää korkea koulutusaste ja väestön keskittyminen monipuolisten työmarkkinoiden alueille. Näiden rinnalla vaikutusta on luonnollisesti myös koulutusosalalla ja työtehtävillä.

Phyllis Moen (2007) on tutkinut työikäisten ja eläkeläisten toiveita, joihin selkeästi liittyy uuden ajanlaskun ja eri elämänalueiden yhdistämisen kaipuu. Ikääntyneet eivät välttämättä kaipaa täyttä vapaa-aikaa tai täyttä työntekoa vaan vähän kumpaakin. Eläköitymisen jälkeen palkkatyöhön mielellään ryhtyvät ihmiset näkevät eläkeajan mahdollisuutena uuden luomisen ja virkistymisen - aloittaa uusia tai herättää henkiin vanhoja harrastuksia, viettää aikaa aviopuolison, sisarusten tai lastenlasten kanssa, käydä kursseilla tai palata kouluun, etsiä henkisiä puolia omassa elämässä. Työn ei toivota jatkuvan samanlaisena vaan vähempinä työtunteina, osa-aikaisena, oikeassa mittasuhteessa, mutta he eivät halua elää ulkopuolisina. Monet ikääntyvät haluaisivat työllistyä omasta urasta poikkeaviin työtehtäviin eläköitymisen jälkeen tai olla mukana kansalaistoiminnassa, joka on tärkeämpää, hyödyllisempää ja itselle

merkityksellisempää kuin aikaisempi työ. He haluavat joustavuutta ja kontrolloida itse työaikataulua työssä, joka ei ole enää turhauttavaa tai ahdistavaa. He kaipaavat haasteita ja tärkeää työtä, joka edustaa korkeampia arvoja.

Samankaltaisia tuloksia ovat saaneet Dendinger, Adams ja Jacobson (2005) tutkiessaan eläköitymisasenteita ja työtyytyväisyyttä. He havaitsivat vuorovaikutuksen tärkeyden korostuvan etenkin ikääntyvillä työntekijöillä. Tiedon opettaminen ja jakaminen nuoremmille sukupolville on osittain syynä iäkkäiden ihmisten työmotivaatioon. Myöhäisinä vuosina ihmiselle tulee luonnollinen tarve opettaa ja siirtää tietoa, jota he ovat hallinneet ja saavuttaneet elämänsä aikana, nuoremmille sukupolville. Työtä tehdään myös henkilökohtaisista syistä, kuten itsetunnon, itsehallinnan, tyytyväisyyden ja ylpeyden vuoksi. On huomioitu, että iäkkäämmät työntekijät ovat enemmän läsnä, heille käy vähemmän onnettomuuksia, heidän parissaan vaihtuvuutta tapahtuu vähemmän, ja he ovat yleensä sitoutuneempia organisaatioon. Eli he soveltuvat halutessaan erittäin hyvin asemiin, jotka mahdollistavat näiden ominaisuuksien jäljittelyn nuoremmille työntekijöille. Sukupolvien välisiin suhteisiin viittaavat myös Velladics, Henkens ja Van Dalen (2006) eläköitymiseen keskittyvässä mielipidetutkimuksessaan. Ristiriitaista kuitenkin on, että suosittuja vaihtoehtoja eläkeuudistuksiin ovat verojen nostaminen ja työajan pidentäminen, mutta ihmiset eivät kuitenkaan ole halukkaita jäämään myöhemmin eläkkeelle.

5.3 Sukupolvisopimus vai -konflikti?

Väestön ikääntyminen aiheuttaa väistämättä sukupolvien välisen solidaarisuuden koetukselle. Ageistinen vastakkainasettelu lisää konfliktia, johon pitäisi kiinnittää erityistä huomiota. Tulevaisuudessa kuilun kasvamisen mahdollisuus kasvaa entisestään, eikä siihen tasa-arvoisen ja inhimillisen yhteiskunnan tavoittelussa ole varaa. Phillipson (1998, 65, 91) kuvailee konfliktia työssä olevien vastahakoisuudeksi maksaa veroja hyötyihin, joita he itse eivät todennäköisesti tule saamaan. Aiheesta voi puhua jopa uutena sosiaalisena ongelmana. Phillipson esittelee sukupolvikonfliktista kolme tunnistettavaa väitettä: 1) ikäihmiset ovat

aktiivisesti luoneet hyvinvointiyhteiskunnan, joka toimii suurimmaksi osaksi heidän edukseen; 2) nuoremmat ymmärtävät asian näin ja alkavat käyttäytyä sukupolvisena ryhmänä vastustaen hyvinvointiresurssien eriarvoistumista sekä 3) ikääntyvien ihmisten määrän lisääntyminen kasvattaa taloudellista epävakautta.

Fernando Torres-Gil (2007) on tutkinut ikääntyvän yhteiskunnan tukiohjelmiä ja sosiaalisia muutoksia. Hän on huolissaan yhteiskuntien varautumattomuudesta tuleviin muutoksiin. Lähivuosikymmeninä suuret ikäluokat eläköityvät, ja silloin on jo liian myöhäistä saavuttaa kestäviä kompromisseja, uhrauksia ja rakenteellisia uudistuksia. Uudistuksia tarvittaisiin, ettei se mitä tämä kohortti vaatiikin poliittisesti, tapahdu nuorempien sukupolvien, maahanmuuttajien, vähemmistöjen tai etnisten ryhmien kustannuksella, niiden jotka ovat tulevaisuuden työvoimaa ja veronmaksajia. Ellemme ole siihen mennessä saavuttaneet yhteistä ymmärrystä ja konsensusta siitä, mitä tulisi tehdä varautuaksemme demografiseen vallankumoukseen, voimme kohdata kansakunnan kriisissä ja täynnä sosiaalista ja poliittista jakautumista iän perusteella. Torres-Gil painottaa, että mukautuva johtaminen kaiken perustana voi auttaa meitä käyttämään ”mahdollisuuksien ikkunaa” edistääksemme järkeviä, käytännöllisiä ja demokraattisia ratkaisuja.

Informaalien hoidon merkitys on huomattavassa kasvussa. Jane Jenson (2006) pohtii sukupolvien välisiä suhteita Eurobarometrin kautta. Barometrin mukaan lähes 17 prosenttia EU-maiden aikuisista huolehtii huonokuntoisista vanhemmistaan, jotka eivät asu heidän kanssaan. Sama prosenttimäärä huolehtii heidän kanssaan asuvista. Vanha ajattelutapa, että ikääntyneiden hoito kohdistuu pelkästään perheen tehtäväksi, ei ole enää pätevä. Vanhat ihmiset eivät halua tulla riippuvaisiksi sukulaisistaan ja he tavoittelevat korkean tason sosiaalista inklusiota. Meidän tulisi mukautua ajatukseen, että ikääntyneet ovat tasavertaisesti sosiaalisen inklusion ja autonomian tarpeessa. He ansaitsevat kaikenlaisen turvallisuuden, ei pelkästään riittävää eläketuloa. Ikääntyviä on alettu lisääntyvästi pyytämään uudensuoritus töihin eläkevuosinaan. He tuottavat huomattavan määrän hoitotyötä huonokuntoisille sukulaisilleen ja ovat usein vastuussa esimerkiksi monimutkaisista lääkitysjärjestelmistä.

Samanaikaisesti aktiivisuusasteen noustessa, työikäisillä naisilla on työvelvoitteita, jotka eivät päästä heitä vapaiksi huolehtimaan heikkokuntoisista sukulaisistaan. Tapauksissa, joissa he kuitenkin valitsevat tämän, on se uhka heidän omille eläketuloilleen. Puhuttaessa sukupolvien solidaarisuudesta, on mukaan otettava sukupuolien tasa-arvo ja vahvistettava eriarvoisia rakenteita hoitajien kesken. (emt., 155–156.)

Eliniän pidentymisen ansiosta sukupolvilla on uudenlainen mahdollisuus integroitua. Harperin (2006, 281–283) mukaan yksilöt kokevat isovanhemmuuden yhä nuorempina ja pääsevät näin nauttimaan siitä pidempään. Näin vapaa-aika ja harrastukset yhdistyvät, ja hoivan jakaminen on huomattavasti helpompaa. Harper kuvaa isoäitejä huolehtijoiksi, kumppanin korvaajiksi, vanhempien korvaajiksi ja perheen ankkureiksi. Isovanhemmat voivat olla tärkeitä roolimalleja lapsille ja auttaa taloudellisesti jälkipolviaan. Perheissä koetaan nykyään haasteellisia tilanteita ja isovanhemmat voivat näyttäytyä tällaisissa tapauksissa tasapainoisina tukihenkilöinä.

Sukupolvien välistä solidaarisuutta kuvataan sosiaalisen sopimuksen, sukupolvisopimuksen, muodossa. Ikääntyvän yhteiskunnan huolet kallistuvat työssä olevien ja vanhojen väliseen nousevaan huoltosuhteeseen. Alan Walkerin ja Tony Maltbyn (1997, 31–33) mukaan keskusteluun tulee ottaa mukaan väestön mielipiteet eläkemaksuista. Eurobarometrissa kysyttiin ihmisten suhtautumista työikäisten velvollisuuteen taata vanhojen ihmisten riittävä elintaso, ja tämän mukaan sukupolvien väliset suhteet ovat hyvällä mallilla. Mikrotasolla sukupolvien välillä on runsaasti kontakteja, makrotasolla konsensus eläkemaksuista on korkealla tasolla. Tutkimuksessa esiintyi kuitenkin yksilökohtaisia huolia etenkin nuorten aikuisten kohdalla eläkkeiden riittävydestä tulevaisuudessa. Poliittinen retoriikka, kuten viittaaminen taakan käsitteellä korkeaan ikään, rohkaisee myös osaltaan vihamielisyyteen sukupolvien välillä. Suuria eläkerahoitukseen ja terveydenhuoltoon kohdistuvia kysymyksiä käsiteltäessä päättäjien tulisi varoa tahattomasti rohkaisemasta kielteisiin asenteisiin vanhoja ihmisiä kohtaan.

Robin Blackburn (2002, 16–18) ei usko nykyisten ongelmien käsittelevän suoranaisesti sukupolvien välistä sotaa. Sen sijaan muun muassa läntisessä kulttuurissa näkyvä epätodellinen nuoruusihannointi aiheuttaa holtitonta kulutusta. Hänen mukaansa eläkerahastot lisäävät epätasa-arvoa ja epävarmuutta, joka syventää luokkajakoa ja uhkaa niin nuoria kuin vanhoja. Puhuttaessa epäoikeudenmukaisesta jaosta, Blackburn haluaa palauttaa mieleen sukupolvien välisiä vaihtoja. Ne, jotka ovat saaneet julkisen koulutuksen tai koulutuksellisia tukia hyötyvät edeltäjiensä maksamista veroista toisella tavalla. Vaihtelevien kohorttikokojen takia on haasteellista saavuttaa oikeudenmukainen tasapaino antamisen ja saamisen välille, mutta tätä ei saavuteta mitätöimällä sukupolvien välistä keskinäistä riippuvuutta. Sukupolvisen solidaarisuuden lähestymistapa vaatii, ettei vanhempien ja lasten välinen laadullinen side tee tarkkoja laskelmia siitä kuka hyötyy ja kuka menettää kohtuuttomasti ja sopimattomasti. Riskien yhdistäminen sukupolven sisällä on hyväksyttävää, mutta ei sukupolvien välillä. (emt., 237–239.)

Hernandez ja Gonzalez (2008) korostavat, että ymmärryksen kasvattaminen kaikenikäisten keskuudessa on välttämätöntä, jotta erityisesti nuorempien tiedonpuute koskien ikääntymistä pieneneisi. Interaktio nuorten kanssa vähentäisi stereotypioita ja parantaisi ikäihmisten hyvinvointia. Tutkijoiden mukaan vanha ikä ei ole uusi asia, mutta suuret iäkkäiden lukumäärät ja ikääntyvä väestö ovat. Sukupolvisopimus on Albertinin, Kohlin ja Vogelien (2007) mielestä tärkein ja samalla kiistanalaisin nykyisten hyvinvointijärjestelmien ulottuvuus. Aihetta on lähestytty pääasiassa julkiselta kannalta, erityisesti vanhuuseläkkeiden ja terveydenhoitokulujen kautta. Oleellista olisi myös ottaa huomioon resurssien, kuten ajan ja rahan, liikkuminen sukupolvien välillä. Tutkimuksen tarve on siis ilmeinen, jotta sukupolvien välinen kanssakäyminen nähtäisiin laajemmassa kontekstissa.

5.4 Muutoksia kulttuurissa

Suurten ikäluokkien odotetaan mullistavan suomalaista käsitystä ikääntymisestä. Tuskin aktiivinen ja nuorekkuutta korostava ikäluokka hiljenee vanhentuessaan vaan elämäntyyli,

kulutustottumukset sekä yhteiskunnan toiminta-areenoilla toimiminen säilyvät pitkään. Yhteiskunnallinen, elämäntapoihin liittyvä ja teknologinen kehitys vaikuttavat suurten ikäluokkien toimintakyvyn säilymiseen. Hoivatyössä kohdataankin suurimmat haasteet vasta suurten ikäluokkien ollessa hyvin vanhoja. Kaikin puolin ideaalisinta olisi kolmannen iän pitkä kesto neljännen iän jäädessä lyhyeksi ajanjaksoksi. (Väyrynen 2003, 28–29.)

Tulevat kolmannen iän ihmiset ovat koulutettuja, terveitä sekä tottuneet kuluttamaan. Matka-, kulttuuri- ja opiskelupalvelujen käyttö tulee todennäköisesti kasvamaan. Väyrynen (2003, 63–64) kuitenkin muistuttaa, että kyseessä on heterogeeninen joukko, jonka kysyntään ei voi massatuotteilla ja – palveluilla vastata. Ikääntyneiden kulutuskäyttäytyminen vaikuttaa myös panostukseen viimeisten elinvuosien kohdalla. Ikääntyneillä on valmius maksaa korkealuokkaisesta hoivasta kotimaassa, tai lähteä ulkomaille ottamaan etäisyyttä entiseen elämäänsä, heikentyneisiin julkisiin palveluihin ja yleiseen ilmapiiriin kireyteen. Seniorit tulevat myös aktivoitumaan yhteiskunnallisesti, jolloin arvostus vastaavasti saattaa lisääntyä. (Kuusi 2001, 30; Sonkin, Petäkoski-Hult, Rönkä & Södergård 2001, 24.) Ikääntyneet siirtolaiset saattavat Phillipson ja Ahmedin (2004, 157) mukaan edustaa uutta ”urbaania alaluokkaa”, marginalisoituessaan varsinaisista tukipalveluista sekä dominoivista sosiaalisista ja kulttuurisista instituutioista.

Lipschultz, Hilt ja Reilly (2007) ovat tutkineet markkinointia, sosiaalisia systeemejä ja kulttuuria. Heidän mukaansa markkinoijien suurin virhe on niputtaa kaikki ikääntyvät ja ikääntyneet yhdeksi isoksi homogeeniseksi ryhmäksi. Elämäntyyli on huomattavasti merkittävämpää kuin todellinen ikä. Ikäihmiset ovat potentiaalisia matkailualan asiakkaita sekä muiden vapaa-ajan aktiviteettien hyödyntäjiä. He tekevät vaikuttavaa poliittista työtä ja muokkaavat poliittista ilmastoa kokemuksen myötä. Olisi tärkeää määritellä uudelleen, mitä tarkoittaa olla ikääntynyt. Tutkijat epäilevät jo nyt olevan liian myöhäistä kohdata vanhojen ja yhteiskuntamme riippuvaisimpien jäsenten tarpeet.

Kuten Marja-Liisa Parjanne (2004) ikärakenteen muutoksia käsittelevässä artikkelissaan toteaa, olemme onnistuneet EU:n ikäpolitiikan sanontaa käyttäen ”lisäämään vuosia elämään”. Jatkossa haasteenamme on ”lisätä elämää vuosiin”. Seniori-ikäluokat tarjoavat monia mahdollisuuksia uusien innovaatioiden kehittämiseen, ja voi syntyä kokonaan uusia tuotteita, palveluja, liiketoimintaa ja yrityksiä. Richard Rose (2007, 279) muistuttaa jokaisen eläkeläisen olevan kuluttaja, ja kollektiivisesti vanhemmat ihmiset muodostavat suuren ja kasvavan ”harmaan markkinan”. Ei-rahalliset palvelut, joita ikäihmiset tuottavat ja kuluttavat ovat yhtä tärkeitä omalla tavallaan kuin palkkaa saamattomien pienten lasten äitien palvelut.

5.5 Eriarvoistuminen

Vaikka suurin osa senioreista tulee olemaan paremmassa asemassa terveyden, talouden ja aktiivisuuden suhteen, osa iäkkäistä on heikommassa asemassa. He muodostavat syrjäytyvän ryhmän, joka koostuu sairaista, taloudellisissa vaikeuksissa elävistä ja passiivisista vanhuksista. (Sonkin ym. 2001, 25.) Kysyttäessä (Eurobarometri) vanhoja ihmisiä kohtaavista pääongelmista, esille nousevat taloudelliset ongelmat ja yksinäisyys. Korkea ikä on oleellinen tekijä köyhydessä ja alhaisessa toimeentulossa, jopa menestyvillä Euroopan hyvinvointialueilla. Köyhyys kohdistuu yhä lisääntyvässä määrin naisiin, jotka ovat pääasiassa leskiä. Kolmannessa iässä olevien elinolosuhteet ovat nousseet, ja köyhyys koskee merkittävää vähemmistöä vanhoja ihmisiä. Eläkeläisten elinolosuhteissa on maiden välillä laajoja vaihteluita, ja eriarvoisuus toimeentuloissa tulee kasvamaan eläkeläisten keskuudessa. Tämä johtuu ansiotuloista ja eläkepolitiikasta yhdistettyinä sukupuoliperusteiseen ja sukupolvien eriarvoistumiseen. (Walker & Maltby 1997, 52–53.) Todellista köyhyyttä kokevat Harperin (2006, 284) väestökehitystä tutkivan tarkastelun mukaan kehitysmaiden vanhukset. Suurin huolenaihe siellä on terveydenhuolto pitkäaikaishoidon puuttuessa.

Ikäihmiset eivät ole täysin integroituneita kansallisen tai paikallisen yhteisönsä sosiaaliseen ja taloudelliseen elämään. Näiden vanhojen ihmisten tulisi Walkerin ja Maltbyn (1997, 123–125) mukaan saavuttaa täysi kansalaisuus. Ikäihmisten sosiaaliseen integraatioon on neljä raja-

aitaa, joista ensimmäinen on tulot. Alhainen toimeentulo rajoittaa osallisuutta sosiaalisiin rooleihin, suhteisiin ja kuluttamisen muotoihin. Ikäyrjintä säilyy valtavana raja-aitana työmarkkinoille ja muihin virallisiin instituutioihin osallistumiseen. Osa vanhoista ihmisistä kohtaa integroitumisen tiellä fyysisiä ja henkisiä esteitä. Sosiaali- ja terveyspalvelut on harvoin järjestetty osallistumista lisäävästi, sillä ne tuottavat pikemminkin hierarkkisesti rakentuneita palveluja. On hyvä muistaa, että alun perin kunnallinen hoito järjestettiin keinoksi takaamaan vanhojen ihmisten integroitumisen jatkuminen yhteiskunnan elämään. Neljäntenä esteenä on pelko, joka johtuu vanhojen ihmisten haavoittuvaisuuden tunteesta rikollisuuden edessä. Sosiaalisen integraation tavoittelu tapahtuu joskus vihamielisessä ilmastossa, jota aiheuttavat budjettivajeet ja erinäiset hankkeet vähentää julkisia menoja eläkkeisiin sekä terveys- ja sosiaalipalveluihin.

Toimeentuloerot vaikuttavat kaikkiin ikäluokkiin työtätekevien parissa, ja ovat todennäköisiä myös eläköitymisen jälkeen. Koska ikääntyminen on prosessi, tarvitsemme indikaattoreita yli 60-vuotiaiden ikäryhmästä, jotka tunnistavat "ikäntymisen syklin", joka vaikuttaa muuttuviin tarpeisiin. Heti työntöön loputtua ihmisellä on enemmän vapaa-aikaa, jota voidaan käyttää niin maksuttomiin aktiviteetteihin kuten puutarhanhoitoon ja lastenlasten kanssa oleiluun, kuin myös kuluttaviin asioihin kuten matkustamiseen. Ikääntyessä ihmisellä alkaa esiintyä myös terveydellisiä ongelmia, jotka rajoittavat fyysisiä aktiviteetteja ja välittömästi vähentävät kulutuskäyttäytymistä. Puolison kuoltua leski on todennäköisesti rajoittuneempi fyysisesti, ja tämä voi johtaa muuttoon turvallisempaan asuinyhteisöön tai henkilökohtaiseen avuntarpeeseen. (Rose 2007, 271–278.)

5.6 Tulevaisuuteen varautuminen

Kanadalaiset Candace Kemp ja Margaret Denton (2003) ovat tarkastelleet velvollisuuksien jakaantumista yksilöiden, hallituksen, työntekijöiden ja perheiden kesken. Ikäihmiset kokevat tulevaisuuden suunnittelun henkilökohtaisena velvollisuutena, jotta vanhuudessa on turvallista elää. Yksilölliseen velvollisuuteen liitetään kuitenkin kiinteästi yhteiskunnan rooli. Kansalaiset

ansaitsevat oikeudet valtion tukemiin eläkkeisiin, terveydenhuoltoon ja sosiaalipalveluihin. Sukulaisilta ja perheenjäseniltä ei emotionaalisen tuen lisäksi juurikaan muuta odoteta. Eläkejärjestelmät ja sosiaaliturvat korostavat lisääntyvästi henkilökohtaista toimintaa ja velvollisuutta. Kansalaisen tehtävä on sijoittaa riittävästi mahdollistaakseen työnjälkeinen toimeentulo, jotta hyvä elämä olisi vanhassa iässä mahdollista. Nykyiset poliittiset trendit pyrkivät korvaamaan kollektiivisen vastuun yksilöllisellä, kun taas ikäihmiset odottavat elementtejä sekä yksilöllisistä panoksista että kollektiivisesta hyvinvoinnista.

Sirpa Kärnä (2008) on tutkinut kolmanteen ikään siirtyneiden hyvinvointia ja tulevaisuuden näkemyksiä elämäntutkimuksen menetelmin. Hän oli kiinnostunut ikääntyvien muuttuvista elämäntilanteista sekä subjektiivisista näkemyksistä vanhuuteen ja vanhuuden palveluihin. Tulosten mukaan ikääntyvät varautuvat vanhenemisen ja sairauden aiheuttamaan toimintakyvyn alenemiseen osittain asumiseen liittyvillä muutoksilla, osittain tuen ja palvelujen saannin varmistamisella. He eivät halua asua yksin vaan lähellä palveluja sekä mahdollisesti tieto- ja viestintäteknikkaa hyödyntäen. Nykyisen kaltaiset vanhainkodit eivät ole houkuttelevia vaan toiveet suuntautuivat mielekkään toiminnan asuinympäristöön. Haastateltavat toivoivat suomalaisen yhteiskunnan talouden kestävyttä ja eri toimijoiden yhteisymmärrystä sosiaalipoliittisesta jako- ja palvelujärjestelmästä. (Emt., 226–228.)

6 HAASTATTELUAINEISTON KERUU JA ANALYYSI

6.1 Ryhmähaastattelut

Olin kiinnostunut väestön ikääntymisestä myös paikallisella tasolla eli siitä, miltä vanheneva Jyväskylä näyttää palveluiden kestävyuden, työvoiman ja aluemuutosten suhteen. Haastattelun avulla oli mahdollisuus selventää ja syventää tutkittavaa ilmiötä ja pyytää tarvittaessa perusteluja esitellyille mielipiteille (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35). Tästä syystä päätin kohdistaa kysymykset kaupunginvaltuuston edustajille, joiden tehtävänä on parantaa asukkaiden hyvinvointia niin taloudellisesti kuin sosiaalisesti kestävien ratkaisujen puitteissa. Kirjallisuuskatsauksen pohjalta muodostui selkeät väestömuutoksen trendit, joiden pohjalta tein teemahaastattelurungon (liite 3). Olin kiinnostunut myös vastaajien omista tulevaisuudensuunnitelmista eli siitä, miten paljon he pohtivat omaa ikääntymistään ja selviytymistään vanhenevassa yhteiskunnassa.

Teemahaastattelussa edetään tiettyjen keskeisten teemojen varassa, jolloin tutkittavien ääni saadaan kuuluviin ja heidän tulkintansa asioista ovat keskeisiä vuorovaikutuksen tuloksia (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48). Tutustuminen teoriaan perusteellisesti ennen haastatteluja oli tärkeää, sillä teema-alueet koostuivat aineistolle tärkeistä kysymyksistä. Haastattelurunko koostui isoista aihealueista ja niiden alakysymyksistä. Etukäteen ei voi tietää, mihin aiheeseen ryhmässä tullaan keskittymään, joten alakysymykset ovat hyödyllisiä apuvälineitä haastattelijalle. Kaupunginvaltuutettujen kohdalla oli mahdotonta tietää tarkalleen, mistä aiheista heillä on erityisosaamista ja mitkä osa-alueet eivät herätä haastattelutilanteessa lainkaan keskustelua.

Valitsin menetelmäksi ryhmähaastattelun, joka on vapaamuotoinen keskustelu, jossa osallistujat tuottavat monipuolista tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Menetelmä sopii erityisen hyvin selvittämään henkilöiden yhteistä kantaa ajankohtaiseen kysymykseen. Haastatteliija voi

esittää kysymyksiä yksittäin tai koko ryhmälle. Kiinnostuksen kohteena voi olla kollektiivinen näkemys asioihin, kuten tässä tapauksessa. Tietoa saadaan tällä menetelmällä tavallista enemmän, koska osallistujat voivat yhdessä herättää muistikuvia, sekä tukea ja rohkaista toisiaan. Ryhmähaastattelu on haasteellinen menetelmä, koska tutkijan on huolehdittava kaikkien osanottajien keskusteluun osallistumisesta ja keskustelun pysymisestä aiheessa. Ryhmässä puhumiseen vaikuttaa ryhädynamiikka ja valtahierarkia. Haastattelijan tehtävä on estää yhden tai kahden dominoiminen pyytämällä muilta kommentteja. (Eskola & Suoranta, 2005, 94; Hirsjärvi & Hurme 2000, 61–63.)

Haastateltavien löytäminen ei sinänsä ollut hankalaa, mutta ryhmähaastattelun ajankohdasta sopiminen tuotti jonkin verran vaikeuksia. Kaikki kuitenkin tulivat paikalle sovittuina aikoina ja tilanteesta saatiin aikaiseksi rauhallinen ja riittävän kiireetön. Olin etukäteen lähettänyt kaikille tutkimussuunnitelmani, joten haastateltavat olivat varautuneet aihepiirin teemoihin. Kerroin sähköpostiviestissä minun olevan kiinnostunut myös valtuutettujen omista tulevaisuudensuunnitelmista, jos sellaisia oli. Tästä aiheesta he voisivat halutessaan myös kirjoittaa minulle, mutta kukaan ei ollut halukas pohtimaan omaa mahdollista varautumistaan ryhmässä. Tämä oli odotettavissa ja ymmärrettävää, joten asialla ei ollut vaikutusta tutkimukseeni kannalta. Yleisesti ottaen tutkimukseeni suhtauduttiin myönteisesti ja haastateltavat jäivät mielenkiinnolla odottamaan tuloksia.

Haastatteluihin osallistui kymmenen Jyväskylän kaupunginvaltuutettua. Haastattelut toteutettiin keväällä 2009 Jyväskylän kaupungintalon ja Tietotalon tiloissa. Iältään haastateltavat olivat 39–73-vuotiaita, joista naisia oli kuusi ja miehiä neljä. Osallistujat tunsivat toisensa etukäteen luottamustehtävänsä puolesta, mutta muuten ryhmät koostuivat erilaisista ihmisistä monipuolisuutta tavoitellen. Valitsin haastateltaviksi eri-ikäisiä ihmisiä eri poliittisista puolueista. Alun perin suunnitelmani oli keskittyä myös puoluekantojen eroihin, mutta niiden ollessa vähäisiä, jäi se näkökulma pois. Muita valintakriteerejä ei ollut; osallistujat olivat eri ammattien harjoittajia yhdistävänä tekijänä toimiminen kaupunginvaltuutettuna. Haastattelukertoja oli neljä, osallistujamäärät vaihtelivat kahdesta kolmeen henkilöä. Ryhmien pieni koko johtui vaikeudesta saada haastateltavia samaan aikaan

paikalle. Nauhoitin haastattelut ja ne kestivät tunnista puoleentoista tuntiin. Litteroitua tekstiä tuli 78 sivua. Litteroinnin yhteydessä annoin haastateltaville koodinimet, jotta heidän henkilöllisyytensä pysyy salaisena. Näitä koodinimiä on käytetty sitaattien yhteydessä, jolloin H tarkoittaa haastattelun numeroa ja jälkimmäinen numero haastateltavaa henkilöä.

Pohdin haastattelujen luotettavuutta jo teemoja valitessani. On mahdollista, että kaupunginvaltuutetut antavat mielellään sosiaalisesti suotavia vastauksia tai tuovat esille oman poliittisen puolueensa kantoja. Tämä riski on kuitenkin aina ilmeinen ja se varmasti näkyy tuloksissa. Pyrin haastatteluja analysoidessani tiedostamaan tämän ja tulkitsemaan haastateltavien vastauksia kokonaisuuden valossa.

6.2 Sisällönanalyysi

Teemoittelua suositellaan yleensä jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemiseen, mutta tässä tapauksessa ei etsitty ratkaisuja vaan pohdittiin ryhmässä vanhustenhuollon epäkohtia sekä visioidaan tulevaa. Keskusteluissa voi kuitenkin tulla esiin myös hyödyllisiä ratkaisuehdotuksia, vaikka se ei ollut itse päätarkoitus. (Eskola & Suoranta 2005, 178–179.) Teemahaastatteluaineistoa voidaan analysoida järjestämällä aineisto haastatteluteemoittain, minkä jälkeen aineistoa tarkastellaan tehden muistiinpanoja ja tarkempia koodauksia. Näin teemojen keskeinen anti tiivistetään omin sanoin liittäen mukaan tulkintaa ja teoriaa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Laadullinen analyysi alkaa jo haastattelutilanteessa, jolloin haastattelija voi tehdä havaintoja ja hahmotella niistä malleja. Tässä aineistossa todennettiin etukäteen selvitettyjä ikääntymisskenaarioita paikallisella tasolla samalla kuitenkin analysoiden haastatteluja mahdollisimman aineistolähtöisesti. Järjestämällä tekstiä voidaan sulkea pois epäolennaisuudet. Merkityksellistä ei niinkään ole se, kenen sanomisista on kyse. Puhujan merkityksellisyys nousee esille siinä tapauksessa, että haastateltavien mielipiteissä on

runsaasti eroja. Päätelmiä tehdään siis laajoista kokonaisuuksista, joihin haetaan tukea osallistujien sanomisista. (Eskola & Suoranta 2005, 154; Hirsjärvi & Hurme 2000, 136; 147–149.)

Sisällönanalyysi perustuu tekstin luokitteluun pienempiin sisällöllisiin kategorioihin, joiden tarkoitus on kuvailla ilmiötä ja lisätä ymmärrystä (Elo & Kyngäs 2007, 109). Lähestyin aineistoa deduktiivisen eli teoriaohjaavan sisällönanalyysin periaattein. Aineiston analyysia ohjaavalla teorialla tarkoitan tässä tutkimuksessa tekemääni artikkelikatsausta, joka toimi haastatteluteemojen muodostajana ja näin ollen analyysin ohjaajana. Etsin haastatteluista samankaltaisuuksia suhteessa artikkelikatsaukseen, mutta myös mahdolliset eroavaisuudet on otettu huomioon. Muodostin haastatteluaineistosta ensin analyysirungon, jonka keräsin teemojen pohjalta keskustelluista asioista. Haastatteluteemojen lisäksi aineistosta löytyi muutamia muitakin aiheita, jotka päättyivät analyysirunkoon. Analyysirungosta päädyin neljään yläkategoriaan, joiden alaisuudessa käsittelem teemoja. Nämä kategoriat reflektivat tutkimuskysymyksiäni. Aineistoa voisi sisällönanalyysin mukaisesti myös kvantifioida eli laskea kuinka monta kertaa jokin asia esiintyy tekstissä. Tätä kiinnostavaa jatkotoimenpidettä on mahdollista hyödyntää aineistosta myöhemmin, mutta tähän tutkimukseen en kvantifiointia sisällyttänyt. (Holsti 1969, Krippendorff 2004, Tuomi & Sarajärvi 2009.)

Sisällönanalyysillä pyritään kuvaamaan dokumenttien sisältöä sanallisesti, sekä järjestämään aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Lähtökohdiltaan teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aineiston ehdoilla, kuten aineistolähtöinen analyysikin. Ero liittyy teoreettisiin käsitteisiin, jotka aineistolähtöisessä analyysissä luodaan aineistosta, ja teoriaohjaavassa ne tuodaan valmiina, jo tiedettyinä. Keskeistä on, käsitteleekö tutkija aineistoa tietyn ”teorian” mukaan, vai aineiston omilla ehdoilla pakottaen sen analyysin edetessä sopivaksi katsomaansa ”teoriaan”. Analyysistä on tunnistettavissa aikaisemman tiedon vaikutus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 97, 106–117.)

7 CASE JYVÄSKYLÄ

Tässä luvussa esittelen haastattemieni Jyväskylän kaupunginvaltuutettujen näkemyksiä väestön ikääntymisestä. Jyväskylässä tapahtui vuoden 2009 alussa Jyväskylän seudun kuntaliitos eli kaupunkiin liittyivät Jyväskylän maalaiskunta ja Korpilahden kunta. Tuloksena oli uusi Jyväskylä, jossa on 130 000 asukasta. Tulevien vuosien toiminnan ja palvelujen tarpeeseen vaikuttavat ikääntyvien ihmisten lukumäärä, heidän taloudellinen tilanteensa, yksin tai puutteellisesti asuvien lukumäärä sekä muuttoliike. Jyväskylässä ikääntyvien ihmisten muuttoliike on ollut maltillista. Esimerkiksi vuonna 2001 Jyväskylään muutti 71 yli 75-vuotiasta henkilöä, kun samaan aikaan tuosta ikäryhmästä muutti pois 75 henkilöä. Kuten taulukosta 1 voidaan päätellä, myös väestön yleisestä ikääntymisestä huolimatta heidän lukumääränsä näyttäisi kasvavan Jyväskylässä maltillisesti. Tilastojen mukaan yli 65-vuotiaiden määrä Jyväskylässä vuonna 2000 oli 10 211 henkilöä ja vuonna 2030 sen ennustetaan olevan 18 301 henkilöä - samat luvut esimerkiksi Espoossa ovat noin 14 000 ja 50 000 henkilöä. (Jyväskylän vanhuspoliittinen strategia 2002–2010.)

TAULUKKO 1. Jyväskylän kaupungin ikäihmiset 2000–2030.

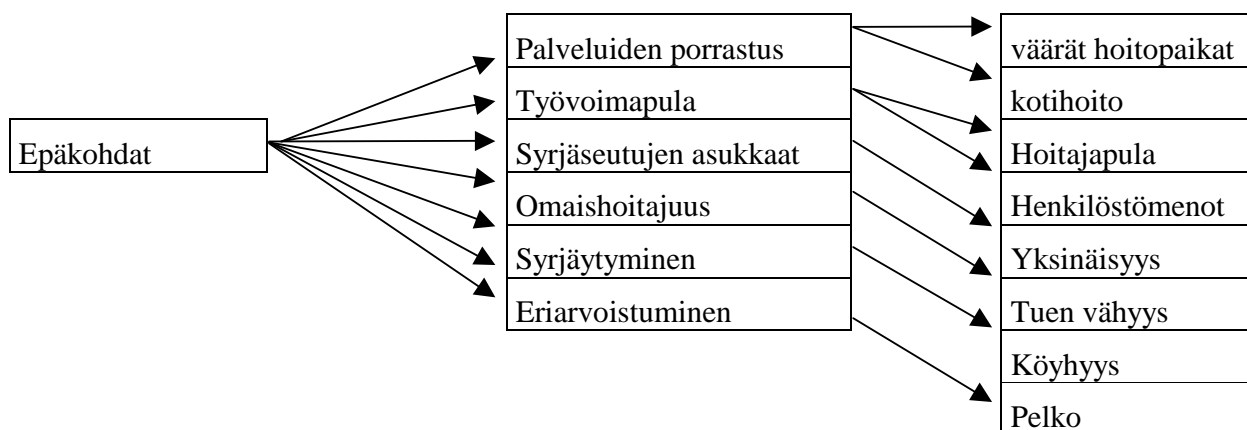
(Tilastokeskuksen ennuste 2001)

Jyväskylän väestöennuste vuoteen 2030 mennessä yli 65-vuotiaiden ihmisten osalta:

	65-74v	75-84v	85+		65+	75+	85+
v 2000	5 628	3 556	1 027		10 211	4 583	1 027
v 2010	6 507	3 986	1 366		11 859	5 352	1 366
v 2020	9 544	4 892	1 603		16 039	6 495	1 603
v 2030	8 736	7 399	2 166		18 301	9 565	2 166

Päädyin laaja-alaisesta keskustelusta neljään kategoriaan, joita havainnollistan haastatteluista poimittujen sitaattien avulla. Sitaatit on merkitty numeroilla, joista ensimmäinen tarkoittaa siis haastattelua ja toinen haastateltavaa. Kategorioita ovat epäkohdat, haasteet, ratkaisut ja tulevaisuus. Kategoriat jakautuvat teemoihin, jotka erottuvat tummennettuina. Jokaisen kategorian esittely alkaa kuviolla, jonka avulla voi seurata päättelyn etenemistä.

7.1 Epäkohdat

KUVIO 1. Kategoria epäkohdat.

Aloitin kaikkien ryhmien kohdalla keskustelun väestön ikääntymisestä kysymällä kaupunginvaltuutetuilta, millainen tilanne heidän mielestään kaupungissa on tällä hetkellä. Tuore kuntaliitos aiheutti välittömästi vertailua. Haastatteluissa oli mukana myös Korpilahden ja maalaiskunnan edustajia ja keskustelua syntyi luonnollisesti näiden kaupunginosien eroista. Korpilahden ja maalaiskunnan edustajat puhuivat hyvin myönteiseen sävyyn omista ennen kuntaliitosta muokatuista palveluistaan. Yhteistä vertailua tapahtui myös toisiin kaupunkeihin, esimerkiksi Tampereen ja Helsingin tilanteita pidettiin yleisesti huonompina kuin Jyväskylän.

Palveluiden porrastuksen toimimattomuus oli yksi kaupunginvaltuutettujen yhteisistä kritiikin kohteista. Ihmiset eivät ole oikeissa hoitopaikoissa ja heitä siirrellään epäinhimillisesti paikasta toiseen. Kotihoito sai osakseen tiukkaa arvostelua, erityisesti pikaisten kotikäyntien sekä päällekkäisen työn osalta. Päällekkäisyydellä valtuutetut tarkoittavat monen eri tahon käyntejä saman asiakkaan luona. Kaikki olivat selvillä pitkistä jonoista hoitopaikkoihin, osa valitti erityisesti jonojen kalleutta. **Työvoimapula** aiheutti haastateltavissa vaihtelevia mielipiteitä, toisten mielestä hoitajapula on erittäin suuri, kun taas toiset näkivät ongelman taloudellisena. Muutama haastateltavista oli sitä mieltä, että työntekijöitä on riittävästi, mutta heitä ei palkata.

”Varmaan työvoimapulaakin on, mutta tässä on enemmän kyse taloudellisista kysymyksistä, että meillä ei oo rahaa palkata niitä ihmisiä... niin, tämä on tietysti poliittinen valinta.” H3 1

”Musta se on vähän semmonen priorisointikysymys, että jos meillä on tiloja ja paikkoja ja työtehtäviä, niin mä uskon että me saadaan niitä työntekijöitä vielä tällä alueella. Ymmärrän, jos Etelä-Suomessa ja siellä, ei oo kerta kaikkiaan ihmisiä.” H3 2

”Kyllä meillä täällä työtätekevää väkeä on, että se on vaan sitten siitä kiinni, että miten me päättäjät suodaan mahdollisuudet tarjota sitä työtä täällä. Että rahastahan tää kuitenkin loppujen lopuksi on kiinni.” H3 1

Haastateltavat luottivat edelleen työntekijöiden saamiseen. Valtuutetut kuitenkin tiedostivat, että jos hoitajia vakinaistettaisiin, heitä olisi myös tulevaisuudessa riittävästi. Ristiriitaisuus henkilöstömenoissa oli kuitenkin selkeä, sillä ihmisten eläköitymistäkin odotetaan;

”Jos ajatellaan tämän hetken Jyväskylän tilannetta, niin nythän me odotetaan kokoajan että ihmisiä jäisi eläkkeelle, että me saatais henkilöstömenoja pienemmäksi. Että tää on hyvin ristiriitainen muiden tavoitteiden kanssa!” H1 3

Palveluverkoston organisointitarpeen lisäksi esille nousi **omaihoitajien** tilanne. Lyhytaikaishoito kodin ulkopuolella ei pitkällä aikavälillä ole hyödyllistä eivätkä kaupunginvaltuutetut nähneet tilanteeseen olevan tulossa muutosta.

”Omaihoitajien tilannehan on varsin huono. Ensinnäkin se korvaus on liian pieni ja tää lomahomma ei pyöri. Toivehan on, että se apu saatais sinne kotiin, koska jos se viedään viikoksi sinne intervalliin niin se palaa sieltä

huomattavasti huonokuntoisempaan takaisin. Ja sitten kaikki pitää taas aloittaa alusta.” H4 1

”Niin nyt sekin mitä omaishoitajille oli tulossa niin todennäköisesti se juuttuu tähän taloudelliseen tilanteeseen.” H4 2

Omaishoitajuudesta oli vain muutamalla haastateltava tarkkaa tietoa, muuten keskustelu keskittyi lähinnä omaishoidontukeen. Omaishoidontuen piirissä on kuitenkin vain pieni osa varsinaista omaishoitoa tekevistä. Ikääntyneet ihmiset eivät välttämättä tiedä mahdollisuudesta tukeen tai kokevat sen hyödyttömänä apuna. Monelle esimerkiksi puolison hoitaminen on itsestään selvää ja työtä tehdään oman jaksamisen ääri rajoilla.

Pienituloisten ikäihmisten asema tunnustettiin palveluviidakossa heikkona. Kansaneläkettä saavat ja tämän hetken pitkäaikaistyöttömät ovat haaste tulevaisuudessa, koska heillä ei ole mahdollisuuksia hyödyntää monipuolistuvia yksityisiä markkinoita tai ostaa kotiinsa tarvitsemiaan palveluita. Kaikissa haastatteluissa tuli esille tämä **eriarvoisuuden** mahdollinen lisääntyminen. Yksi kaupunginvaltuutetuista kyseenalaistaa myös päättäjien vallankäytön valintoja tehdessä.

”Mua huolettää jatkossa se, että kuinka paljon tää yhteiskunta joutuu ja tekee eriarvoisia päätöksiä. Että meillä on niinku monen kerroksen ikäihmisiä. Että tuleeko vanhan sosiaalihuoltolain mukaiset vaivaistalot ja sitten on rikkaat, joilla on viisi kesämökkiä, jotka myydään ja pannaan elämä risaiseksi. Että tää raja ja kuilu, se mua huolettää.” H1 2

”Niin ja tehdäänkö me valtuutettuina, päättäjinä, sellaisia päätöksiä, että me lisätään sitä eriarvoistumista. Riippuen siitä missä asut tai minkälainen olet, niin tehdään se valinta. Kuinka paljon ihmisille oikeesti annetaan valinnanmahdollisuuksia.” H1 3

Eriarvoistumisen rinnalla huolta aiheutti **syrjäytyminen**. Kontaktien väheneminen aiheuttaa yksinäisyyttä ja lisää itsemurhien riskejä.

”Vaikka eläkeläisillä on kuinka hyviä bingoja, jumppia, humppia ja retkiä, niin ei sinne mene kuin se tietty aktiiviväki. Miten ne, jotka ei osaa, pysty tai ei oo tottunut hakemaan sen tyyppisiä kontakteja, miten ne sitten hoitaa.”

H4 2

”Kyllä vanhusten itsemurhatkin on niin vaiettu asia että... mitä sitten kun jää työelämästä, kaveritkin kuolee kun ei tuu enää rollaattorilla vastaan. Puolisot on ehkä menneet, lapset on kaukana tai niitä ei oo. Kyllä ne varmasti miettii, että mitä helkuttia mä täällä enää teen. Kuka ne huomaa? Kotipalvelu tai naapuri, kun ei kukaan enää oo aukaissut ovea moneen päivään.” H1 2

Syrjäseutujen ikääntyvien kohtaloa kaikki valtuutetut eivät kokeneet uhkana. Heidän mielestään etäisyydet eivät ole mahdottomia ja palvelut on mahdollista saada kotiin. Muutamalla haastateltavista oli kuitenkin omakohtaisia kokemuksia syrjäseuduilla asuvista;

”Pelko on iso asia. Ihmiset haluaa niiden palveluiden piiriin sen takia, mutta ei haluais muuttaa pois kotoaan. Tuolla kylällä jossakin se naapurisopu ja muu on hyvä, mutta se pelko siellä on iso ahdistava tekijä.”

H4 1

”Maaseutupitäjässä on monenlaisia apuihmisiä, että taksit hoitaa naapurinkin asiat samalla ja kirjastoauto vie yksinäisille kauppatavaroitakin, jos tarvitsee.” H2 2

Erään valtuutetun mielestä Jyväskylästä puuttuu järjestelmä, joka helpottaisi muuttamista palveluiden lähetyville;

”Jos joku haluaisi muuttaa Korpilahden syrjäkyliltä siihen palvelujen viereen niin kunnalla pitäis olla myös mahdollisuus tehdä niin, että lunastaa itselleen ne maat ja hyödyntää ne. Vaikka joskus viidenkymmenen vuoden päästä se pieni läntti jonkun lammen rannalla.” H1 2

7.2 Haasteet

KUVIO 2. Kategoria haasteet.

Suurimmaksi haasteeksi kaupunginvaltuutetut näkivät **laitospaikkojen** riittävyyden. Haastateltavilla ei ollut selkeää tietoa hoitojonojen pituuksista, mutta ainakin tulevaisuudessa hoitopaikkojen riittävyys nähtiin suurimpana haasteena. Palveluiden **kilpailuttaminen** on haaste, johon liittyy ennen kaikkea hoidon tason säilyttäminen.

”Kyllä siinä pitää hirveesti kiinnittää huomiota tarjouspalvelun laatuksiteereihin, että se hinta ei saa olla ainut ratkaiseva, jotta se hoidon taso pystytään myöskin valvomaan. Että jos se ei pelitä, niin kaupungilla ei oo mitään keinoa puuttua siihen. Sitten me vasta ollaankin liemessä.” H4 1

”Hinta ratkaisee 81 prosenttia ja kun tietää nää kansainväliset yhtiöt, niin nehän tulee hinnalla millä hyvänsä markkinoille. Ja sitten se laatu ja taso on jotakin ja sen jälkeen voidaan kyllä kysyä tän kokonaisuuden perään. Että

siinä on hyvät ja huonot puolensa. Sitten näitä hyviä palveluntuottajia, jotka hoitaa tunteella, sydämellä ja puhtaasti ammattitaidolla, niin niitäkin tarvitaan.” H1 2

Kilpailuttamisesta kaupunginvaltuutetuilla oli kokemuksia, jotka vaikuttivat kriittiseen mutta kokeilunhaluiseen asenteeseen. Kaupunki on kilpailuttanut erinäisiä palveluita, mutta halvempi ei ole aina osoittautunut paremmaksi. Kysymykseksi nousee, mikä tekee toisesta halvemman. Halvemmalla tarjoajalla saattaa olla vähemmän työntekijöitä eikä heillä ole asiaankuuluvia taukotiloja ja laaduntarkkailu on näissä tapauksissa erittäin haasteellista. Yksityisen riskit nousivat keskusteluissa esille:

”Mitä jos se yritys menee konkkaan niin mihin ne mummot ja papat tai lapset sieltä siirretään. Semmostakin tapahtuu ja se on ihmisten elämässä aikamoinen riski.” H2 1

Vanhusneuvoston aktivoiminen on tärkeä haaste senioreille. Kaikissa haastatteluissa oltiin sitä mieltä, että vanhusneuvoston kannanotot olisivat hyödyllisiä.

”Kyllä mun mielestä tää kuuleminen on keskeinen asia, että siinä substanssissa missä milloinkin ollaan, niin onko se vammaisten asia tai vanhuspalveluista kyse, niin että se kuuleminen tapahtuis niissä asioissa. Mutta kyllä se on niin, että perin harvoin esimerkiksi valtuustotasolla on kajahtanut ne vanhus- tai vammaisneuvostojen ääni näissä lausuntojen rakentamisissa. Vammaisneuvostojen lausunnot on tullu valtuuston tasolle, mutta ei varmaan kovin usein vanhusneuvoston ääni eikä lausunnot oo tullut sinne pöytäkirjan liitteellekään nähtäville...” H3 1

”Joo kyllä sen profiilia vois varmaan jotenkin nostaa, en ainakaan itse ole siitä valtuustossa kertaakaan kuullut. Että sellaista kommentointia eri asioihin, että antaisivat vaikka lausunnon...” H3 2

Omaishoitoon panostaminen on myös haaste Jyväskylälle ja sen valtuutetut tietävät;

”Omaishoitajia on tosi paljon ja ne tekee hirveen arvokasta työtä. Mutta ne tapetaan kyllä sillä tuettomuudella. Niillä on lakisääteiset kolme päivää kuukaudessa lomaa, mutta kuinka moni oikeesti saa sen loman käytettyä. Vielä kuvitellaan, että ihmiset uhrautuu.” H2 1

”Jonkun pitäis huolehtia siitä jaksamisesta. Omaishoitajien pitäis tietää ja heitä pitäis tiedottaa, että heillä on oikeus tietynlaisiin vapauksiin. Ettei heidän kuulu uhrautua siihen pitkään hoitamiseen, että kyllä yhteiskunnan pitää tulla siihen mukaan.” H2 3

Kysyttäessä omaishoitoon käytettävistä resursseista, ei budjetin takia pystytä palkkaamaan uusia omaishoitajia kovin helposti.

”Tällä hetkellä rahatilanne on se, että uusia omaishoitajia ei voida palkata yhtään eli sitä toimintaa ei voida kehittää.” H2 1

Seniorirakentaminen ja teknologian käyttö ovat haasteita, joihin valtuutettujen mukaan Jyväskylässä vastataan rohkeasti. Kaikki olivat tietoisia uusista suunnitelmista eri puolille kaupunkia. Jyväskylän kaupungin vanhuspalvelustrategian visio on olla kotona mahdollisimman pitkään. Palveluja pitäisi tämän vision saavuttamiseksi saada kotona monipuolisemmiksi. Kuitenkin esimerkiksi turvapuhelinten kustannukset kaksinkertaistuivat vuosi sitten. Turvapuhelin on erittäin tärkeä väline kotona asuvalle ikäihmiselle ja sen kallistuva hinta saattaa vaikuttaa hankintaan.

Onko **vastuu** sitten yksilön vai yhteiskunnan? Tästä keskusteltiin pitkään kaikissa haastatteluissa ja valtuutetut peräänkuuluttivat voimakkaasti myös yksilöiden asennemuutosta. Heidän mielestään ihmiset tukeutuvat liian helposti julkiseen sektoriin.

”Tiedän tapauksia, että oma suku hylkää vanhan ihmisen, että ei haluta olla missään tekemisissä. Että yhteiskunnan kuuluu hoitaa. Se on surullista.” H1

2

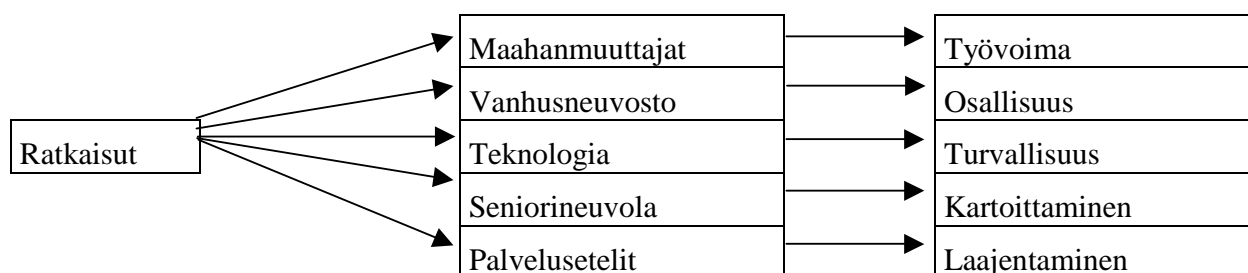
”Helposti kysytään ensin siltä julkista sektoria edustavalta ihmiseltä...” H2

2

”Niin, kyllä yhteiskunta hoitaa kaikki, se on asenne!” H2 3

”Olen samaa mieltä, tänä päivänä ei ole mitenkään itsestään selvää, että voisi ehkä itekin. Tulevina vuosina me ei mitenkään tulla pärjäämään pelkän yhteiskunnan resursseilla. Jos ei tätä saada nousuun, niin kyllä tosi suuria haasteita tulee olemaan.” H2 1

7.3 Ratkaisut

KUVIO 3. Kategoria ratkaisut

Työvoimapulan yhteydessä keskustelu kääntyi **maahanmuuttajien** hyödyntämiseen. Valtuutetut korostivat kielitaidon merkitystä, jotta kommunikointiongelmilta vältyttäisiin.

Asenne maahanmuuttajien suuntautumisessa vanhustyöhön oli kahdessa haastattelussa varsin myönteinen.

”Mutta peruskuvioiltaan siellä on erittäin paljon opittavaa muun muassa suhtautumisesta vanhuksiin ja kauniista käytöstavoista. Se löytyy näiltä ulkomaalaisilta ihan eri tavalla kuin meidän näiltä jupeilta.” H3 2

”Nämä maahanmuuttajanuoret täällä, että heidän kulttuureissaan usein vanhuksia arvostetaan, että vois kuvitella että niissä töissä he olisivat hyvinkin hyviä. Ne kuitenkin osaa kielen ja muuta, jotka on tullut tänne nuorena.” H4 3

Maahanmuuttajien työllistämisenä nähtiin varjopuoliakin, joka liittyi taloudelliseen hyötyyn.

”Mutta kyllä tässä loppujen lopuksi takana on se, että pyritään saamaan työvoimaa halvemmalla.” H1 2

Vanhusneuvoston näkyvyyttä tulisi Jyväskylässä lisätä. Suurin osa haastateltavista oli kuullut kyseisestä neuvostosta, mutta sen toiminnasta ei kenelläkään ollut tarkkaa tietoa. Haastattelutilanteissa vaihdettiin monesta aiheesta tietoa, kuten vanhusneuvostostakin. Toiset kyselivät paremmin tietäviltä sen toiminnasta.

”Mä tiedän, että semmonen on olemassa. Mutta en oo törmännyt siihen juuri koskaan.” H2 1

”Aivan sama juttu... Tiedän, että semmonen on, mutten oo ollut koskaan missään tekemisissä. Enkä oo työn tuloksista saanut mitään tietoa.” H2 2

”Mä luulen, että se on vähän semmonen seniorikerho, joka tapaa keskenään, muttei tuo sitä mitenkään päätöksentekoon. Vammaisneuvosto tekee asiansa eri tavalla.” H2 1

Teknologian hyödyntämisestä haastateltavat olivat yksimielisiä. Turvallisuuden lisääminen on tärkeää, mutta sillä voi olla myös syrjäyttävä vaikutus. Ihmistä ei teknologialla korvata, mutta esimerkiksi turvapuhelin on monelle ehdoton. Turvapuhelimen suhteen tuli aikaisemmin kuitenkin esille, että niiden kustannukset ovat kaksinkertaistuneet, mikä vaikuttaa monen pienituloisen kohdalla sen hankintaan. Teknologian käyttö tämän hetken ikäihmisille saattaa olla vierasta, mutta tulevaisuudessa teknisesti orientoituneemmat sukupolvet hyödyntävät todennäköisesti enenevässä määrin teknologian avaamia mahdollisuuksia.

”Niin tuleva sukupolvi, nämä suuret ikäluokat, jotka ovat tottuneet tähän teknologiaan, niin niille siitä on hyötyä. Olis siitä jo näillekin hyötyä, mutta ne eivät osaa eivätkä halua sitä hyödyntää. Että tulevaisuudessa se on varmasti ihan eri asia.” H4 2

”Vielä ollaan siinä tilanteessa, että suurin osa vierastaa, pelkää tai ei osaa käyttää niitä (turvapuhelimia). Mutta se kuinka paljon näihin teknologiajuttuihin sitten laitetaan rahaa ja kuka ne maksaa, on sitten toinen kysymys. Näitä firmoja ja erilaisia yrittäjiä on maailma täynnä, ja ne myös vaikka mitä jos vaan joku suostuu ostamaan.” H1 2

Jyväskylässä on kokeiltu **seniorineuvolan** tyyppistä palvelua, mutta se ei ole vielä vakinaistanut toimintaansa. Yhdessä haastattelussa seniorineuvola pidettiin hyvänä vaihtoehtona terveyskeskuksille, mutta kotikäyntien merkitystä ei haluttu unohtaa.

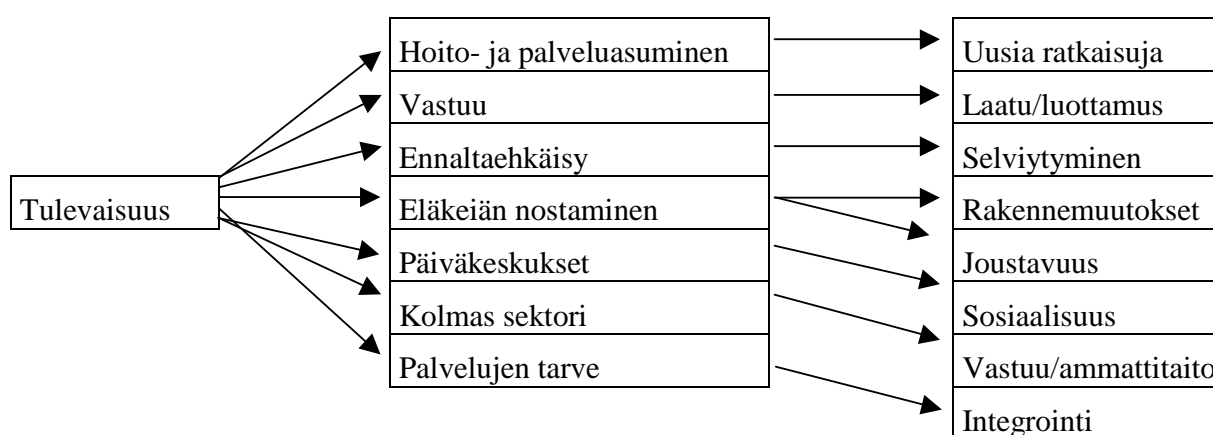
”Että olis semmonen paikka, missä voisi käydä mittauttamassa verenpainetta ja puhumassa pahasta olost. Sellainen turvallinen,

lämminhenkinen ja tuttu paikka. Siellä vois olla ryhmäjuttujakin. Olis tavallaan semmonen seniorikeskus, jossa voi ohikulkumatalla käydä. Ei tarvis aina mennä sairaalamiljööseen. Sellaista seniorit varmasti kaipaavat.” H2 2

”Niin onhan se tärkeä se neuvola, mutta ei sinne neuvolaan tule ne jotka sitä eniten tarvii. Enemmän pitäis olla kotikäynteihin aikaa, että siellä kartotettaisiin. Kyllähän seitsemänkymppiset kartoitetaan, heidän toimintakykyä ja hahmotetaan tulevaisuus, sieltä löytyy sitten ne apua tarvitsevat ajoissa.” H2 3

Yhtenä ratkaisuna ehdotettiin **palvelusetelin** käytön laajentamista esimerkiksi kuntouttavaan hoitoon. Jyväskylässä palveluseteliä ei haastattelujen mukaan käytetä vielä sen antamien mahdollisuuksien mukaisesti.

7.4 Tulevaisuus

KUVIO 4. Kategoria tulevaisuus.

Hoito- ja palveluasumisen tarve on Jyväskylän tulevaisuudessa lisääntymässä. Tähän haasteeseen pyritään kaupungissa vastaamaan seniorirakentamisella, mikä ei haastattelujen perusteella ole vielä riittävää.

”Oman kunnan senioriasuminen on pantava järjestykseen, mikä meiltä periaatteessa puuttuu. Ja mä en kyllä hyväksy sitäkään, että meillä kasataan vanhukset johonkin tiettyyn kaupunginosaan asumaan. Olisin ennemmin sellaisen vauvasta vaariin – rakenteen kannattaja.” H4 2

Senioriasumisessa voisi ottaa myös uudenlaisia ratkaisuja harkintaan, kuten Etelä-Euroopassa päiväkotien ja vanhainkotien yhdistäminen. Tällöin sukupolvien välinen kanssakäyminen tulisi luonnollisemmaksi eikä ikäryhmien tapaamiset olisi niin harvinaisia tilaisuuksia.

”... että tämmönen monen kerroksen väen yhdessä olo voi tehdä henkisesti hirveen hyvää. Tämmöisten kehittäminen tulevaisuudessa olis varmasti hyvä asia. Monilla vanhuksilla ei oo niitä omia pieniä lapsia ja niillä lapsilla ei oo mummuja ja pappoja.” H3 1

Haastatteluissa tuli selkeästi esille se, että kunnan **vastuuseen** luotetaan liikaa. Tulevaisuudessa ihmisten on itse panostettava haluamaansa hoidon tasoon eli maksaa haluamistaan lisäpalveluista.

”Jos meillä on hyvin toimeentulevia ja rikkaita, jotka on tottuneita ottamaan aamukonjakin ja syömään hopealusikalla, niin annetaan niille. Mutta omarahoitteisesti, ei kunnan varoilla. Ei lyödä laatua alas sillä, että joutuu huonokuntoisena sellaiseen elämään mihin ei ole tottunut. Jos hänellä on varaa siihen itse. Mutta kunnan ei kuulu maksaa sitä.” H1 2

Ennaltaehkäisevään työhön panostaminen on yksi Jyväskylän vanhuspalvelustrategian (Jyväskylän verkostokaupungin ja Keurusseudun kuntien vanhuspalveluiden kehittämishanke) tavoitteista, johon liittyy kotona asuminen mahdollisimman pitkään. Aikaisemmin esille tulleen omaishoidon tukeminen on oleellinen osa tätä tavoitetta. Suunnitelmien ja toteutuksen ristiriita on suuri, koska taloudellisesti omaishoitajien tukemista ei voida lisätä. Tällöin suunnitelmissa pitäisi olla myös toisenlaista tukemista, jotta läheisten hoito kotona onnistuisi uuvuttamatta omaista liikaa.

”Ennaltaehkäisy kaikkineen, se on tärkeintä.” H4 3

Eläkeiän nostamisesta valtuutetut puhuivat varovaiseen sävyyn. Kaikki tiedostavat pidemmän työssäoloajan välttämättömyyden, mutta eivät näe käytännön ainakaan tällä hetkellä toimivan.

”Mun ajatus on justiin se, että muuttamalla tätä työelämän rakennetta jollain lailla, että yhä useampi ihminen ihan vapaaehtoisesti tekee siihen asti töitä kun tietää jaksavansa. Ei kukaan varmaan kiistä sitä, etteikö se oo tärkeätä korottaa sitä. Pahinta kai oli se, että se paukautettiin pakolla. Suomalainen ei sitä hyväksy.” H1 1

”Tämän päivän työelämä on niin kuormittavaa, ettei siellä ihminen jaksakaan olla eläkeikänsä asti.” H1 3

”Mitä enemmän ikää tulee, sitä enemmän työterveyskulut nousee. Kyllä mun mielestä pannaan nuoret töihin ja tekisivät siellä sen volyymin, eivätkä olisi työttöminä. Ja ihmiset ajoissa eläkkeelle nauttimaan elämästään. Hirvittää mihin suuntaan ollaan menossa ja miksi.” H3 1

Joustavasta eläköitymisestä puhuttaessa suurin osa haastateltavista oli myönteisellä kannalla. Hyväkuntoisten ihmisten työssä jatkaminen oli heidän mielestään suotavaa, mutta ratkaisujen tulee perustua vapaaehtoisuuteen.

”Niin totta, eläkeiästä tulis joustava, että olis mahdollisuus päästä eläkkeelle siinä vaiheessa kun tarve, tai niillä joilla intoa piisaa ja työkykyä riittää, niin olla pitempään. Kyllä totuus on se, että hirveän hyväkuntoisia ihmisiä jää eläkkeelle, on niitä mukava tavata kaksikymmentä vuotta myöhemmin, kun ne iloitsee ja on terveitä.” H2 1

”Pitäis olla semmonen vapaaehtoisuuteen perustuva, että jos joku haluaa ja on kykenevä, niin ei siinä ole mitään estettä. Suodaan se mahdollisuus, mutta että jos yleisesti nostetaan vaan eläkeikää, niin ei ei kannata...” H2 2

Osa-aikaeläkettä muutama haastateltavista kritisoi, mutta hyvä peruste, kuten omaishoitajana toimiminen, voisi oikeuttaa osa-aikaeläkkeeseen.

”Onko se nyt sitten yhteiskunnan tehtävä maksaa sitä että voi puuhastella kaikenlaista. Tietysti sitten jos ei niinku jaksa tai on esimerkiksi sellainen, joka hoitaa omia vanhempia, niin sitten hyvä ratkaisu.” H4 3

Haastateltavat ehdottivat alueellisten **päiväkeskusten** lisäämistä Jyväskylän alueelle. Niitä on kuitenkin muutama vuosi sitten lakkautettu ja kesäisin on pidetty päiväkeskusten kesäkatkoja. Kesäkatkot saattavat romahduttaa ihmisen nopealla aikavälillä, koska monelle päiväkeskukset ovat ainoita paikkoja sosialisoitua. Kuten aikaisemmin tuli esille, ammattitaitoisen henkilökunnan pyörittämä seniorineuvola olisi valtuutettujen mielestä tärkeä.

Kilpailuttamisen yhteydessä puhe siirtyi **kolmannen sektorin** rooliin vanhuspalveluiden tarjoajana. Toiset luottivat kolmannen sektorin mahdollisuuksiin ja hyödyntäisivät

tulevaisuudessa sitä entistä enemmän. Etenkin seurakuntaa pidettiin tärkeänä tahona, jonka vastuu ikäihmisten huolenpidosta on lähellä julkista sektoria.

”Minä peräänkuulutan yksilö- ja yhteisövastuuta, koska ei tässä resurssit kovin pian lisäänty. Kolmannen sektorin haastamista mukaan kaikin keinoin ja myös asennemuutosta meillä ihmisillä.” H2 2

”Ei pidä unohtaa seurakunnan työtä, katsoisin sen yhtä tärkeeks kuin kaupungin. Sieltä saa vielä hengen ravintoa.” H2 1

”Niin tämä kolmannen sektorin työ, esimerkiksi eläkkeelle jäävät opettajat, joilla on energiaa, niin pitäis saada porukkaa kasaamaan.” H2 2

”Ja myös näkisin, että kolmannen sektorin tai minkä tahansa sektorin ryhmät vois käydä laitoksissa pitämässä lauluhetkiä tai muuta.” H2 1

Yksi haastateltavista myönsi kuitenkin kolmannen sektorin painostamisen olevan ongelmallista, sillä vanhustyö on ammattitaitoa vaativaa eikä vapaaehtoisten työn lisääminen ole ratkaisu tulevaisuuden haasteisiin.

”Liian usein tuolla valtuuston tasolla käsitellään, että siitä vaan kolmas sektori tekemään näitä hommia. Toki ne voivat joissakin asioissa apuna olla. Mutta tää on raakaa ammattilaisten hommaa, älykkäiden ja osaavien ihmisten hommaa, ei innokkaiden ihmisten asia. Pitää olla ihan omanlainen mielenlaatu ihmisellä, joka lähtee tänä päivänä ja varsinkin tulevaisuudessa, ollaan nimittäin niin vaativaa porukkaa. Väittäisin että jatkossa entistä enemmän tää kunnallinen palvelu tulee olemaan, että vaativuustaso tulee kasvamaan ja entistä vähemmän yksityisyrittäjyyttä tulee olemaan.” H4 1

Ikääntymistä sinällään ei kukaan pitänyt uhkaavana asiana, mutta **palvelujen tarve** sairauksien, kuten dementiaa aiheuttavien sairauksien, lisääntyessä on uhkakuva. Yksi

haastateltava puhui väliinputoajista tarkoittaen päihde – ja mielenterveyspalveluja tarvitsevia. Kyseisten ongelmien lisääntyessä on selkeän palveluverkoston tarve erittäin suuri, sillä aina ei ole selkeää mistä ihminen saa apua. Toinen haastateltava piti opiskelijoita huolenaiheena, koska he käyttävät kaupungin palveluita muutaman vuoden ja lähtemään opintonsa suoritettuaan toiselle paikkakunnalle.

”Semmoisia palveluja meillä ei kauheesti oo, kun esimerkiksi joku nuorempi ihminen sairastuu dementiaan. Vanhuspalveluissa on kuitenkin hirveän tarkkaa se, että jos sä et oo sitä kuuttakymmentäviittä, niin sä et tuu näihin palveluihin vaan sut pitäis laittaa päihde- tai mielenterveyspalveluihin. Tulee tilanne että mihin sä sitten kuulut, mistä saat sen asumispaikan. Että semmoiset tarpeet jatkuvasti lisääntyy. Sellaisten väliinputoajien.” H3 2

”Joo en mäkään vanhuksia koe uhkakuvaks, että kun julkisuudessa puhutaan että vanhusten määrä kasvaa ja ne elää vielä tulevaisuudessa vanhemmiks kuin tämän päivän ikäihmiset. Eikä ollenkaan nähdä, että eihän noi monet tuhannet tulevat opiskelijatkaan mikään kultakaivos ole Jyväskylälle! No en mä ole kauhean huolissani, kyllä niistä joku jää veronmaksajaksi. Niistä opiskelijoista jotka tulee tänne ja kuluttaa meidän palveluita ja lähtee muualle, niistä pitäis olla yhtä huolissaan kuin siitä porukasta mikä ikääntyy täällä, jotka on koko elämänsä kantanu joka markan tähän kylään. Ei niistä saa olla kauheen huolissaan.” H3 1

Opiskelijoiden ohella huolenaiheena olivat myös tulevaisuudessa muualta muuttavat ikäihmiset sekä syrjäytyvät ja mielenterveysongelmaiset nuoret. Kaikissa haastatteluissa nuorten ongelmat nähtiin yhteiskuntaa ravistelevana asiana, johon kaivataan ratkaisuja pikaisesti.

”Maakunnasta ne mummot ja papat myy asuntonsa ja tulevat tänne Jyväskylään käyttämään meidän sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja. Että tämmönenkin suuntaus on ihan selvästi olemassa...” H2 2

”Ne nuoret joilla ei oo mitään tarttumapintaa elämään, ne ne meille tulee maksamaan. Ne viime laman lapset, joilla ei oo tätä näköalaa eikä ensimmäistäkään kosketusta työelämään.” H4 1

”Meillä on yksi ongelma tämä nuorten siirtyminen eläkkeelle mielenterveysongelmien vuoksi. Onko liian herkästi sitten siinä mielessä se eläkeratkaisu. Että kuntoutushan on kyllä pitkä tie, mutta että kolmekymppisiä jää mielenterveysongelmien jälkeen eläkkeelle, niin jostakin mätää täytyy olla.” H1 2

Tulevaisuuden haasteista puhuttaessa joku valtuutetuista uskalsi myöntää ajoittaisen avuttomuuden tunteen;

”Me ei aina nähdä sitä, mistä me päättäjätkin ollaan vastuussa. Resursseista.” H1 1

Ikääntyvän Jyväskylän **tulevaisuus** koettiin haastatteluissa epäkohdista puhuttaessa uhkana, mutta visioidessamme lopuksi tulevia näkymiä, haastateltavat pitivät sitä pikemminkin mahdollisuutena. Itsestä huolehtiminen ja selviytyminen hyväkuntoisena nähtiin tärkeinä tavoitteina. Tällöin siirtyminen palveluiden piiriin myöhentyy ja sen tapahtuessa kunnan on otettava vastuu turvaa tarvitsevista ikäihmisistään.

”Mutta se ei oo uhka, se on mahdollisuus. Ja kyllähän meidän pitää päättäjinä hoitaa se. Ei se tuu kellekään yllätyksenä, ei me voida sanoa, että ei me tiedetty.” H4 2

”Vakava haaste, johon pitää suhtautua totisella pohdiskelulla. Jos me ei ajoissa lähdetä valmistautumaan tähän lisääntyvään palvelutarpeeseen, niin siitä voi tulla ongelma.” H4 1

”En koe minkäänlaisena uhkana vaan päinvastoin. Kyllä kaupunki voi sitten näissä asioissa tulla vastaan ja suoda semmoinen inhimillinen ja hyvä vanhuus, sitten kun kyky loppuu.” H1 3

”Vaihtoehtoja pitää kyllä olla. Että kuinka paljon on sitten niitä, jotka tarttee kokonaan sitä yhteiskunnan rahoittamaa ja tarjoamaa palvelua. Ja kuinka paljon on niitä, joilla on mahdollisuuksia mutta ei omaisia, ne jotka haluaa ostaa sen palvelun lisäksi sitten.” H2 3

8 POHDINTA

Tutkimuskysymykseni kohdistuivat sosiaaligerontologiseen keskusteluun väestön ikääntymisestä. Artikkelikatsauksessa kartoitin kansainvälistä ja kansallista ikääntymiskeskustelua etsimällä aiheesta tyypillisiä teemoja. Jyväskylän kaupunginvaltuutetut keskustelivat teemahaastatteluihinsa ikääntyvän kaupungin haasteista. Tässä luvussa pohdin sekä artikkelikatsauksen että haastatteluaineiston tuloksia tutkimuskysymysteni valossa. Lopuksi etenen kohti kypsän yhteiskunnan haasteita ja tulevaisuutta.

Kaupunginvaltuutetut olivat kaikki tietoisia pitkistä, jopa vuosiksi venyvistä, jonoista hoitopaikkoihin. Jonot olivat kuitenkin lähinnä taloudellinen huolenaihe. Keskustelu kääntyi talouteen myös työvoimapulan kohdalla eli työntekijöiden saatavuudesta ei oltu niin huolissaan kuin palkkauksesta. Kuitenkin kaikki tulevaisuusskenaariot näyttävät työvoimapulan olevan todellista, eli tilanne tulee Jyväskylänkin kohdalla aiheuttamaan suuria ongelmia muun muassa hoitajien rekrytoinnissa. Työvoimapulan ratkaisusta keskusteltaessa esiin nousi muun muassa maahanmuuttajien hyödyntäminen. Osa haastateltavista totesi, että heiltä voisi oppia vanhuutta arvostavaa asennetta. Näkökulma on sinänsä ihanteellinen, sillä onhan yleinen mielipide eteläeurooppalaisten ikäihmisiä arvostavasta asenteesta kaikkien tiedossa. Herää kieltämättä kysymys, kuinka ikäsyryjivän kuvan tämä ajatus antaa suomalaisista, jos maahan on tultava muulta opettamaan kunnioitusta vanhoja ihmisiä kohtaan. Kaupunginvaltuutetut eivät ajatelleet maahanmuuttajien kohdalla koulutuksen merkitystä, sillä onhan heillä oltava alan koulutus työskennelläkseen esimerkiksi hoitotyössä. Erikoista oli myös haastateltavien näkemys maahanmuuttajista halvempänä vaihtoehtona, sillä julkisella sektorilla on kuitenkin maksettava normaalia palkkaa.

Maahanmuuttajiin ja nuorten aikuisten työmarkkinoille osallistumiseen ei voida ainakaan Suomessa täysin turvautua. Tuleva työvoimapula, joka on jo tällä hetkellä monella alalla konkreettinen, velvoittaa uusiin ratkaisuihin, joista ikääntyvien ja iäkkäiden soveltava osallistuminen on erittäin tärkeässä asemassa. Eläkeiän nostaminen oli lähes kaikkien

haastateltavien mielestä välttämättömyys, jonka toivottaisiin muotoutuvan joustavaksi ratkaisuksi. Artikkeleiden sanoma oli eläköitymisen suhteen myös selkeä eli työssä olisi jatkettava pidempään. Onnistuakseen tämä vaatii kuitenkin selkeää ikäjohtamista, rohkeampaa ikäsyrijintään puuttumista ja työnkuvien sovittamista työntekijän resursseja ajatellen. Muun muassa Phyllis Moen (2007) kertoo tutkimuksensa ikääntyneiden ihmisten toivovan työn ja vapaa-ajan yhdistämistä, joka olisi joustavaa ja omat voimavarat huomioivaa. Myös Chris Phillipson (1998, 59) toteaa, että ikääntyvien työntekijöiden mahdollisuus osa-aikaiseen työskentelyyn saa aikaan joustavuutta, jonka ansiosta ihmiset voivat yhdistää työn ja eläkkeellä olemisen elementtejä. Eläköitymisen muuttaminen joustavaksi on pitkä prosessi, joka on kaikkien ikääntyvien yhteiskuntien tavoite. Poliittisten keinojen takaiskut saavat kuitenkin aikaan epävarmuutta iäkkäiden työntekijöiden keskuudessa. Vain muutamia vuosia sitten varhainen eläköityminen nähtiin ennustettavissa olevana ja tervetulleena kehityksenä ja merkinä jälkiteollisen yhteiskunnan saapumisesta. (emt., 63–64.) Saattaa kuitenkin olla, kuten Harper (2006, 275) ennustaa, että ikäsyrijintää vastustavat linjaukset ovat riittävä strategia integroimaan ikääntyneet jälleen työvoimaksi.

Kaupunginvaltuutetut pitivät kilpailuttamista välttämättömänä ja ennustivat sen lisääntyvän tulevaisuudessa. Kerola, Mäkitalo ja Putkonen (2002) huomioivat kilpailuttamisen ongelmat haja-asutusalueilla ja muuttotappioalueilla pitkien välimatkojen takia. Tästä syystä yksityisten terveyspalvelujen tarjonta ja käyttö jakautuvat alueellisesti epätasaisesti. Kilpailuttamisella pyritään yleensä kustannusten alentamiseen. Se ei kuitenkaan ole ratkaisu kaikille tuleville ongelmille eikä lopputulos aina ole kokonaistaloudellisempi. Oikein käytettynä kilpailu luo mahdollisuuksia palvelutuotannon tehostamiseen ja lieventää menopaineita alentamalla kustannuksia ja parantamalla laatua. Tällä hetkellä kunnat tuottavat itse suurimman osan lakisääteisistä palveluista eikä kilpailuttamisen ja yksityistämisen hyötyjä ole nähty riittävinä. Kaikissa kunnissa ei myöskään ole yksityisiä palveluntuottajia. Muita syitä kilpailuttamisen vähäisyyteen voivat olla päätöksenteon jäykkyys, henkilöstöpolitiikka ja organisaation itseintressit tai epätietoisuus kilpailuttamisen pelisäännöistä ja toimintamalleista. Yleisintä asiakaspalvelujen ostot ovat päihdehuollossa, vanhusten ja vammaisten palveluasunto- ja hoivakotitoiminnassa sekä lasten ja nuorten laitoshuollossa. Kolmannen sektorin rooli on

kasvamassa, näiltä voittoa tavoittelemattomilta yhteisöiltä ostetaan noin kaksi kolmasosaa sosiaalipalveluista. (emt., 17–19.)

Hoidon laatu, palveluiden porrastus ja työvoimapula kytkeytyvät kaikki läheisesti toisiinsa. Kaupunginvaltuutetut tiesivät kotihoidon ongelmat; miten kymmenen ihmistä käy tekemässä saman asiakkaan luona erinäisiä pikkuaskareita ja miten iäkkäät kokevat kotona turvattomuuden tunnetta hakeutuen jo usein siitä syystä laitoshoitoon. Tämä kertoo uusien palvelumallien kehittämistarpeesta ja organisoinnin puutteesta. Huomioitavaa on, että suurelta osin haastateltavien näkökulmat kulminoituivat pitkälti taloudelliseen kestävyyskysymykseen. Teknologiseen kehitykseen haastateltavat ovat valmiita panostamaan, kunhan toimenpiteet eivät vie ihmistä liian etäiseksi. Ajatus taloudellisen ja monipuolisen teknologian hyödyntämisestä vaikuttaa kuitenkin kovin ihanteelliselta, sillä se koetaan varmasti myös helppona ratkaisuna ”onneen”.

Kolmannen sektorin roolin odotetaan kasvavan erityisesti senioreiden palveluntarjoajana. Sitran raportissa (Sonkin ym. 2001, 47–48) ennustetaan kolmannen sektorin toimivan uusien välimuotoisten palvelujen tuottajana yhteistyössä julkisen ja yksityisen sektorin kanssa. Julkinen sektori mahdollisesti luovuttaa kolmannelle sektorille tehtäviään kuntien ja yksityisten henkilöiden taloudellisten vaikeuksien takia. Kolmannen sektorin odotetaan osallistuvan myös seniorikansalaisten elinympäristön ideointi- ja suunnitteluvaiheisiin. Jyväskylän kaupunginvaltuutetut puhuivat mielellään kolmannen sektorin piiriin siirrettävistä palveluista, mutta vastuuta ei voi kuitenkaan liikaa siirtää vapaaehtoisille. Esimerkiksi ikäihmisille suunnatut yhdistykset tekevät korvaamatonta työtä vapaaehtoisten voimin, mutta kunnat eivät pysty näitä riittävästi tukemaan. Suomessa voi sanoa myös kirkon toiminnan olevan varsin vanhusmyönteistä. Esimerkiksi kirkon vanhustyön strategia 2015 pohtii vanhuskäsityksen monimuotoisuutta ja miten kirkko voi tukea yhteiskuntaa väestön ikääntyessä. On kuitenkin huomioitava kirkon rajalliset voimavarat, sillä kirkon taholta tehdään jo nyt esimerkiksi arvokasta päihdetyötä. Artikkeleissa ei kolmannen sektorin rooli tullut näin voimakkaasti esille, mikä saattaa johtua tutkimuskysymyksistäkin. Vapaaehtoistyö

ikäntyvien osalta oli monessa tutkimuksessa esillä, mutta järjestöjen ja seurakuntien toimintaan ei juurikaan viitattu.

Artikkelikatsaus vahvistaa kuitenkin vapaaehtoistyön todennäköisen lisääntymisen, sillä hyvinvoivilla eläkeläisillä on mahdollisuus siihen sekä taloudellisesti että terveydellisesti. Alasta riippuen ikääntyviä työntekijöitä siirretään eri tehtäviin, kannustetaan pysymään työyhteisössä hiljaista tietoa arvostavassa ilmapiirissä tai odotetaan eläköitymistä nuorten etenemismahdollisuuksiin vedoten. Ikääntyvät eivät välttämättä halua työn jatkuvan eläkeiän kynnyksellä samanlaisena, mutta työssä pysyminen voi ehkäistä ulkopuoliseksi joutumista, edistää itsensä hyödylliseksi tuntemista sekä vahvistaa yhteisöllisyyden jatkuvuutta.

Sekä artikkeleissa että haastatteluissa korostui ennaltaehkäisyn merkitys hyvinvoivan ikääntyvän väestön kulmakivenä. Ennaltaehkäisy edellyttää sosiaali- ja terveyspalveluiden lisäämistä, mutta ennen kaikkea yksilöiden itse itsestä huolehtimista. Yksilöllisen ennaltaehkäisyn merkitystä korostetaan myös tulevaisuusvisiointiin pohjautuvassa kirjallisuudessa. Sitran raportissa (Sonkin ym. 2001, 56) muistutetaan muidenkin kuin sosiaali- ja terveydenhuollon keinojen hyödyntämisestä. Yksilöllisen rinnalla on tapahduttava rakenteellista ennaltaehkäisyä, johon tarvitaan oikeansuuntaisen kaavoituksen lisäksi eri osapuolten yhteistyötä.

Kuten Ilmarinen (2006, 239) toteaa, nähdään suunnittelu ja valmistautuminen yksilöllisenä velvollisuutena (ks. myös Kemp & Denton 2003). Yhteiskunnalta odotetaan kestäviä puitteita turvallisen vanhenemisen mahdollistamiseen. Oikeus valtion tukemiin eläkkeisiin, terveydenhuoltoon ja sosiaalisiin ohjelmiin koetaan kansalaisen ansaituiksi eduiksi. Suuret ikäpolvet eivät niinkään odota huolenpitoa perheenjäseniltään, vaan ihmisten suunnitelmissa yhdistyvät yksilölliset panokset sekä kollektiivinen hyvinvointi. Ikääntymisilmiöön liittyy köyhyys erityisesti kehitysmaissa, koska siellä he jäävät helpommin eläkkeen sekä terveys – ja sosiaalipalvelujen ulkopuolelle (emt.). Henkilökohtainen vastuu riittävästä hoidon tasosta tulee

siis todennäköisesti lisääntymään. Valtuutettujen selkeä mielipide oli, että kunnan rooli säilyy perushoidon takaajana ja ihmiset itse huolehtivat halutessaan ”paremmasta” hoidosta. Länsimaissa elää pelko, että jos valtion apu on liian helppo saada, vähentää se sukupolvien välisiä velvollisuuksia ja sillä on vakavia taloudellisia seurauksia (Walker 1996, 29).

Uhkakuvana eriarvoistumisen mahdollisesta lisääntymisestä tuli selkeästi esille artikkeleiden ja haastatteluiden tuloksissa. Osa ikäihmisistä tulee olemaan paremmassa asemassa terveyden ja käytettävissä olevien resurssien suhteen. Heille pitkä ikä on täynnä mahdollisuuksia aktiiviseen ja tasokkaaseen elämään. Toisessa päässä ovat pienituloiset, joille esimerkiksi ateriapalvelun tilaaminen on liian kallis ylellisyys. Jos haastateltujen visiot yksilön vastuusta toteutuvat, laadukkaasta hoidosta saa tulevaisuudessa melkoisesti maksaa. Kaupunginvaltuutetut olivat tietoisia, ettei kaikilla ole varaa huolehtia edes riittävästä turvallisuudesta. Esimerkiksi turvapuhelinkustannukset ovat yllättävän suuria.

Syrjäseutujen iäkkäät eivät haastattelujen mukaan ole haaste Jyväskylän seudulla. Tämä oli yllättävää ottaen huomioon esimerkiksi välimatkat uuden Jyväskylän maaseudulla ja haasteellisen kotihoidon toteuttamisen. Kuten luvussa 2.2 alueellisen väestökehityksen kohdalla todettiin, syrjäseudut ovat haasteiden edessä. Pienet kunnat tulevat kohtaamaan kipeitä muutoksia, koska ne eivät enää pysty toimimaan. Myös työvoiman saaminen syrjäseuduille on varsin haasteellista. Tämä näkyy muun muassa kuntien yrityksinä lahjoittaa tontteja työikäisille, jotka muuttaisivat paikkakunnalle. Ehdotukset alueellisten päiväkeskusten lisäämisestä menettävät merkityksensä, kun niitä kuitenkin lakkautetaan ja pidetään kesätaukoja. Pitkillä tauoilla ainoastaan päiväkeskukseen liikkuvan ihmisen arki pysähtyy helposti. Kuten haastatteluissa tuli esille, yksinäisyyden ja erakoitumisen lisääntyminen tulevaisuudessa on tosiasia, johon varautuminen on vaikeaa. Erityisen hankalassa tilanteessa ovat valtuutettujen mukaan kansaneläkkeensaajat. Tähän ryhmään kuuluvat ovat suurimmaksi osaksi naisia.

Vanhusneuvoston hiljainen ääni olisi Jyväskylässä saatava kuuluviin. Kaupungissa toimii myös Veteraaniasiain neuvosto, joka tähtää Vanhusneuvoston tavoin ikäihmisten parempiin olosuhteisiin ja vaikutusmahdollisuuksiin. Näiden neuvostojen arvostaminen ja hyödyntäminen olisi pitkällä aikavälillä kaikille merkityksellistä. Kyseiset tahot voisivat ottaa kantaa ikäihmisiä koskeviin kysymyksiin ja näin edistää sukupolvien välistä kanssakäymistä jo suunnittelutasolla ja päätöksenteossa.

Valtuutettujen tulevaisuusajatuksukset eivät olleet kovin pitkän aikavälin ratkaisuja. Poliittiset päättäjät mittaavat valitettavan usein mennyttä aikaa ja tuloksia, heiltä puuttuu visiointihalua nähdä tulevaisuuteen. Onko juuri tämä syynä, ettei tulevaisuutta rakentavia päätöksiä tehdä? Pitäisi miettiä avoimesti, mitä voisimme tehdä paremmin ja miten ennaltaehkäisisimme ongelmien syntymistä. Budjettien ja raporttien kautta arviointi ei kanna pitkälle, koska pelkän talouden kestävyuden kautta tulevaisuutta ei paranneta. Tärkeämpää olisi esimerkiksi mitata, miten ikäihmisten elämää arjessa voisi parantaa, eikä sitä, kuinka paljon vanhustyöhön on mennyt ja tulee lähivuosina menemään rahaa. Kaupunginvaltuutettujen lyhyen aikavälin näkemykset herättivät kieltämättä kysymyksen siitä, kuinka vastuullisia päätöksentekijöitä yhteiskunnassamme toimii. Vaikka demokratia on kaikin puolin suotavaa, tulisi kaikenikäisiä koskevan päätöksenteon olla kestävä ja ammattitaitoista. Sillä ikääntyvän väestön tarpeet kohdistuvat koko järjestelmään, mikä edellyttää kaikkien sosiaali- ja terveystalutahojen yhteistyötä ja oikeudenmukaisia ratkaisuja. Nämä alueet ovat yhä liian kaukana toisistaan ja näkevät oman alueensa tärkeämpänä. Yhteiset tavoitteet ajaisivat lopulta vahvemmin molempien etuja.

Artikkelikatsauksen ja haastattelujen perusteella visiot tulevaisuudesta kamppailevat uhkakuvien ja mahdollisuuksien välimaastossa. Tutkimuksissa ennustetaan dementian lisääntymistä, sukupolvien välisten suhteiden koettelua ja taloudellista ahdinkoa. Paikallisella tasolla Jyväskylässä ennakoitiin palvelujen riittämättömyyttä, työvoimapulaa ja eriarvoistumisen lisääntymistä. Nämä kaikki rasittavat yhteiskuntaa ja vaativat suuria rakenteellisia muutoksia eläkejärjestelmiin, sosiaali- ja terveydenhuoltoon sekä työmarkkinoihin. Näiden lisäksi toistuvia teemoja olivat sosiaalinen kestävyys,

vapaaehtoistyön lisääntyminen ja vastuu. Sekä artikkeleissa että haastatteluissa ikääntyviin työntekijöihin panostaminen nähtiin erittäin tärkeänä, mutta toisaalta heihin liittyvät henkilöstömenot huolettivat jyväskyläläisiä. Yksilöiden tasolla tulevaisuus nähtiin valoisampana, sillä parempi terveys ja mahdollisuudet rikkaampaan kokemuksellisuuteen vanhuudessa antavat ikääntymisestä myönteisen kuvan. Vastuu vaikuttaa siirtyvän yhä enemmän yksilöille, mikä lisää osaltaan eriarvoistumisen riskiä.

Sitran Seniori 2000 – raportissa (Sonkin ym. 25–26) tulevaisuuden vanhuksia kuvaillaan osaaviksi ja vaativiksi. He asuvat palvelujen läheisyydessä saneeratuissa asunnoissa tai senioritaloissa. He kehittävät palveluja omissa kunnissaan poliittisin keinoin sekä yritystoimintaan panostamalla muun muassa vanhusneuvostojen kautta. Yksilöllisyyden myötä tarjonta on monipuolistunutta ja ikääntyminen vaikuttaa koko yhteiskunnan monimuotoisuuteen. Tulevaisuuden näkeminen näinkin hyvänä edellyttää kuitenkin, että suuri osa ikääntyvistä huolehtii itse hyvinvoinnistaan. Kunnat eivät pysty panostamaan kuin pieneen palveluja todella vaativaan joukkoon. Tulevaisuuden ennustaminen on kaikin puolin haparoivaa, arvot ja asenteet ovat jatkuvassa muutoksessa.

Sukupolvien välisiä suhteita käsittelevässä luvussa 4.3 esittelin Chris Phillipsonin (1998, 99) löytämiä tekijöitä konfliktin aiheuttamiselle. Nyky-yhteiskunnassa on kuitenkin havaittavissa uudenlaista sukupolvien välistä käyttäytymistä, joka liittyy sosiaalisiin suhteisiin. Esimerkiksi informaalin hoidon erilaiset muodot ovat yleistyneet, mikä ei näy makrotason tutkimuksessa. Vanha käsitys ikäihmisten turvautumisesta lähisukulaisiin ei enää päde, kuten tämänkin tutkimuksen tulokset ovat näyttäneet. Asenteet ja odotukset ovat muutoksessa, mikä näkyy nimenomaan ikääntyvien ihmisten omassa tulevaisuudensuunnittelussa. Lapsiin ei välttämättä kohdisteta enää velvollisuuksia ja ihmiset ovat riippumattomampia yksilöitä. Kuten Sarah Harper (2006, 30, 207) todistaa tutkiessaan perhesuhteita, isovanhempien pidempiaikainen läsnäolo sitä vastoin kasvattaa kiintymystä ja sukupolvien välisten siteiden kestävyyttä. Perheet tulevat välittämään jäsenistään tulevaisuudessakin, ja samanaikaisesti vanhemmat ihmiset tulevat lisääntyvässä määrin olemaan itsenäisempiä hoidon ja tuen tarpeen suhteen. (ks. myös Jerome 1996.)

Johdannossa esittelemäni Harperin myytit demografisen taakan hypoteesista ovat siis todellisuudessa myyttejä. Harperin mukaan syy on pikemminkin työmarkkinoissa, jotka ovat käyttäneet eläköitymistä säätelevänä mekanismina sekä eläkesysteemeissä, jotka sallivat terveiden ihmisten vetäytyä taloudellisesta aktiivisuudesta. (Harper 2006.) Samoilla linjoilla ovat Jacobs, Kohli ja Rein (1991, 65) väittäessään varhaisen eläköitymisen olevan seurausta työn organisoinnista ja tiettyjen maiden taloudellisista rakenteista. Mitä tulee kehitysmaihin, on niiden ikääntyminen Harperin mukaan todellinen haaste. Pitkäaikaishoidon ja julkisen sosiaaliturvasysteemin järjestäminen ovat edessä nimenomaan kehittyvissä maissa. Sieltä löytyvät myös köyhimmät ikäihmiset, joilla ei ole tuloja, koulutusta, säästöjä tai mahdollisuuksia tuottavaan aktiivisuuteen. (Harper 2006, 2-3, 31.)

Koko tutkimuksen ajan punaisena lankana on ollut ajatus kypsästä yhteiskunnasta. Sarah Harper (2006) kuvailee kypsää väestöä terveeksi, osallistuvaksi ja reproduktiiviseksi. Rakenteelliset ikäesteet tulee purkaa, kuten mahdollisuudet koulutukseen ja työhön. Ikäintegraatio kokoaa yhteen kronologisesti eri-ikäiset niin työelämässä kuin perheissä. (Emt., 19, 271.) Kypsässä yhteiskunnassa kestävyudet ovat sopusuunnassa keskenään ja ratkaisuihin on haettu tasapainoa. Tasapainoa tarvitaan erityisesti taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen kestävyuden näkökulmista, jottei esimerkiksi taloudellinen kestävyys dominoi liikaa. Monet tutkimuksen aihealueista, kuten työelämän muutokset ja sukupolvien väliset suhteet, ovat lähennelleet ageistisia piirteitä. Kypsä yhteiskunta ei näe poliittisissa valinnoissa iän vaikutuksia syrjivästi vaan päätökset ovat läpinäkyviä ja kestävät tasa-arvoisen vertailun.

Tutkielman yleistettävyyttä ei voi korostaa haastattelujen suhteen, koska kohderyhmä oli Jyväskylän kaupunginvaltuutetut eikä heidän näkemyksiään voi suoranaisesti yleistää. Artikkelikatsauksen tulokset sitä vastoin edustavat kansainvälisen tieteellisen tutkimuksen näkökulmia ja niiden voidaan nähdä koskettavan kaikkia yhteiskuntia. Tutkimuksen luotettavuutta lisää aineistotriangulaatio, jolloin artikkelikatsauksen ja haastatteluaineiston teemat vahvistavat toisiaan (Hurme ym. 2006, Eskola & Suoranta 2005). Johdannossa esittelemäni ennako-oletukset väestön ikääntymisestä tulevaisuuden uhkana sai vahvistusta artikkelikatsauksesta, mutta lieventyi jälleen haastattelujen perusteella. Valmistautumattomuus

sitä vastoin todentui, sillä keskustelu kääntyi niin artikkeleissa kuin haastatteluissa usein siihen, mitä tulevaisuuden eteen pitäisi tehdä, mutta ei välttämättä ole mahdollista tai toimenpiteisiin ei ole riittävää halua.

Tutkimusaiheeni laajuus antoi mahdollisuuden tarkastella väestön ikääntymistä avoimesti, mikä osaltaan vaikeutti rajaamista. Tutkimukseni sisällä on runsaasti aiheita, joita voisi tutkia tarkemmin. Erityisen merkittävä ja yhteiskunnallisesti tärkeä näkökulma muuttuvassa väestökehityksessä on sukupolvien väliset suhteet. Niiden monipuolinen vaikutus linkittyy poliittiseen päätöksentekoon, hoivatyöhön, työelämään ja yleiseen hyvinvointiin. Toinen kiinnostava tutkimusaihe liittyy maahanmuuttajiin, koska teoriakatsauksessa ja haastatteluiden tuloksissa asia nousi voimakkaasti esille. Toisaalta maahanmuuttajille asetetaan odotuksia kuten suuntautumisesta hoivatyöhön, toisaalta heihin kohdistetaan epäluottamusta. Aiheeseen liittyy myös ikääntyvät maahanmuuttajat, joille on haasteellista antaa palveluja omalla äidinkielellä omien kulttuuritottumusten mukaan.

Tämän tutkimuksen tuloksia voidaan tarkastella ikääntyvien ihmisten näkökulmasta tai esimerkiksi päättäjien haasteiden valossa. Ikäihmisten tasa-arvoinen kohtelu ja näkeminen heterogeenisina yksilöinä hyvän ikäpolitiikan kautta ovat tärkeitä haasteita väestökehitykselle. Etenkin työelämässä ikääntyvien kohtelu ei tällä hetkellä vastaa tavoitteita vaan on suurten ongelmien äärellä. Työvoimapula erityisesti vanhustenhoidossa vaatii pikaisia toimenpiteitä, jotta tulevaisuudessa emme olisi hoidettavana vielä pienemmillä henkilöstöresursseilla. Tähän asiaan ei ole vielä kukaan riittävästi herätty. On todettava, että hyvän laadun puolesta ei ole tarvittavaa määrää puolestapuhujia, koska muutoksia näyttää tapahtuvan liian hitaasti. Tutkielman toinen luku alkoi alhaisen syntyvyyden tarkastelulla. Näin lopuksi on hyvä todeta, että juuri syntyvyyteen ja nuorempien sukupolvien hyvinvointiin panostamalla voidaan saavuttaa tasapainoisempi ja kaikenikäisiä suosiva yhteiskunta. Nuorille ei kuulu huoli tulevaisuudesta eikä vanhoille syyllisyys pitkän iän tuomista sivuvaikutuksista. Tulevaisuuden tavoitteet luottavaisesta lapsuudesta turvalliseen vanhuuteen koskettavat niin yhteiskuntia kuin yksilöitä.

LÄHTEET

Albertini, Marco, Kohli, Martin & Vogel, Claudia. Intergenerational transfers of time and money in European families: common patterns different regimes? *Journal of European Social Policy* 2007; 17; 319.

Blackburn, Robin. *Banking on death: or, investing in life: the history and future of pensions*. London Verso 2002.

Bloom, E. David, Canning, David & Sevilla, Jaypee. *The Demographic Dividend – A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*. Rand 2003.
<http://site.ebrary.com/lib/jyvaskyla/docDetail.action?docID=10056112> Viitattu 13.6.2010

Bontout Olivier. *The Long-term Adequacy of Pensions: EU Measures and First Results* (280-314) Teoksessa Marin, Bernd & Zaidi, Asghar. *Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies*. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Vienna, Austria. 2007.

Bruun, Santtu von. *Kuntien tulevaisuus. Kuntajohdon ja asiantuntijoiden näkemyksiä kuntien tulevaisuudesta*. Suomen Kuntaliitto Helsinki 2005.

Chlon-Dominczak, Agnieszka. *Sustainable Old-Age Security Core Indicators – Possible Use and Interpretation*. 535-555 Teoksessa Marin, Bernd & Zaidi, Asghar. *Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies*. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Vienna, Austria. 2007.

Collins, A. Chiquita, Estes, Carroll L. & Bradsher, A. Julia. Inequality and Aging. The Creation of Dependency. In Estes, Carroll L. and Associates. Social Policy and Aging. A Critical Perspective. Sage Publications USA 2001.

Daatland, Svein Olav & Biggs, Simon. Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations. The Policy Press. University of Bristol UK 2004.

Day, Ian. Wearing out the Work Ethic: Population Ageing, Fertility and Work life Balance. Journal of Social Policy, 2006, 35: 671-688.

Dendinger, Veronica; Adams, Gary & Jacobson, Jamie. Reasons for Working and Their Relationship to Retirement Attitudes, Job Satisfaction and Occupational Self-Efficacy of Bridge Employees. Aging and Human Development, 2005, 61:1, 21-35.

Editorials. Can we afford not to have integrated dementia services? Age and Ageing 2007; 36: 357-358.

Eklund, Fredrik; Vauramo, Erkki; Autio, Antti & Kjisik, Henu. Visio tulevaisuuden palvelujärjestelmästä – case Kymenlaakso. Teknillinen Korkeakoulu. HEMA instituutti. 2007 http://akseli.tekes.fi/opencms/opencms/OhjelmaPortaali/ohjelmat/FinnWell/fi/Dokumenttiarki sto/Viestinta_ja_aktivointi/Muu_viestinta_ja_aktivointi/HEMA11-VISIO-www.pdf Viitattu 28.2.2009

Elo, Satu & Kyngäs, Helvi. The Qualitative Content Analysis Process. Journal of Advanced Nursing 2007 62 (1), 107-115.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 2005.

Estes, Carroll L. and Associates. *Social Policy and Aging. A Critical Perspective*. Sage Publications USA 2001.

Findlay, Robyn. Interventions to reduce social isolation amongst older people: where is the evidence? *Ageing & Society* 23, 2003, 647–658.

Folts, Edward; Rodenberg, Edwin; Muir, Kenneth; Baumhover, Lorin. Reassessing the Demographic Imperative. *Gerontology* 31, 2005, 73-82.

Galasso, Vincenzo. *The Political Future of Social Security on Aging Societies*. The MIT Press, Cambridge. 2006.

Giddens, Anthony. A Social Model for Europe? Teoksessa Giddens, Anthony; Diamond, Patrick & Liddle, Roger (toim.). *Global Europe, Social Europe*. Polity Press USA 2006, s. 14–36.

Hardill, Irene; Spradbery, Jacqui; Arnold-Boakes, Judy & Marrugat, Maria-Luisa. Severe Health and Social Care Issues among British Migrants Who Retire to Spain. *Ageing and Society*, 2005, 24, 769-783.

Harper, Sarah. *Ageing Societies: myths, challenges and opportunities*. Hodder Education, UK. 2006.

Hernandez, Carmen Requena & Conzalez, Marta Zubiaur. Effects of Intergenerational Interaction Aging. *Educational Gerontology*, 34: 292–305, 2008.

Hinrichs, Karl & Aleksandrowicz, Paula. Reforming European pension systems for active ageing. *International Social Science Journal*, vol 58, p. 585-599, 2006.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino Helsinki 2000.

Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula. Tutki ja kirjoita. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä 2006.

Holsti, Ole R. *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*. Addison-Wesley Publishing Company 1969.

Howse Kenneth. Ageing Horizons. Policies for ageing societies. *Population Change and the Legitimacy of Population Policy*. Issue Number 7, 2007. Oxford Institute of Ageing.

Huovinen, Pasi & Piekkola, Hannu. Early retirement and use of time by older finns. *Elinkeinoelämän tutkimuslaitos*. Keskustelunaiheita No. 787/2002.

Ilmarinen, Juhani. Pitkää työuraa! Ikääntyminen ja työelämän laatu Euroopan unionissa. Työterveyslaitos Sosiaali- ja terveysministeriö Helsinki. Gummerus Kirjapaino Oy Jyväskylä 2006.

Ilmarinen, Juhani. Ikääntyvä työntekijä Suomessa ja Euroopan unionissa – tilannekatsaus sekä työkyvyn, työllistyvyyden ja työllisyyden parantaminen. Työterveyslaitos. Sosiaali- ja terveysministeriö. Työministeriö. Helsinki 1999.

Jacobs, Klaus, Kohli, Martin & Rein Martin. Testing the industry-mix hypothesis of early exit. 67-96. In Kohli, Martin, Rein, Martin, Guillemard, Anne-Marie & Van Gunsteren, Herman. Time for Retirement. Comparative studies of early exit from the labour force. Cambridge University Press 1991.

Jenson, Jane. The European Social Model: Gender and Generational Equality. Teoksessa Giddens, Anthony; Diamond, Patrick & Liddle, Roger (toim.). Global Europe, Social Europe. Polity Press USA 2006, s.151–171.

Jerrone, Dorothy. Ties that Bind. Teoksessa Walker, Alan. The New Generational Contract. Intergenerational relations, old age and welfare. UCL Press. Alan Walker and contributors 1996.

Jyväskylän vanhuspoliittinen strategia 2002-2010. Elämää ja hyvinvointia ikääntyville ihmisille. <http://www3.jkl.fi/sotepa/vanhuspoliittinenstrategia/> Viitattu 3.1.2010

Jyväskylän verkostokaupungin ja Keurusseudun kuntien vanhuspalveluiden kehittämishanke. Seudulliset vanhuspalvelujen strategiset linjaukset vuoteen 2030 ja toimeenpano-ohjelma. Julkaisu 1/2008.

http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/17679_vanhuspalvelustrategia_kansilla.pdf Viitattu 8.10.2009

Kaakinen, Juha & Törmä, Sinikka. Esiselvitys geronteknologiasta – Ikääntyvä väestö ja teknologian mahdollisuudet. Tulevaisuusvaliokunnan teknologiajaosto. Teknologian arviointeja 5. Eduskunnan kanslian julkaisu 2/1999.

Karjalainen, Elli. Väestön ikääntyminen alueellisena ilmiönä Suomessa. Oulun yliopisto. Monistus- ja Kuvakeskus. Oulu. 1993.

Kautto, Mikko & Metso, Laura. Sosiaalinen kestävyys – uusi poliittinen horisontti? Yhteiskuntapolitiikka 73:4, 2008, 411–420.

Kemp, L. Candace & Margaret Denton, Margaret. The allocation of responsibility for later life: Canadian reflections on the roles of individuals, government, employers and families. Ageing & Society 23, 2003, 737–760.

Kerola, Hannele; Mäkitalo, Raili & Putkonen Carita. Parempaa halvemmalla? Valtiovarainministeriön Kansantalousosasto. Keskustelunaloitteita No. 68/ 2002.

Kilponen, Juha & Romppainen, Antti. Julkinen talous ja väestön ikääntyminen pitkällä aikavälillä. Kansantalouden aikakauskirja 3/2002; s. 279-290.

Kinnunen, Helvi. Väestön vanheneminen, työmarkkinat ja julkisen talouden näkymät. Kansantalousosasto. Suomen Pankin keskustelunaloitteita 28/2002.

Kinnunen, Helvi & Kostiainen, Juho. Julkisen talouden kestävyys taantumien jälkeen: tarkasteluja politiikkavalinnoista. BoF Online 1/2010. Suomen pankki, rahapolitiikka- ja tutkimusosasto.

http://www.bof.fi/NR/rdonlyres/C8371960-FEAF-4D6F-90C6-DE552F95CEC/0/BoFOnline_01_2010.pdf Viitattu 1.8.2010.

Kohli, Martin, Rein, Martin, Guillemard, Anne-Marie & Van Gunsteren, Herman. Time for Retirement. Comparative studies of early exit from the labour force. Cambridge University Press 1991.

Krippendorff, Klaus. Content Analysis. An Introduction to Its Methodology. Sage Publications 2004.

Kuusi, Osmo. Geronteknologia – arvioinnin loppuraportti – Ikääntyneiden itsenäistä selviytymistä tukeva tulevaisuuspolitiikka ja geronteknologia. Tulevaisuusvaliokunnan teknologian arviointeja 9. Eduskunnan kanslian julkaisu 7/2001.

Kärnä, Sirpa. Hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä. Ikääntyvien henkilöiden elämänkulun seuranta vuosina 1991 ja 2004 Varkauden kaupungissa. Väitöskirja. Sosiaalityön ja pedagogiikan laitos. Kuopion yliopisto. 2009.
<http://www.uku.fi/vaitokset/2009/isbn978-951-27-1225-0.pdf> Viitattu 20.2.2009

Künemund, Harald. Changing Welfare States and the “Sandwich Generation”: Increasing Burden for the Next Generation? International Journal of Ageing and Later Life. 2006 1(2):11-29.

Lipschultz, Jeremy; Hilt, Michael & Reilly Hugh. Organizing the Baby Boomer Construct: An Exploration of Marketing, Social Systems and Culture. Educational Gerontology 2007, 33:9, 759-773.

Linkola, Pertti. Ikäjohtamista oppimaan. Työministeriö. Valopaino Oy. Helsinki. 2002.

Lonfiino, Charles. The Future of Ageism: Baby Boomers at the Doorstep. *Generations*. 2005. Vol 29, issue 3, 79-83.

Luoma, Kalevi; Rätty, Tarmo; Moisio, Antti; Parkkinen, Pekka; Vaarama, Marja & Mäkinen, Erkki. Seniori-Suomi. Ikääntyvän väestön taloudelliset vaikutukset. Sitran raportteja 30. Helsinki. 2003 <http://www.sitra.fi/Julkaisut/raportti30.pdf> Viitattu 21.5.2009

Marin, Bernd & Zaidi, Asghar. Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Vienna, Austria. 2007.

Mella, Ilkka. Väestön ja työvoiman alueellisia kehitysnäkymiä. Julkaisussa Väestön ja työllisyyden kehitysnäkymiä. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle 10/2001. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2001/j10-vaeston-ja-tyollisyyden-kehitysnakymia/pdf/fi.pdf> Viitattu 13.4.2009

Moen, Phyllis. Not So Big Jobs and Retirements: What Workers (and Retirees) Really Want. *Generations* 2007 Vol. 31 Issue 1, 31–36

Nivalainen, Satu & Volk, Raija. Väestön ikääntyminen ja hyvinvointipalvelut: alueellinen tarkastelu. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja No. 181/2002.

Noll, Heinz-Herbert. Monitoring the Quality of Life of the Elderly in European Societies – A Social Indicators Approach. Teoksessa Marin, Bernd & Zaidi, Asghar. Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Vienna, Austria. 2007.

Numminen, Jaakko. Väestönkehitys ja koulutus. Teoksessa Hjerppe, Reino T.; Lindgren, Jarl; Numminen, Jaakko; Pirttimäki, Paavo; Sneck, Timo & Summanen, Kari. Suomalainen väestöruletti – viisi näkökulmaa Suomen väestön tulevaisuuteen. Väestöliitto Helsinki. Vammalan Kirjapaino Oy 1990.

Parjanne, Marja-Liisa. Ikärakenteen muutos vaikuttaa muuhunkin kuin sosiaalimenoihin. Socius: Sosiaali – ja terveystieteellinen aikakauslehti, 2004, 5-6.

Parkkinen, Pekka. Väestö, työllisyys ja tuotanto vuoteen 2030. Julkaisussa Väestön ja työllisyyden kehitysnäkymiä. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle 10/2001. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2001/j10-vaeston-ja-tyollisyyden-kehitysnakymia/pdf/fi.pdf> Viitattu 2.5.2009

Pentikäinen, Teivo. Väestön ikääntyminen – Suuri yhteiskunnallinen haaste. Eläketurvakeskus. Raportteja N:o 1 1995.

Peterson, Peter. Gray Dawn: How the Coming Age Wave Will Transform America – And the World. Crown Publishing Group, Incorporated. 2002.

Petticrew, Mark & Roberts, Helen. Systematic Reviews in the Social Sciences. A practical guide. Blackwell Publishing. 2006.

Phillipson, Chris. Reconstructing Old Age. New Agendas in Social Theory and Practise. Sage Publications Ltd. London. 1998.

Phillipson, Chris & Ahmed, Nilufar. Transnational communities, migration and changing identities in later life: a new research agenda. Teoksessa Daatland, Svein Olav & Biggs,

Simon. Ageing and Diversity. Multiple pathways and cultural migrations. The Policy Press. University of Bristol UK 2004.

Puhakka, Mikko & Viren, Matti. Ikääntyminen: Miten hyvästä asiasta tuli ongelma? Kansantalouden aikakauskirja 2005, 3, 381-385.

Puhakka, Mikko. Huomioita ikääntymisen vaikutuksista. Kansantalouden aikakauskirja, 2004, 3, 296-303.

Rantala, Juha & Romppanen, Antti. Ikääntyvien työmarkkinoilla pysyminen. Eläketurvakeskuksen raportteja 35. Hakapaino Oy Helsinki 2004.

Romppanen, Antti. Ikääntymisen vaikutuksia työmarkkinoilla. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2000:12. Oy Edita Ab, Helsinki 2000.

Rose, Richard. A Pension is Not a Person: The Portfolio of Resources of Older People. In Marin, Bernd & Zaidi, Asghar. Mainstreaming Ageing. Indicators to Monitor Sustainable Policies. European Centre for Social Welfare Policy and Research. Vienna, Austria. 2007.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkójulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3.html Viitattu 2.4.2009

Seshamani, Meena & Gray, Alastair. Time to Death and Health Expenditure: an Improved Model for the Impact of Demographic Change on Health Care Costs. Age and Ageing 2004; 33: 556-561.

Sonkin, Leif; Petäkoski-Hult, Tuula; Rönkä, Kimmo & Södergård, Hans. Seniori 2000 Ikääntyvä Suomi uudelle vuositukselle. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitra. Yliopistopaino Helsinki 2001.

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 18/2004. Väestön ikärakenteen muutoksen vaikutukset ja niihin varautuminen eri hallinnonalueilla. <http://pre20090115.stm.fi/hu1096978871837/passthru.pdf> Viitattu 15.4.2009

Tilastokeskus Väestöennuste 2009-2060. Julkaistu 30.9.2009. www.stat.fi

Tedre, Silva. Ikä poliittisena ja sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Janus 2, 2003, 133-139.

Torres-Gil, Fernando. Policy Advocacy for an Aging Society: Philanthropy and Social Change. Generations, 2007, vol 31, 2, 35-40.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Tuukkanen, Jorma. Väestön ikääntyminen – julkisen talouden kestävyys – verotus. Kansantalouden aikakauskirja 3/2004, s. 281–292.

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja. Osaava, avautuva ja uudistuva Suomi. Suomi maailmantaloudessa –selvityksen loppuraportti. 19/2004. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j19-26-osaava-avautuva-uudistuva-suomi/pdf/fi144478.pdf> Viitattu 27.8.2009

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja. Hyvä yhteiskunta kaikenikäisille. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko väestökehityksestä, väestöpolitiikasta ja ikärakenteen muutokseen varautumisesta. 27/2004. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2004/j27-28-34-hyva-yhteiskunta-kaikenikaisille/pdf/fi.pdf> Viitattu 4.9.2009

Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1/2009. Laine, Veli; Vihriälä, Vesa; talousneuvoston sihteeristö. Ikääntymisraportti. Kokonaisarvio ikääntymisen vaikutuksista ja varautumisen riittävydestä. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/j01-ikaantymisraportti-j04-ageing-report/pdf/fi.pdf> Viitattu 20.10.2009

Valtioneuvoston kanslian raportteja 2/2009. Kautto, Mikko; Salonen, Janne; Hytti, Helka; Lassila, Jukka; Pirttilä, Jukka; Rantala, Juha; Risku, Ismo; Suoniemi, Ilpo; Vanne, Reijo; Pessi, Anne Birgitta; Hagfors, Robert ja Kajanoja Jouko. Näkökulmia sosiaaliseen kestävyteen. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/r02-nakokulmia-sosiaaliseen-kestavyyteen/pdf/fi.pdf> Viitattu 20.10.2009

Valtioneuvoston kanslian raportteja 3/2009. Vaarama, Marja; Moisio, Pasi; Vanne, Reijo; Lassila, Jukka; Ilmarinen, Juhani; Kiander, Jaakko; Jyrkämä, Jyrki; Puustelli, Anna ja Ylilahti, Minna. Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen työryhmän alaraportti. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/r03-ikaantymisen-riskina-ja-mahdollisuutena/pdf/fi.pdf> Viitattu 21.10.2009

Valtioneuvoston kanslian raportteja 4/2009. Volk, Raija ja Nivalainen, Henna. Väestön ikääntymiseen varautuminen – alueellinen näkökulma. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/r04-vaeston-ikaantymiseen-varautuminen/pdf/fi.pdf> Viitattu 22.10.2009

Valtioneuvoston kanslian raportteja 5/2009. Valtioneuvoston kanslia, politiikka-analyysiyksikkö. Ikärakenteen muutokseen varautuminen: tulevaisuusselonteon linjausten toteutuminen. <http://www.vnk.fi/julkaisukansio/2009/r05-ikarakenteen-muutokseen-varautuminen/pdf/fi.pdf> Viitattu 11.11.2009

Velladics, Katalin, Henkens, Kene & Van Dalen, Hendrik. Do Different Welfare States Engender Different Policy Preferences? Opinions on Pension Reforms in Eastern and Western Europe. *Ageing & Society* 26, 2006, 475–495.

Vickerstaff, Sarah. I'd Rather Keep Running to the end and Then Jump off the Cliff. Retirement Decisions: Who Decides? *Journal of Social Policy* 2006, 35: 455-472

Väyrynen, Erja. Väestön ikääntyminen – haaste ja mahdollisuus teknologian ennakkoinnille ja innovaatioille – VIHMA. Kauppa- ja teollisuusministeriön tutkimuksia ja raportteja 17/2003 Teknologiaosasto. Edita Publishing Oy.

Wallenius, Tapio. Tuomitut vähenemään? Suomalaiset ja lisääntymisen vaikea taito. EVA Raportti. Yliopistopaino 2003.

Walker, Alan. The New Generational Contract. Intergenerational relations, old age and welfare. UCL Press. Alan Walker and contributors 1996.

Walker, Alan & Maltby, Tony. Ageing Europe. Rethinking Ageing Series. Open University Press Buckingham Philadelphia 1997.

Walker Alan. Towards an International Political Economy of Ageing. *Ageing & Society* 25, 2005, 815–830

Wise, David. Facing the Age Wave and Economic Policy: Fixing Public Pension Systems with Healthcare in the Wings. *Fiscal Studies*, vol 26, p. 5-34 2005.

LIIETTEET

Liite 1: Artikkelikatsaukseen luetut lehdet

International Journal of Ageing and Later Life

Canadian Journal on Aging

Age and Ageing

Ageing and Society

The Gerontologist

Journal of Gerontology (Psychological sciences and social sciences)

Journal of Aging Studies

Educational Gerontology

International Journal of Sociology and Social Policy

The British Journal of Sociology

The American Journal of Sociology

International Social Science Journal

Acta Sociologica

Journal of Social Policy

Journal of Social Work

Generations

Journal of Women and Aging

Journal of European Social Policy

Research on Aging

Journal on Active Aging

The International Journal of Aging and Human development

European Sociological Review

American Sociological Review

Gerontologia

Sosiologia

Yhteiskuntapolitiikka

Politiikka

Kansantalouden aikakauskirja

Janus

SOCIUS Sosiaali- ja terveystieteellinen aikakauslehti

Liitetaulukko 2. Artikkelikatsaus sosiaaligerontologiseen ikääntymiskeskusteluun kansainvälisesti/kansallisesti.

Tekijä(t), vuosi	Lehti	Keskeinen sisältö
Albertini, Marco, Kohli, Martin, Voge, Claudia 2007	Journal of European Social Policy	Sukupolvisopimuksessa olisi hyvä ottaa huomioon myös resurssien, kuten ajan ja rahan, liikkuminen sukupolvien välillä.
Day, Ian 2006	Journal of Social Policy	Maat, jotka pystyvät säilyttämään työvoimansa seuraavien vuosikymmenien ajan, voivat osoittautua niitä kilpailukykyisemmiksi, jotka menettävät työvoimaansa.
Dendinger, Veronica, Adams, Gary, Jacobson, Jamie 2005	Aging and Human Development	Tiedon opettaminen ja jakaminen nuoremmille sukupolville on suuri syy iäkkäiden ihmisten työmotivaatioon.
Editorials 2007	Age and Ageing	Dementiapalveluiden integroiminen on välttämätöntä, jotta tulevaisuudessa pystytään huolehtimaan kasvavista kustannuksista.
Findlay, Robin A. 2003	Ageing and Society	Ikäihmisten sosiaalinen eristäytyminen on yksi suurimmista tulevaisuuden haasteista.
Folts, Edward, Rosenberg, Edwin, Muir, Kenneth B., Baumhover, Lorin A. 2005	Educational Gerontology	Voimavarat vanhojen (+85) hoidossa ovat riittämättömät eikä vaihtoehtoja laitoshoidolle ole riittävästi.
Hardill, Irene, Spradbery, Jacqui, Arnold-Boakes, Judy, Marrugat, Maria-Luisa 2005	Ageing and Society	Siirtolaisuuden lisääntyminen luo uudenlaisia ongelmia, kuten pulaa hoitopaikoista. Myös eristäytyminen voi aiheuttaa yksinäisyyttä.
Hernandez, Carmen Requena, Conzalez, Marta Zubiaur 2008	Educational Gerontology	Tulokset sukupolvien kanssakäymisen hyödyllisyydestä kertovat nuorempien tiedonpuutteesta koskien ikääntymistä.

Liitetaulukko 2. jatkuu.

Tekijä(t), vuosi	Lehti	Keskeinen sisältö
Hinrichs, Karl, Aleksandrowicz, Paula 2006	International Social Science Journal	Vanhemmille työntekijöille on luotava mahdollisuudet työskennellä pidempään.
Kemp, Candace, Denton, Margaret 2003	Ageing and Society	Ikäihmisten tulevaisuuden suunnittelu koetaan henkilökohtaisena velvollisuutena, jotta saavutetaan turvallinen vanhuus.
Künemund, Harald 2006	International Journal of Ageing and Later Life	Sukupolvien määrittely on tyypillistä, mutta sillä ei ole vaikutusta hyvinvointiin.
Lipschultz, Jeremy, Michael, Reilly, Hugh 2007	Hilt, Educational Gerontology	Suurin markkinoijien virhe on niputtaa kaikki ikääntyvät ja ikääntyneet yhdeksi isoksi homogeeniseksi ryhmäksi.
Lonfiino Jr, Charles F. 2005	Generations	Suurten ikäluokkien aktiivinen elämäntyyli saattaa vähentää ikäsyrrintää.
Moen, Phyllis 2007	Generations	Monet ikääntyvät työntekijät haluavat työskennellä palkkaa vastaan vielä eläköitymisen jälkeenkin, jolloin on mahdollisuuksia luoda uutta ja virkistyä.
Parjanne, Marja-Liisa 2004	Socius	Työntekijöiden terveys ja hyvinvointi vaikuttavat entistä selvemmin menestykseen ja ovat ratkaisevia myös töissä viihtymisen kannalta.
Puhakka, Mikko 2004	Kansantalouden aikakirja	Eläkeikää ei saisi lainsäädännöllä ja muulla suomalaisen yhteiskuntaan kuuluvalla "korporatistisella sopimisella" liikaa kahlita.
Puhakka, Mikko, Viren, Matti 2005	Kansantalouden Aikakirja	Eläkeongelman torjumiseksi työtuntien määrää pitäisi voida kasvattaa sekä olisi lisättävä kannustimia vapaaehtoiseen eläkesäästämiseen.

Liitetaulukko 2. jatkuu.

Tekijä(t), vuosi	Lehti	Keskeinen sisältö
Seshamani, Meena, Gray, Alastair 2004	Age and Ageing	Terveysthuollon kustannukset kasvavat ikääntyneiden määrän noustessa sekä saattohoidon tarve lisääntyy. Arvioiden mukaan viidellä prosentilla potilaista terv.huoltokustannukset kaksinkertaistuvat ihmisen viimeisen elinvuoden aikana.
Tedre, Silva 2003	Janus	Väestön vanhenemisen keskeinen haaste sosiaalipolitiikalle on taloudellinen. On haaste taata kaikille sukupolville taloudellista turvaa ja inhimillistä hoivaa oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon arvoihin.
Torres-Gill, Fernando M. 2007	Generations	Tulevaisuuteen varautuminen vaatii poliittista tahtoa ja pikaisia muutoksia, jottei suurten ikäluokkien vaatimukset tapahdu nuorempien ikäluokkien kustannuksella.
Tuukkanen, Jorma 2004	Kansantalouden aikakirja	Kun kestävä rahoituksen turvaamiseksi eläkepolitiikassa tavoitellaan todellisen eläkeiän nostamista kolmella vuodella, niin vastaavanlainen tavoite tulisi asettaa myös vanhusten pitkäaikaishoittoon.
Velladics, Katalin, Henkens, Kene, Vand Dalen, Hendrik 2006	Ageing and Society	Väestön ikääntyminen Euroopassa asettaa väistämättä sukupolvien välisen solidaarisuuden koetukselle.
Vickerstaff, Sarah 2006	Journal of Social Policy	Monet iäkkäät saattavat haluta tai mahdollisesti heillä on tarve työskennellä. Kysymys onkin siitä, ovatko työnantajat halukkaita yhä työllistämään heitä.
Walker, Alan 2005	Ageing and Society	Köyhyys ja sosiaalinen eksklusio ovat suurimpia uhkia hyvinvoinnille ja itsenäisyydelle vanhuudessa.

Liite 3: Teemahaastattelurunko

Mikä on Jyväskylän tilanne nyt, mitä ongelmia on – mitä kohti ollaan menossa ja millä keinoilla

Laitospaikkoja pyritään vähentämään, kotona asumista tukemaan, miten tämä tulee onnistumaan? (Visio Jyväskylän vanhuspalvelustrategiassa)

Jos laitospaikat vähenemät toivotunlaisesti, miten esimerkiksi saattohoito järjestyy?

Omaishoitajuus - tukeminen, tulevaisuus

Kilpailuttaminen? Mitä hyvää, missä vika, mihin suuntaan pitäisi mennä, mihin luulet meidän olevan menossa? Kilpailutetaanko Jyväskylässä riittävästi?

Kolmas sektori

Miten Suomi - Jyväskylä tulee hyvinvointiyhteiskuntana säilyttämään kestäväyytensä tulevaisuudessa, kuinka paljon väestökehitys vaikuttaa muutoksiin? Luottamus?

Vanhusneuvostot - mitä mieltä, mitä toivottaisiin, onko hyötyä

Työvoimapula - Työelämän muutokset, elinikäinen oppiminen, ikäjohtaminen, työnteko eläköitymisen jälkeen

Eläköityminen

Miten iäkkäiden työssä jaksamista/jatkamista pidempään voitaisiin edistää

Koulutus - minkälaisia muutoksia koulutukseen

Maahanmuuttajat

Laatusuositus, vanhuspoliittinen strategia

Teknologiakehitys, tullaanko teknologiaa hyödyntämään enemmän

Alueellisuus, syrjäseutujen iäkkäät, miten hoidetaan palvelut muuttotappioalueille

Ageismi, miksi ja millaista

Millainen olisi ihanteellinen Jyväskylä kahdenkymmenen vuoden kuluttua